

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Muhammed Şerif KAHVECİOĞLU

İMAM YÂFÎÎ'NİN (ö.768/1367) “*ER-RİSÂLETÜ'L-MEKKİYYE FÎ TARÎKÎ'S-SÂDÂTÎ'S-SÛFİYYE*” ADLI ESERİNDEKİ TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Muhammed Şerif KAHVECİOĞLU

İMAM YÂFÎÎ'NİN (ö.768/1367) “*ER-RİSÂLETÜ'L-MEKKİYYE FÎ TARÎKÎ'S-SÂDÂTİ'S-SÛFİYYE*” ADLI ESERİNDEKİ TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAHİN

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Muhammed Şerif KAHVECİOĞLU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAHİN

Üye : Prof. Dr. Rifat OKUDAN

Tez Başlığı: İmam Yâfiî'nin (ö.768/1367) “*Er-Risâletü'l-Mekkiyye fî Tarîki's-Sâdâti's Sûfiyye*” Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 22 / 05 /2020

Mezuniyet Tarihi : 02/07/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İmam Yâfî’nin (ö.768/1367) “*Er-Risâletü’l-Mekkiyye fî Tarîki’s-Sâdâti’s-Sûfiye*” Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Muhammed Şerif KAHVECİOĞLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Muhammed Şerif KAHVECİOĞLU
Öğrenci Numarası	20165249008
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAHİN
Tez Başlığı	İmam Yâfiî'nin(ö.768/1367) “ <i>er-Risâletü'l-Mekkiyye fî Tarîki's-Sâdâti's-Sâfiyye</i> ” Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri
Turnitin Ödev Numarası	1341209790

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 133 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 22/05/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %6

alıntılar dahil %14

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Tarih: 22 / 05/ 2020
(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM YÂFÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TARİKATI

1.1. Hayatı	3
1.2. Vefatı	8
1.3. Ailesi.....	8
1.4. Hocaları	9
1.5. Eserleri.....	10
1.6. Tasavvuf Alanında Yazmış Olduğu Eserleri	10
1.6.1. el-İrşâd ve't-tatrîz fî fadli zikrillâhi ve tilâveti Kitabihî'l-'Azîz	10
1.6.2. Ravdu'r-reyyâhin fî hikâyâtî's-sâlihîn	11
1.6.3. er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tarîki sâdâtî's-sûfiyye	12
1.6.4. Neşr-u mehâsini'l-ğâliyye fî fadli meşâyihî's-sûfiyye	12
1.6.5. Hulâsâtü'l-mefâhir fî menâkıbi Şeyh Abdulkâdir	13
1.6.6. Risâletun müştemiletun alâ nebze min akvâli'l-meşâyih	14
1.6.7. Hizbu'l-Yâfiî (Akîdetu Ehl-i's-Sünnet'i ve'l-cemâ'ati).....	14
1.7. Menkıbe Olarak Yazmış Olduğu Eserleri	14
1.7.1. Muhtasaru menâkıbi'ş-Şâfiî	14
1.7.2. Menâkibu'l İmâmi'l Mîti min eimmeti'l-Eşariyye.....	14
1.7.3. Tiryaku'l-uşşâk fî medhi habîbi'l-halki ve'l-Hallâk	15
1.8. Tarih Alanında Yazmış Olduğu Eseri	15
1.8.1. Mirâtü'l-cenân ve ibretu'l-yekzan fî ma'rifeti ma yu'teberu min hevâdisi'z-zamân.....	15
1.9. Fıkıh Alanında Yazmış Olduğu Eserleri	16
1.9.1. ed-Dureru'l-mustehsene fî tekrâri'l-'umre	16
1.9.2. Behcetü'l- budûr fî vasfi'l-hûr.....	17
1.9.3. Risâle fî erkânî'n-nikâh	17

1.10. Tefsir Alanında Yazmış Olduğu Eserleri	17
1.10.1. ed-Durru'n-nazîm fî havâsî'l-Kur'ânî'l-Azîm	17
1.10.2. el-Envâru'l-lâiha fî esrârî'l-Fâtîha.....	18
1.11. Hadis Alanında Yazmış Olduğu Eserleri	18
1.11.1. et-Terğîb ve't-terhîb.	19
1.11.2. Me'âli'r-rif'a fî hadîsî's-seb'a.....	19
1.12. Kelam Alanında Yazmış Olduğu Eserleri	20
1.12.1. Zikru mezâhibi'l-fîraki'l-isneteyn ve's-seb'în el-muhâlefeti li's-sünneti.....	20
1.12.2. Merhemu'l-ileli'l-mu'dile fî def'i's-şubehi ve'r-reddi ale'l-mu'tezile	20
1.12.3. Şemsu'l-imân fî tevhîdi'r-Rahmân akîdetu ehli'l-Hakki ve'l-îkân.....	21
1.12.4. Tuhfetu'l-ibâd (el-Kasidetu'r-raiyye).....	21
1.13. Çeşitli İlimlerle İlgili Yazmış Olduğu Eserleri.....	21
1.13.1. ed-Du'â âdâbuhu ve esbâbuhu.....	21
1.13.2. Du'â-i tâûn.....	22
1.13.3. Ed'iyetu sabâh ve'l-mesâ'	22
1.13.4. Cevâhiru'n-nifâs fî beyân-i sıfâtî's-seyyidi mine'n-nâs.....	22
1.13.5. Manzûmetun fî ebrâci's-şemsi ve'l-şuhûr	23
1.13.6. Akdu'l lâlî'l mufasssal bi'l yâkûti'l ğâlî	23
1.14. Kaynaklarda İsmi Geçen Günümüzde Bulunmayan Eserleri	23
1.15. İmam Yâfî'nin Tarikatı	23
1.16. Mürşidleri	24
1.17. Silsileleri.....	25
1.18. Tasavvufî Şahsiyeti	27

İKİNCİ BÖLÜM

ER-RİSÂLETÜ'L-MEKKİYYE FÎ TARİKATİ'S-SÂDÂTİ'S-SÛFİYYE ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

2.1. Eserin Tanımı	29
2.2. Nüsha Tavsifi.....	29
2.3. Eserin İçeriği.....	30
2.3.1. Tasavvuf ve Sûfî.....	30
2.3.2. Sülûk ve Vüsûl	32
2.3.3. Tarikat ve Şartları.....	35

2.3.3.1. Tahâret (Temizlik).....	37
2.3.3.2. Oruç	38
2.3.3.3. Sükût.....	39
2.3.3.4. Halvet	40
2.3.3.5. Zikir	42
2.3.3.5.1. Lâ İlâhe İllallah Zikrinin Keyfiyeti	46
2.3.3.5.2. Zikrin Edepleri.....	47
2.3.3.6. Havatırdan sakınmak	49
2.3.3.7. Rabita.....	54
2.3.3.8. Allah Teâlâ'ya Karşı İtirazı Terk Etmek	55
2.3.4. Mürîd	56
2.3.5. Mürîdin Vasıfları	59
2.3.6. Mürîdin Şeyhinden Zikir Alması	63
2.3.7. Mürîdin hırka giymesi	65
2.3.8. Şeyhin (Velî-i Mürşid) Vasıfları	66
2.3.9. Nefs	69
2.3.10. Hicaplar	72
2.3.11. Latife ve Çeşitleri	74
2.3.12. Cezbe	76
2.3.13. Kerâmet	77
2.3.14. İlim	80
2.3.15. İslam	82
2.3.16. İman.....	85
2.3.17. Tevhid.....	88
2.3.18. İbadet	91
2.3.19. Küfür ve Nifak.....	92
2.3.20. Hakk ve Hakikat.....	95
2.3.21. Vasiyyet.....	96
2.3.22. Hulûl.....	97
2.3.23. Kutupluk Makamı.....	99
2.3.24. Keşf	101

SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	105
ÖZGEÇMİŞ	112
EKLER	113

KISALTMALAR LİSTESİ

bs.	Baskı, basım
bk.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren, çevirmen
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
drl.	Derleyen
dzl.	Düzenleyen
Ens.	Enstitü
Fak.	Fakülte
Hzl.	Hazırlayan
mad.	Madde
MÜİFD	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Milad.	Miladi
nşr	Neşreden
S.	Sayı
ss.	Sayfa Sayısı
TR	Türkiye
thk.	Tahkik
ty.	Tarih Yok.
vb.	Ve başkaları ve benzerleri ve bunun gibi
vd.	Ve devamı
Yay.	Yayın
tar.	Tarih
terc.	Tercüme
yy.	Yüzyıl
yyl.	Yayımlayan

ÖZET

Âlim, mutasavvıf, Kâdirî tarikatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî Yemen, Mısır ve Arabistan'ın Hicaz bölgesini görüşleri ile etkilemiş önemli bir şahsiyettir. Zahirî ilimlerde Necmeddin Taberî, Râdiyuddin Taberî ve Şerafeddin Ahmed b. Ali Harâzî'den ders alırken, batınî ilimlerde ise Şeyh Mes'ud el-Câvi ve Ali b. Abdullah et-Tavâşî'den ders almıştır. Zahirî ve Bâtınî ilimlerde gelişerek, Kâdirîliğin Yâfiyye kolunu kurarak, bölgesinde islam tasavvuf kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu çalışma ile hem İmam Yâfiî hakkında bilgi verilmiş hem de “*Er-Risâletü'l-Mekkiyye fî Tarîki's-Sâdâti's-Sûfiye*” isimli eserindeki görüşleri incelenmiştir.

İmam Yâfiî, kelamda Eş'ari, tasavvufta Kâdirî, ilimde ise ehl-i sünnet görüşlerini benimsemiş, âlim, ârif, şair, müfessir, fakih olan çok yönlü bir 14.yy âlimidir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Yâfiî, Tarikat, Kadirîlik, Sûfî.

SUMMARY

SUFİ THOUGHT OF İMAM YAFÎ (d. 768/1367) IN HIS WORK NAMED “ER-RİSÂLETÜ’L-MEKKİYYE FÎ TÂRİKİ’S-SÂDÂTİ’S-SÛFİYYE”

Abdullah b. Es’ad al-Yâfi Yemen, who is a scholar, sufi and one of the important figures of Qadiriyya, is an important personality that influenced the Hijaz region of Egypt and Arabia with his views. While taking lessons from Necmeddin Taberî, Radiyuddin Taberî and Şerafeddin Ahmed b. Ali Harâzî in artificial sciences, he also took lessons from Şeyh Mes’ud el-Câvi ve Ali b. Abdullah et-Tavâşî in spiritual sciences. By improving in artificial - spiritual sciences and establishing the Yâfiyye branch of Qadiriyya, he contributed to the foundation of an Islamic-Sufi culture in its region. With this study, both information about Imam Yâfi was given and his views in his book named “*Er-Risâletü’l-Mekkiyye fî Tarîki’s-Sâdâti’s-Sûfiyye*” were examined.

Imam Yâfi is a versatile 14th-century scholar who has adopted the views of Eş'ari in kalam, Qadiriyya in Sufism, and the followers of the Sunnah in artificial science, who is a scholar, an enlightened, a poet, a mufassir and a scribe.

Key words: Yâfi, Sufism, Tariqa, Kadirî, Sufi.

ÖNSÖZ

Çalışmamız, giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. “Giriş” bölümünde, çalışmamızın amacı. Yöntemi hakkında bilgilere yer verdik. Birinci bölümü, İmam Yâfiî’nin hayatına, tahsiline, eserlerine ve tarikatına ayırmayı uygun bulduk. Çünkü Türkiye’de İmam Yâfiî (ö. 768/1367) hakkında yapılan çalışmalar oldukça azdır. Yâfiî’ye tarikatının önemi, düsturları ve etkileri üzerinde durmaya çalıştık. İmam Yâfiî’nin şeyhlerinden farklı olarak uyguladığı tasavvufi öğretiler var mıdır? Bu durum muasırlarına ve sonrasındakilere nasıl etki etmiştir? İmam Yâfiî kendi meşrebini hangi tarikatın kolu olarak görmektedir? gibi sorulara bu bölümde cevap aramaya çalıştık. Yazma nüsha olarak bulunan İmam Yâfiî’nin er-risaletü’l-mekkiyye fî tarîki’s-sâdâti’s-sûfiye adlı eserinin tasavvufi açıdan incelenmesi ise ikinci bölümü oluşturmaktadır. İmam Yâfiî bu eserinde tasavvufi düsturları, fasıl ve bablar açarak ele almıştır. Bu konudaki tasavvufi öğretileri de ayet ve hadislerle desteklemiştir. Bizde izah ettiği bu düsturları tasavvuf ilmi içerisinde değerlendirmeye ve İmam Yâfiî’ye ait görüşleri tespit etmeye çalıştık.

Bu çalışmayı yapmamda bilgi ve tecrübeleriyle beni teşvik eden, kıymetli fikirleriyle yol gösteren Değerli Hocam Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ŞAHİN’e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma süresince benden desteklerini esirgemeyen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ahmet ÖGKE ve Prof. Dr. Rifat OKUDAN’a ayrıca tashih ve düzeltmelerde yardımcı dokunan bütün hocalarıma, dostlarıma özellikle Nureddin TORTOP’a şükranlarımı sunarım.

Çalışmam süresince göstermiş oldukları sabır, ilgi, alaka ve her türlü desteklerinden dolayı başta eşim olmak üzere tüm aile fertlerine en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Üzerimde maddî-manevî emeği bulunan, çalışmamda eserlerinden ve kütüphanesinden istifade ettiğim kıymetli Üstadım İsmail ÇETİN Hocaefendi’ye ve Ahmed Mücteba ÇETİN Hocaefendi’ye saygılarımı ve şükranlarımı sunarım.

Muhammed Şerif KAHVECİOĞLU

Antalya, 2020

GİRİŞ

Bu çalışmadaki temel amacımız İmam Yâfiî gibi önemli bir şahsiyeti, derin ilmiyle çeşitli alanlarda yazdığı eserleriyle bırakmış olduğu mirası, tasavvuf alanındaki görüşlerini ve tasavvufî yaşantısını diğer âlim ve ârifler gibi ilim dünyasına kazandırmaktır. Ehl-i Sünnet'e bağlılığı ve Eş'arîliği savunuculuğu ile tanınan İmam Yâfiî, tasavvufî düşüncesinde mütekaddim sûfîleri, özellikle İbnü'l-Arabî'yi takip etmiş, onun görüşlerine yeni yorumlar getirmiştir.

Araştırmamızın asıl konusunu, İmam Yâfiî'nin *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî Tarîki's-Sâdâti's-Sûfiyye* adlı eserinin incelemesi teşkil etmektedir. Bununla beraber İmam Yâfiî'nin hayatı, tasavvufî kişiliği ve eserlerine değinilmiştir. Tezimizin özellikle İmam Yâfiî'nin hayatı ve eserlerinden oluşan birinci bölümünü hazırlarken en eski kaynaktan başlamak üzere o dönemden günümüze kadar mevcut olan kaynaklardan istifade edilmiştir.

Kendi eserleri başta olmak üzere tabakât ve terâcim kitaplarından derleyerek oluşturduğumuz hayatıyla ilgili bilgiler vermekle eserlerinin tanıtımına yer vererek bu alanında çalışılmaya hazır bir alan olduğunu belirtmek istedik. İlmî şahsiyetine değinirken aynı zamanda bir mütekellim, müfessir, fakîh, şair ve tarihçi olan Yâfiî'nin bu yönlerine de dikkat çektik.

İmam Yâfiî hakkında yapılmış olan çalışmalara baktığımızda tespit edebildiğimiz kadarıyla ülkemizde;

-2017 yılında Rıdvan Kabak tarafından '*Gelibolulu Muslihuddîn Mustafa b. Şaban Surûrî'nin Ravdu'r-Reyyâhîn fî Hikâyâti's-Sâlihîn Adlı Eseri; Metin-İnceleme*' adıyla Yüksek Lisans tezi,

-2018 yılında Sezer Aydınlık tarafından '*Müezzinzâde Ahmed Çelebi, Ravdu'r-Reyyâhîn fî Hikâyâti's-Sâlihîn Tercümesi; Metin-İnceleme*', adıyla Yüksek Lisans tezi,

-Son olarak 2020 yılında Mesut Akdoğan tarafından '*Afîfuddîn Abdullah b. Es'ad El-Yâfiî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*' adıyla Doktora tezi yapılmıştır.

Ayrıca 2013 yılında Derya Baş tarafından '*Yâfiî*' başlığıyla TDV *İslam Ansiklopedisi (DİA)* maddesi olarak bulunmaktadır.

Bunların dışında tercüme olarak;

-*Ravdu'r-reyyâhîn fî hikâyeti's-salihîn* adlı eser '*Salihlerin Hikâyeleri*' adı altında Ali Rızâ Kaşeli ile Bekir Sırmabıyıkoglu tarafından,

-*ed-Durru'n-nazîm fî havâsi'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı eser, '*Kur'ân-ı Kerîm'in Havâs ve Esrarı (Havâssu'l-Kur'ân)*' şeklinde isimlendirilerek Arif Pamuk tarafından tercüme edilmiştir.

Yurt dışında ise iki yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bunlar Yâfiî'nin şairlik yönünü ele alan, 2010 yılında İman Ali Belvâ tarafından yazılmış olan *el-Yâfiî Şâiran* isimli tez ve Abdunnâsır Su'da'nın hazırlamış olduğu, *Neşru mehâsînu'l-aliyye* isimli eserin tahkikidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM YÂFÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TARİKATI

1.1. Hayatı

İmam Yâfiî, (698-768/1298-1368) yıllarında Yemen ve Hicaz'da yaşamıştır. Yâfiî doğumunda ve vefatında idarede Bahrî Memlûklerin (648-784/1250-1382) hâkim olduğu zamandır. Yâfiî'nin yaşadığı bölgede 200 yıl hüküm süren hanedan ise Resûlî hanedanıdır¹.

İmam Yâfiî'nin yaşadığı bu devirde, Yemen'de tasavvuf ayrı bir öneme sahiptir. Kâdiriyye tarikatı başta olmak üzere Rifâiyye, Ekberîyye, Şâzeliyye ve Medyenîyye'nin bulunduğu görülmektedir. İmam Yâfiî'ye nispet edilen ayrıca Kâdiriyye tarikatının kolu olarak kabul edilen Yâfiîyye tarikatı ve bu tarikatın kollarından Hikemiyye (h.617/1220), Esdiyye (h. 620/1223), Beceliyye (h.621/1224), Ehdeliyye (h. 650/1252), Gaysiyye (h. 651/1253), Uceyliyye (h. 690/1290), Nehariyye (h. 700/1300), Zeyleiyye (h. 704/1304), Tavâşîyye (h. 748/1348), Müşerriyye (h. 760/1360) ve Cebertiyye (h.800/1398) tarikatları Yemen ve çevresinde yaygın olanlardır².

İmam Yâfiî'nin yaşadığı asırda, farklı yerlerde, İbnü's-Sübki (v. 771/1369), İbnu'l-Kesîr (v. 774/1372) ve Safedî (v. 764/1362) gibi meşhur âlimler yaşamaktadır. Ayrıca Şâzeliyye tarikatının pîri Şeyh Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin halifesi Ebû'l-Abbâs el-Mursî³ (v. 685/1287), *el-Hikemü'l-'Atâ'iyye* adlı eseriyle tanınan ve Mursî'nin halifesi olan İbn Atâullah el-İskenderî⁴ (v. 709/1309), Nakşibendiyye tarikatının kurucusu Bahâeddîn Nakşibend⁵ (v. 791/1389) gibi zâhir ve bâtın ilimlerde derinleşmiş zatlar hayat sürmüştür.

Yaşadığı dönemin önemli sûfilerinden olan İmam Yâfiî, çocukluk döneminden itibaren hakikat arayışına başlamış ve bu arayış ise hayatının her anında ve alanında görülmektedir. Altı tarikattan hırka giyen, İmam Yâfiî Yemen ve Mekke'de ilim ve irfanın kuşatmış olduğu çevrelerde tahsil görmesi ve yaşaması onu zâhirî ve bâtınî ilimlerde devrinin önemli bir âlimi ve mütefekkeri haline getirmiştir⁶.

¹ Çağlar Ünal, Yemen Tarihi Hakkında Yazılmış Türkçe Eserler, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2018, s. 8.

² Dilaver Gürer, *Abdulkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, ss. 99-100.

³ Mustafa Kara, "Mursî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXII, s. 55-56.

⁴ Mustafa Kara, "İbn Atâullah el-İskenderî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XIX, s. 337-338.

⁵ Hamid Algar, "Bahâeddîn Nakşibend", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV, s. 458-460.

⁶ Muhammed Bâkır el-Musevî el-Huvânsârî el-İsbehânî, *Ravdâtu'l-cennât fî ahvâli'l-'ulemâ ve's-sadât*, thk. Eseddullâh İsmâiliyyân, Mektebet-u İsmâiliyyân, Tahran 1396, c. V, s. 123; Abdullah b. Ahmed b. Muhsin en-Nâhebi, *Rihletun ila Yafi' ev Yafi' fî edvârî't-Târih*, Mektebetu Muhammed Ebûbekr, yy. 1990, s. 38; Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif er-Şercî ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs ehlu'ssıdk-i ve'l-ihlâs*, ed-Dâru'l-Yemeniyye, Beyrut 1986, s.162,176; Cemâllüddîn Abdurrahîm el-İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, c. II, s. 332.

İmam Yâfiî, İmâmü'l-Harem, Nezîlu'l-Haremeyn, İmâmül-Müsellikîn, Şeyhu's-Sûfiyye gibi unvanlarla anılmaktadır. Bununla beraber sürekli ilimle meşgul olan, dünyanın nimetlerine yönelmeyen, durumu yerinde olmayan kimseler ve diğer insanlara da karşı mütevâzılığı elden bırakmayan, insanlarda bulunan nimetlere karşı hasette bulunmayan ve onlara karşı çok nazik, kendisinin de ihtiyacı olduğu halde sadaka veren, güzel ahlaka ve belirtilen vasıflara sahip bir zattır. Gerek zahiri gerek batınî ilimlerde talebe ve müridlerinin iyi bir şekilde yetişmesi için terbiye etmekle birlikte onları devamlı olarak hayra teşvik eden yüce bir şahsiyet olmasıyla beraber dünya ehlinde ve onların her türlü istek ve arzularından yüz çevirmesinden dolayı da onlar tarafından da tepkilere maruz kaldığı belirtilmektedir. Ayrıca İmam Yâfiî'nin Allah Teâlâ'ya karşı yapmış olduğu niyazı, duasının bereketi ile hastaların şifa bulduğu, sıkıntıların giderilmesine de vesile olduğu söylenmektedir⁷.

İmam Yâfiî'nin talebelerinden olan *Tâcu'l-mefriğ fî tahliyeti ulemâ'i maşrık* adlı eserin müellifi Ebû'l-Bekâ Alemuddîn Halid b. İsâ b. Ahmed el-Belevî, (v. 780/1378) hocasının hakkında bu zamana kadar gördüğüm ilmi derin, zâhid, Allah'ın velî kulu olduğunu söylemektedir. Bununla beraber âlimlerin en büyüğü, dünyayla alakasını keserek ahirete vermiş olduğu önem doğrultusunda zühd hususunda kâmil bir zât olduğunu 40 veya 50 kere hac ibadetini yaptığını, her anını ilim ve ibadetle geçiren ilimde döneminin öne çıkanlarından olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca zühde göstermiş olduğu hassasiyetinin kendisinin malı mülkü olmadığını sadece avret yerlerini kapatacak kadar mala sahip olduğunu belirtmektedir. Hocasının Peygamber Sallallahu aleyhi ve sellem'in "Saçı başı dağınık, eli yüzü tozlu, kapılardan kovulmuş öyleleri vardır ki, bu şöyle olacak diye yemin etseler, Allah onların dediğini yapar"⁸ hadisinde geçen Allah Teâlâ'nın dostlarından olduğunu söylemektedir⁹.

Tabakâtu'l-havâs adlı eserin müellifi Ahmet ez- Zebîdî, İmam Yâfiî'nin çağdaşı ve salih kimselerden olan Talha b. İsâ el-Yemenî el-Hettârî'nin(v. 780/1378) onun hakkında; "Bir gün bütün evliyânın mertebeleri bana keşfolundu. Evliyâyının hepsini tek tek görüp tanıdım. Ancak kutupluk makamında kimsenin olmadığını gördüm. Kendi kendime 'sübhaneallah, bu makam nasıl boş olur' diye sordum. Birden baktım ki iki kişi o makam için yarışıyor. En sonunda birisi öne geçip makama oturdu. Bu iki şahıs 'Şeyh Abdullah b. Es'ad

⁷ Yusuf b. Tağrî Berdî el-Atâbekî, *el-Menhelu's-safî ve'l-müstevfî ba'de'l-vafî*, thk. Muhammed Emin, Merkezu Tahkiki't-Turâs, yy., 1993, c. VII, s. 75; el-İsnevî, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, c. II, s. 332; Takiyuddîn Muhammed b. Ahmed el- Hasenî, el-Mekkî, el-Fâsî, *el-'İkdu's-semîn fî târihi beledi'l-emîn*, thk. Fuad Seyyid, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1985, c. V, s. 106.

⁸ Müslim b. Haccâc en-Nisaburî, *es-Sahih*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l Arabî, Beyrut ty., *Birr*, 138, *Cennet*, 48.

⁹ Halid b. İsa el-Belevî, *Tâcu'l-mefriğ fî tahliyeti ulemâ'i maşrık*, thk. Hasab b. Muhammed es-Sâih, Sunduku İhyâi't-Turâsî'l-İslâmiyyi, yy., ty., ss. 291-292.

el-Yâfiî ve Şeyh Hasan b. Abdullah b. Ebi's-Surûr'du. Bu makama getirilen kişi ise Abdullah b. Es'ad el- Yâfiî'ydi." şeklinde övgülerde bulunmaktadır¹⁰.

Ayrıca İmam Yâfiî'nin evlatlarına çok düşkün olduğunu onları en iyi bir şekilde, ilim ve amel olarak her iki cihettende yetiştirdiğini ve daha önce bu konuda onun gibisini görmediğini de belirtmektedir¹¹.

Nefehâtu'l-üns adlı eserin sahibi Abdurrahman el-Câmî (v. 898/1492) İmam Yâfiî'nin zâhiri ve bâtını ilimlerde büyük bir âlim ve zamanındaki büyük zâtlardan olduğunu söylemektedir.

Bunun devamında İmam Yâfiî'nin Alâaddîn el-Harzemî'nin İmam Yâfiî ile tanışması ve kerametler içeren bazı kıssalara yer vermektedir.

"Bir gece Şam beldelerinden birinde halvete çekilmiştim. Oturduğum yerin kapısını içerden kapatmıştım. Kapı kapalı olduğu halde nerden geldiklerini anlayamadığım iki kişi yanımda göründüler. Onlarla velîlerin halleri hakkında konuştuk. Bana, arkadaşın Abdullah b. Es'ad Yâfiî'ye bizden selam söyle dediler. Ben de onlara; Abdullah Yâfiî'yi nereden tanıyorsunuz? diye sordum. Onlar; onun hali bize gizli değildir dediler ve mihraptan tarafa yürümeye başladılar. Onların namaz kılacaklarını zannettim ama onlar kible duvarının içinden dışarı çıktılar¹².

"Yine Şam'da olduğum zamanlarda 1341 yılının Recep ayında öğle namazını kılmıştım sonrasında iki nurlu velî içeri girdi. Nereden geldiklerini anlamadığım ve içeriye nasıl girdiklerini görmediğim bu iki zat bana selam verdiler ve müsafaha ettiler. Onlara muhabbet ve yakınlık duydum ve onlara nereden geldiklerini sordum. Onlar da 'SübhaneAllah, senin gibi birisi bu halden mi sorar?' dediler. Sonra bir miktar kuru arpa ekmeğini hazırlayıp ikram ettim. Onlar, 'biz bunun için gelmedik' deyince niçin geldiklerini sordum. Bana 'sana selamımızı Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî'ye götürmen için geldik' dediler ve onu müjdelememi istediler. Onlara, Yâfiî'yi nereden tanırırsınız?' dediğimde, 'biz onunla görüşürüz, o bizimle görüşür' cevabını verdiler. Sonra onlara, 'bu müjdeyi ona götürmeye size izin verildi mi?' diye sorduğumda, 'evet' dediler¹³."

Tam ismi Abdullah b. Esad b. Ali b. Süleyman b. Fellah el-Yâfiî'dir. İmam Yâfiî'nin doğum tarihi hicri 700'den önce olduğu kabul edilmekle birlikte 696 veya 698 yılında olduğu

¹⁰ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, s. 124.

¹¹ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, s. 162.

¹² Nüreddîn Abdurrahman b. Nizameddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, *Nefehâtu'l-üns min hadarâti'l-kuds*, thk. Muhammed Edîb Câdır, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, c. II, s. 773, 774.

¹³ el-Câmî, *Nefehâtu'l-üns*, s. 775.

belirtilmektedir¹⁴. Yemenin Aden şehri yakınlarında dünyaya gelmiştir. Soy olarak Yemen’de bulunan Hımyer kabilesinin Yâfiî koluna mensuptur¹⁵. Birçok künyesi olmakla beraber en meşhur künyeleri “Ebu Muhammed, Ebu’s-Saâde, Ebu Abdurrahman”dır. Lakabı “El-İmam Afifuddin Ebu’s-Saâde el-Yemenî eş-Şâfiî ve Nezilü’l-Haremeyn” dir.

İmam Yâfiî’nin yetişmesi Aden yakınlarında olmuştur. Babası çiftçilik işlerinin onun yetişmesini etkilemesinden ötürü Aden’e göndermiştir. Burada Züheybî diye bilinen Fakih Muhammed bin Ahmed el-Bassâl’da bir müddet Kur’an okumuştur. İmam Yâfiî, Bassâl’dan “et-Tenbîh” adlı kitabı okuduğunu ve bunu bitirdiğinde de kalabalık bir cemaate yemek ikram ettiğini söyler¹⁶.

Fakih Hasan b. Ebi’s-Sürûr’un Kâdı Ebubekir b. Ahmed el-Edib’den ders aldığı sıralarda da derse dinleyici olarak katılmıştır. Daha sonra Aden Kâdısı ve Müftüsü olan Şerefuddin Ahmed b. Ali el-Harâzî’den ders aldı. Eğitime küçük yaşlarda başlaması sebebiyle çocukluk yıllarını Kur’an öğrenmek ve ilim tedrisiyle geçirdi. Yâfiî halk arasında uzun süre durmaktan hoşlanmazdı. Bu sebeple hayatı içerisinde zaman zaman yaşadığı uzletler dikkat çekmektedir. Bu durum onun tasavvufa yönelmesine de etki etmiştir¹⁷.

712 senesinde Hacca gitmiştir. Aden’e döndüğünde halvet ve insanlardan uzaklaşarak, fakirler ve sûfilerle sohbet ederek Allah Teâlâ’nın sevgisini kazanabileceğini düşünmüştür. Bu sebeple sık sık yüksek yerlere çıkarak uzlete çekilmiştir. Daha doğrusu o, uzlete çekilmeyi kendini insanlardan soyutlamak olarak diye düşünmüştür. Hatta ilk hırka giyişi de inzivaya çekildiği bir zamanda Aden’de bulunan Şeyh Mes’ud el-Câvi’den olmuştur.

Şeyhleri arasında Ali b. Abdullah et-Tavâşî’de vardır. Sülûkunu onunla devam ettirdiği bir sırada ilme mi yoksa ibadete mi ara vermek konusunda bir tereddüt yaşamıştır. Hayra yormak ve teberrük kastıyla bir kitap açarak daha önce hiç görmediği kendisini ilme teşvik eden bazı beyitler okumuştur. Bu olaydan sonra ilmi tedrisata eğilmesi gerektiği kanaati oluşmuş ve bu sebeple Mekke’ye yolculuk yapmıştır¹⁸.

¹⁴ Afifuddîn Abdullah b. Es’ad b. Ali el-Yâfiî, *el-irşâd ve’t-tatrîz fî fadli zikrillâhi ve tilâveti kitâbihi’l-azîz ve fadli’l-evliyâi ve’n-nâsikîn ve’l-fukarâi ve’l-mesâkîn*, thk. Muhammed Edîb Câdır, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 6; Sıraceddin ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed İbn Mulakkin *Tabakâtü’l-Evliyâ*, thk. Nureddin Şureybe, Mektebetü’l-Hâneci, Kahire 1994, s. 556.; Hayreddin ez- Ziriklî, *el-A’lâm Kamûs-u terâcim li eşheri’r- ricâli ve’n-nisâi mine’l-Arabi ve’l-musta’rebîn ve’l-musteşrikîn*, Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, Beyrut 2002, 15. Baskı, c. IV, s. 72.

¹⁵ el-Yâfiî, *el-irşâd*, s. 6; İbn Mulakkin, *Tabakât*, s. 556.; İmân Ali el-Belvâ, *el-Yâfiî Şâiran*, (yayınlanmamış yüksek lisan tezi), Mu’te Üniversitesi, Ürdün 2010, s. 3.

¹⁶ el-Yâfiî, *el-irşâd*, s. 6.

¹⁷ Ahmed b. Muhammed ibn’ul-İmâd el-Hanbelî, *Şezâretü’z-zeheb fî ehbâri men zeheb*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1986, c. 1, s. 65.

¹⁸ el-Belvâ, *el-Yâfiî Şâiran*, s. 4.

Mekke'deki üstadı genelde Mekke Kâdısı Necmeddin et-Taberi'dir. Ona *el-Hâvi-s Sağîr*'i, *Müsnedü's-Şâfi'*'yi, Ebi Ubeyd'in *Fedâilü'l-Kur'ân*'ını, Ezrakî'nin *Târihu Mekke*'sini ve daha birçok kitabı okudu. Bunun yanında yine Radiyuddîn et-Taberi'den İbn-i Mâce hariç *Kütüb-ü Sitte*'yi, *Müsnedü'd-Dârimî*'yi, *Sahih-i İbn-i Hibban*'ı, İbn İshak'ın *Sîret*'ini, İbn-i Salah'ın *Ulumu'l Hadis*'ini ve Sühreverdi'nin *Averifu'l-Meârif*'ini dinledi. Bu tahsilinin içerisinde Zeccâci'nin *el-Cümel*'ini ezberledi¹⁹.

Daha sonra on sene süresince uzlete çekildi. Hicri 734 senesinde Şam'a yolculuk yaparak Dimeşk, Kudüs ve Halil'i ziyaret etmiş ve Yüz gün civarında Halil'de kalmıştır. Aynı sene Mısır'a yolculuk yaptı. Zunnûn el-Mısırî'nin kabrinin bulunduğu Karafe şehrine yerleşti. Bu süreçte ailesinden ayrı yaşamıştır. Karafe'de Hüseyin el-Câki ve Şeyh Abdullah el-Menufî'nin yanında ikamet ederken birden fazla sûfî ve Şeyh Muhammed el-Mürşidi gibi birçok meşahıyla görüşmüş ve bazı şeyhlerden hırka giymiştir. İlmi derinliği ve tasavvufi tecrübesinin derin olması sebebiyle Mısır'da hatırı sayılır bir üne kavuşmuştur²⁰.

738'de Yemen'e Şeyh Ali et-Tavâşi'yi ziyarete gitmiş oradan Medine'ye ve daha sonra tekrar Mekke'ye dönmüştür. Bu süreçte Fâkih Âbid Şihabeddin b. Burhanın kızıyla evlenmiştir²¹.

Kutb'ul-Mekke diye anılan İmam Yâfiî, zühd, riyazet ve fakirliği kendisine düstur edinmiştir. Hayatının geri kalanında hadis dersleri yapmak ve eser yazmakla meşgul olmuştur²². Oldukça mütevazı olan İmam Yâfiî, zenginlere el açmaktan geri durmuştur. Genellikle fakirlerle oturup kalkmış ve eline geçen kazancıda talebelere harcamıştır. Tasavvuf alanında meşhur olmasının yanında Usûlu'd-dîn konusunda da oldukça yetkin biri olan Yâfiî, Eşarî itikadının savunucularından biri kabul edilir. Bazı eserlerinde İbn-i Teymiyye'yi eleştirmesi, İbn-i Teymiyye mutaassıpları tarafından bir kısım iftiralara uğramasına neden olmuştur.

İmam Yâfiî, artık zâhirî ilimler ile tasavvuf arasında kararsızlık yaşamaya başlar. Gençlik döneminde zâhirî ilimleri kısa sürede tamamladıktan sonra bâtinî ilimlere yönelip tasavvufi yaşantıya bürünür. Dünyadan, insanların maruz kaldığı sıkıntılardan, dedikodudan korumak adına ibadet, vera' ve zühd ile yüce mertebe ve faziletlerin olduğu ilim arasında tercih hususunda tereddüte düştüğünü söylemektedir. Bu düşüncesinin ilerlemesiyle büyük bir sıkıntı ve kedere dönüştüğünü ve bundan kurtulmak için Cenâb-ı Allah'ın "el-Melik, el-Azîz,

¹⁹ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Mirâtü'l-cinân ve Ibratü'l-yakzân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1997, c. IV, s. 201-202.

²⁰ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, s. 173.

²¹ el-Fâsî, *el-İkdu's-semîn*, c. V, s. 105.

²² Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *ed-dureru'l-kemine fî a'yânî'l-mietî's-semâniye*, Meclisu Dâiratu'l-Meârifî'l Usmaniyye, Saydar Abâd 1972, c. III, s. 20.

el-Vehhâb” esmâlarını zikretmekle daha önce sürekli okumuş olduğu bir kitabı açıp okumaya başladığını ama daha önce ne bakmış olduğu kitapta ne de diğer kitaplarda karşılaşmadığı şu mısraları gördüğünü söylemektedir. Bunun vesilesiyle de içinde bulunmuş olduğu keder ve hüznün gittiğini söylemektedir²³. İmam Yâfiî’nin karşılaşmış olduğu mısralar;

“Üzüntülerini at, işini kazâ’ya bırak
Bazen darlık açılır, bazen dar olur fezâ
Nice iş vardır ki yorucudur yapana
Sıkıntının ardından bakarsın gelir rızâ
Çeşitli mevhibe ve atâya ulaşmak adına
Allah dilediğini yapar sakın itiraz etme O’na”²⁴.

1.2. Vefatı

Hayatının sonuna kadar sürekli olarak ilimle meşgul olmuş ve tasavvufî yaşantıyı hiç bırakmamış İmam Yâfiî yaşlılığında vermiş olduğu rahatsızlıklarla beraber zamanla hastalığının artmasıyla geceleri uyuyamaz olmuştur. Bu halin devamında Hicri 768 senesinin 20 Cemaziye’l-âhir’inde 68 yaşında Mekke-i Mükerreme’de vefat etmiştir. Malını Allah yolunda harcamaktan geri durmadığı için vefat ettiğinde geride mal bırakmamıştır. Saygın ve tanınan şahsiyet olması hasebiyle cübbesi üç yüz ve takkesi de yüz dirhem karşılığında satılarak cenaze masrafları bu şekilde karşılanmıştır. Mualla mezarlığına Fudayl b. İyad hazretlerinin yakınına defnedilmiştir²⁵.

1.3. Ailesi

İmam Yâfiî, ilim tahsilinden sonra Mekke’ye yerleşip orada Ahmed b. Radî et-Taberî’nin kızıyla evlenir²⁶. Bu evliliğinden Abdurrahmân, Abdulvehhâb ve Zeynep isminde üç çocuğu olmuştur²⁷.

En büyük oğlu Abdurrahman 751 yılında Mekke’de doğmuştur. Babası başta olmak üzere birçok âlimden ders görmüş ve ilimle alakadarlığını devam ettirmek için Şam ve Mısır’a gitmiştir. Orada Abdullah b. Halîl el-Mekkî ve İbn Emîle gibi hocalardan ders almıştır. Çok çalışkan ve üstün zekâyâ sahip olmasından dolayı kısa sürede ilim tahsilini tamamlayıp zühd

²³ el-Isbehânî, *Ravdâtu’l-cennât*, c. V, s. 123.

²⁴ el-İsnevî, *Tabakâtu’s-Şâfiîye*, c. II, s. 330.

²⁵ el-İsnevî, *Tabakâtu’s-Şâfiîye*, c. II, s. 332; ez-Zebîdî, *Tabakâtü’l-havâs*, s. 176; el-Belvâ, *el-Yâfiî Şâiran*, s. 4.

²⁶ Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi’ li ehli karni’t-tâsi’*, Dâru’l-Cîl, Beyrut 1992, c. V, s. 102.

²⁷ Bedruddîn Ebû Abdillâh el-Hüseyn el-Ehdel el-Yemenî, *Tuhfetu’z-zemen fi târihi sâdâti’l-Yemen*, thk. Abdullah Muhammed el-Habeşi, Mektebetu Merkezi’d-Dirâsâti ve’l-Buhûsi’l-Yemenî, yy., 2004, c. II, s. 397.

hayatı yaşamaya başlamıştır. O zamanda yaşayan âlim ve salihler tarafından muteber bir kişilik olarak kabul edilmiş ve bununla meşhur olmuştur. İmam Yâfiî gibi oğlu Abdurrahman da şiir yazmıştır. 797 yılında Cezîre’de vefat etmiştir²⁸.

İmam Yâfiî’nin ikinci oğlu Abdulvehhâb 750 senesinde doğmuştur. İlme olan merakı doğrultusunda özellikle fıkıh ilmiyle meşgul olmuştur. Mekke-i Mükerrreme’de Babasında, Ümmü Hasan, Ümmü Hüseyin adında iki teyzesinde ve diğer başka âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Daha sonraları Şam’a giderek orada ilmi çalışmalarda bulunmuştur. Çeşitli ilimlerden de ilim icazeti almıştır. 810 senesinde Recep ayında vefat etmiştir²⁹.

İmam Yâfiî’nin üçüncü çocuğu künyesi Ümmü’l-mesâkîn olan Zeynep’tir. 768 yılında yani babasının vefat yılında doğmuştur. Hadis ilmine karşı muhabbeti doğrultusunda bu ilimle meşgul olmuştur. 846 yılında vefat etmiştir³⁰.

1.4. Hocaları

İmam Yâfiî, Radîyuddîn İbrahim b. Muhammed et-Taberî’nin (v. 722/1322) yanında hadis ilminden birçok eser okumuştur. Bunlardan bazıları; *Kutub-i Sitte*, *Müsned-i Şâfiî*’yi, *Sünen-i Darimî*, *Sahih-i İbn Hibbân*’ı, Tirmizî’nin *Şemâil*’ini, İbnu’s-Salâh’ın *Ulûmu’l-hadîs*’i, İbn Hişâm’ın *Siyer*’idir. Tasavvuf eserlerinden de İmam Sühreverdî’nin *Avârifü’l-me’ârif*’i’ni okumuştur. Bunların dışında Herevî, İbn Abdisselâm, Hâfız Selefî, Hâfız Hatîb, İbn Arafe, İbn Mesedî, İbn Ebi’s-Sayf, Âcurrî, İbn Ebî Dünya, İbn Nakûr, Nevevî gibi âlimlerin çeşitli alanlarda yazmış oldukları eserleri de okumuştur. Bunların dışında da Radîyuddîn Taberî kendi eserlerinden bazılarını da okutur³¹.

Bir başka hocası da Mekke Kadısı olan Kadı Necmeddîn Muhammed b. Cemâlidîn b. Muhîbiddîn Ahmed b. Abdullah et-Taberîdir.(v. 730/ 1330). İmam Yâfiî bu hocasının yanında Ebû Ubeyde’nin *Fezâilu’l-Kur’ân*’ını, Ezrakî’nin *Târihu’l-Mekke*’sini, bunların dışında Abdulgaffâr b. Abdulkerîm el-Kazvînî’nin (v. 665/1266) Şâfiî fıkıh kitabı olan *el-Hâvi’s-sağîr*’i ve Ebû İshak eş-Şîrâzî’nin (v. 476/1083) *et-Tenbih*’ini okumuştur³². Cemâluddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez- Züheybî el- Bassâl’ın (v.748/ 1347) yanında Kur’ân’ı

²⁸ Abdullah b. Ahmed b. Muhsin en-Nâhebî, *el-Kevkebû’l-lâmi’ fî mâ ehmele min târihi Yafi’*, Dâru’l-Endülüs, Cidde 1999, s. 83.

²⁹ Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, c. V, s. 102.; Bedruddîn, *Tuhfetü’z-zemen*, c. II, s. 397.; en-Nâhebî, *Rihletun ila Yafi’*, s. 40, 87-88.

³⁰ en-Nâhebî, *Rihletun ila Yafi’*, s. 89.

³¹ Yâfiî, *Mirâtü’l-cinân*, c. IV, s. 201-202.

³² el-Atâbekî, *el-Menhelu’s-safî*, c. VII, s. 75.

Kerîm ve *et-Tenbîh*’i okumuştur³³. Ebû’l Abbâs Şerefuddîn Ahmed b. Ali el-Harrâzî (v. 718/1317) den Kur’ân’ı Kerîm ve Kıraat dersleri almıştır³⁴.

1.5. Eserleri

Hayatının büyük bir kısmını ilim öğrenme, öğretme ve irşat çalışmalarıyla geçirmiş olan İmam Yâfiî aynı zamanda da telifata çok önem verdiğini bulunan kırk küsur eserinden anlamaktayız.

Bu eserlerin bir kısmı risale, kaside şeklinde diğer kısmı da ciltli kitaplar halindedir. Eserlerinden 30’a yakını günümüze ulaşmıştır. Günümüzde bulunan bazı eserleri basılmış bazıları da farklı kütüphanelerde el yazması olarak kayıtlı bulunmaktadır.

İmam Yâfiî eserlerinde genellikle konuyla alakalı şiir veya kasideler de yazmıştır. İmam Yâfiî’nin tasavvuf, kelâm, hadis, tefsir ve fıkıh alanlarında yazmış olduğu eserleri şöyledir.

1.6. Tasavvuf Alanında Yazmış Olduğu Eserleri

Döneminin çok önemli sûfîlerinden olan İmam Yâfiî, çocukluk döneminden itibaren hakikat arayışını başlamış ve bu hal onun şahsiyetini şekillendiren en önemli unsur haline gelmiş, bu arayış ise hayatının her alanında görülmektedir. Yâfiî’nin altı tarikattan hırka giymiş olması ve manevi ilimlerde hâkim olması onun mutasavvıflığına delil kabul edilmektedir³⁵.

1.6.1. el-İrşâd ve’t-tatrîz fî fadli zikrillâhi ve tilâveti Kitabihi’l-‘Azîz³⁶

Eserin elimizde bulunan nüshası 2003 yılında Dâru’l-Kutûbi’l-‘İlmiyye tarafından basılan tahkiki Muhammed Edîb el- Câdir’e ait olan baskısıdır. Eser 10 kısımdan oluşmaktadır.

Birinci kısım; Sabah, ikindi ve akşam namazlarından sonra yapılan zikir ve virdlerden oluşmaktadır. İkinci kısım; Salihlerin riyazetlerinin, sözlerinin, davranışlarının, faziletlerinin ve kerametlerinin övülmesi hakkındadır. Üçüncü kısım; zikir, zikredenlerin fazileti ve buna teşvikin faziletini anlatmaktadır. Dördüncü kısım; Kur’ân-ı Kerîm’in tilavet edilmesinin ve onla amel eden kimselerin faziletini anlatmaktadır. Beşinci kısım; zikirlerden tesbih etmenin faziletini anlatmaktadır. Altıncı kısım; Allah Teâlâ’ya hamd ve şükür etmenin fazileti

³³ Yâfiî, *Mirâtu’l-cinân*, c. IV, s. 233.

³⁴ Yâfiî, *Mirâtu’l-cinân*, c. IV, s. 207.

³⁵ el-İsnevî, *Tabakâtu’ş-Şâfiyye*, c. II, s. 332.

³⁶ İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetu’l-arifîn esmâu’l-müellifîn ve âsâru’l-musannifîn*, Medresetu’t-Turâsi’l-Arabiyye, ty., c. I, s. 466.

hakkındadır. Yedinci kısım; Nebi Sallallahu aleyhi ve sellem'e salavat getirmenin, onu övmenin ve bu işlere teşvik etmenin fazileti hakkındadır. Sekizinci kısım; Dua etmenin önemi, gerekliliği ve fazileti hakkındadır. Dokuzuncu kısım; İstiğfar yani günahlardan samimi bir pişmanlıkla Allah'a yönelip afvının talep edilmesinin önemi, gerekliliği ve fazileti hakkındadır. Onuncu kısım; terğib ve terhib hakkında 73 tane hadis-i şerîfe yer verilmiştir.

Eserde İmam Yâfiî'nin kendisine ait olan toplamda 584 beytten oluşan 54 şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerin dışında bazı eserlerde müstakil eseri olarak gösterilen kasideleri bulunmaktadır. Bunlar;

Behcetü'l-envâr fî medhi'n-Nebiyi'l-Muhtâr isimli kasideyi Medine'de yazmıştır. 70 beytten oluşan bu kasidede Peygamber Sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz, hayırlı ailesi ve hayırlı ashab efendilerimizi övmeyi konu edilmiştir.

Şehdu's-şifâ fî medhi'l-Mustafâ isimli kasideyi Mekke'de yazmıştır. 67 beytten oluşan bu kasidede Peygamber Sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin şerefının ve cömetliğinin övülmesi konu edilmiştir.

Tiryâku'l-uşşâk fî medhi habîbi'l-halki ve'l-Hallâk isimli kaside Medine'de yazmıştır. Bu kaside diğerlerinden farklı olarak Muhammes olarak yazılmış 200 beytten oluşmaktadır. Bu kaside de Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e övgü mahiyetinde yazılmıştır.

Bunların dışında da İmam Yâfiî'ye ve başkalarına ait daha birçok kaside bulunmaktadır³⁷.

1.6.2. Ravdu'r-reyyâhin fî hikâyâti's-sâlihîn

İmam Yâfiî tarafından *Ravdu'r-reyyâhin fî hikâyâti's-sâlihîn* şeklinde ve *Nuzhetu'l-uyûni'n-nevâzir ve tuhfetu'l-kulûbi'l-havâtır* şeklinde isimlendirmiştir³⁸.

Bu isimlendirme faslından sonra kitabı telif etmesinin sebebini velî, arif, salih, âşık ve sûfî olan kimselere karşı duymuş olduğu sevgi ve muhabbettinden dolayı onları açıklamak şeklinde ifade etmiştir.

Ebû Hamid Gazâlî, Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî, Şihâbuddîn Sühreverdî, İbn Atâullah İskenderî, Ebû'l-'Abbas Ahmed b. 'Ali el-Kastalânî, Ebû'l-Ferec ibnu'l-Cevzî, el-Makdisî,

³⁷ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *el-irşâd ve't-tatrîz fî fadli zikrillâhi ve tilâveti kitâbihi'l-azîz ve fadli'l-evliyâi ve'n-nâsikîn ve'l-fukarâi ve'l-mesâkîn*, thk. Muhammed Edîb Câdır, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

³⁸ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Ravdu'r-reyyâhin fî hikâyâti's-sâlihîn*, thk. Muhammed Edîb Câdır, Adnan Abdurabbîhi, Dâru'l-Beşâir, Dimaşk 2006, s. 28.

es-Semerkandî gibi birçok âlim ve âriflerin eserlerini okuduğunu ve onlardan özenle seçip alıntılarda da bulunarak eserini meydana getirdiğini söylemektedir³⁹.

Eserde 500 hikâye ve beş fasıl bulunmaktadır⁴⁰. Kitabın mukaddime kısmını iki fasıl olarak değerlendirilmekte olup birinci fasılda evliyâ ve salihlerin faziletlerini Kur'an- Kerim ve Hadislerden deliller getirerek açıklamaktadır. İkinci fasılda kerameti akli ve nakli delillerle ispatta bulunmuştur.

Eserin son kısmı yani hatimesi üç fasla ayrılmış olup bunlarda sırasıyla fakihlerin tasavvufa karşı yapmış oldukları eleştirilerine karşı vermiş olduğu cevaplar, tasavvuf ehlinin Allah Teâlâ hakkındaki düşünce ve itikatlarıyla ilgili tespit ve nakiller, İmam Yâfiî'nin Hz.Peygamber (s.a.v)'i övdüğü şiir ve kasidelerden oluşmaktadır.

Eserin Türkçe'ye çevrilmesi ilk olarak Gelibolulu Muslihuddîn Mustafa b. Şaban Surûrî (v. 969/1562) tarafından *Tercüme-i Ravzu'r-Reyyâhîn fî-Hikâyâti's-Sâlihîn*, ismiyle sonrasında da Müezzinzâde Ahmed Çelebi (v. 1054/1644) tarafından gerçekleştirilmiştir⁴¹.

Eserin Türkçeye son tercümesi *Salihlerin Hikâyeleri* adı altında Ali Rıza Kaşeli ve Bekir Sırmabıyıkoglu tarafından yapılmıştır⁴².

Bu eser İmam Yâfiî'nin tanınmasını sağlayan eserdir. Kendinden sonra gelen çalışmalara kaynaklık etmiştir.

1.6.3. er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tarîki sâdâti's-sûfiyye

Bu eser çalışmamızın ana konusunu oluşturmasından dolayı ikinci bölümde detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1.6.4. Neşr-u mehâsini'l-ğâliyye fî fadli meşâyihî's-sûfiyye

İmam Yâfiî bu eserinin başında tasavvuftaki makamları, halleri, mürîdde bulunması gereken vasıfları, bazı tasavvuf terimlerinin açıklamaları ve bazı ihtilaflı meseleleri soru-cevap şeklinde anlatmaktadır. Anlatımında âyet, hadis, sahabe sözleri ve büyük imamların görüşlerini aktardıktan sonra kendi görüşlerini açıklar.

³⁹ Yâfiî, *Ravdu'r-reyyâhîn*, s. 27-28.

⁴⁰ Yâfiî, *Ravdu'r-reyyâhîn*, s. 29.

⁴¹ Muslihuddîn Mustafa b. Şaban el-Geliboli Es-Sürûrî, *Ravzu'r-Reyyâhîn fî-Hikâyâti's-Sâlihîn Tercemesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Yazma Bağışlar, no: 850.

⁴² Afîfuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Ravdu'r-reyyâhîn fî hikâyâti's-sâlihîn*, çev. Ali Rıza Kaşeli, Bekir Sırmabıyıkoglu, İlk Harf Yayınları, İstanbul 2011; Mesut Akdoğan, *Afîfuddîn Abdullah b. Es'ad El-Yâfiî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020, s. 66.; Rıdvan Kabak, *Gelibolulu Muslihuddîn Mustafa b. Şaban Sürûrî'nin Ravzu'r-Reyyâhîn fî-hikâyâti's-sâlihîn tercümesi adlı eseri (inceleme-metin)*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2017.

Hemen hemen bütün eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de birçok şiir ve kaside geçmektedir. Genellikle bir konuyu açıklarken veya açıklamadan önce o konuyla ilgili şiirler yazar.

Eserin ilk baskısı 1961 yılında İbrahim Atve 'İvaz tarafından yapılmıştır⁴³. Daha sonra Halîl İmrân Mansûr'un incelemesi ve eklemeleriyle Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından 2000 yılında Beyrut'ta basılmıştır⁴⁴.

En son basımı ise Abdunnâsır Sa'dî Ahmed Abdullah tarafından iki cilt halinde Mektebet-u Sikâfetu'd-Diniyye tarafından 2004 yılında Beyrutta yapılmıştır⁴⁵.

1.6.5. Hulâsâtu'l-mefâhir fî menâkıbî Şeyh Abdulkâdir

Eser ilk tashih ve tahkiki Ahmed Ferîd el-Mezîdî tarafından 2006 yılında Mısır'da Dâru'l-Âsârü'l-İslâmiyye matbaasında basılmıştır⁴⁶. İmam Yâfiî bu eserin mukaddimesinde, kerametın mucizelerin devamı niteliğinde olduğunu ve kerametlerin delillerini bütün incelikleriyle sunduğunu ve bundan dolayı da eserin okuyanda hayret uyandıran bir eser olduğunu söylemektedir⁴⁷.

Bu eserini, *Ravdu'r-reyyâhîn* kitabından sonra tamamlayıcı olarak topladığını belirtmekle eserin adını *Hulâsâtu'l-mefâhir fî menâkıbî's-Şeyh Abdulkâdir ve cemâatun mine'l-meşâyihî'l-ekâbir* diye isimlendirdiğini ifade etmektedir⁴⁸.

Bu eser *Etrâfu acâibi'l-âyât ve'l-berâhîn ve Esnâ'l-mefâhir bi menâkıbî's-Şeyh Abdulkâdir el-Cîlî* isimleriyle de anılmıştır⁴⁹.

Kitapta 202 menkıbe geçmektedir. Bu bölümün devamında Abdulkâdir Geylânî'nin söz ve sohbetlerinin bir kısmı da aktarılmıştır.

Abdulkâdir Geylânî'nin tarikat silsilesi, şemai, nesebi, ilmî ve tasavvufî şahsiyeti de kitapta anlatılmıştır. Diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserde de İmam Yâfiî'ye ait şiirler bulunmakla beraber Abdulkâdir Geylânî'yi öven kasidesi de bulunmaktadır.

⁴³ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Neşru'l-mehâsinu'l-ğaliyye fî fadl-i meşâyihî's-sûfiyye*, thk. İbrahim Atve 'İvaz, Şirket-u ve Matba'at-u Mustafa Elbânî el-Halebî, Mısır 1961.

⁴⁴ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Neşru'l-mehâsinu'l-ğaliyye fî fadl-i meşâyihî's-sûfiyye*, thk. Halîl İmrân Mansûr, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

⁴⁵ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Neşru'l-mehâsinu'l-ğaliyye fî fadl-i meşâyihî's-sûfiyye*, thk. Abdunnâsır Sa'dî Ahmed Abdullah, Mektebet-u Sikâfetu'd-Diniyye, Beyrut 2004.

⁴⁶ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Hulâsâtu'l-mefâhir fî menâkıbî's-Şeyh Abdulkâdir*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Âsârü'l-İslâmiyye, Srilanka 2006.

⁴⁷ Yâfiî, *Hulâsâtu'l-mefâhir*, s. 59.

⁴⁸ Yâfiî, *Hulâsâtu'l-mefâhir*, s. 59.

⁴⁹ Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn*, c. I, s. 466.

1.6.6. Risâletun müştemiletun alâ nebze min akvâli'l-meşâyih

İmam Yâfiî bu eserinde Allah dostlarından olan Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Osman el-Hîrî, Ebû Hüseyin en-Nûrî, Ruveyr, Ebû Abbas Şîrâzî gibi zatların sözlerini, ahlaklarını, edeplerini ve onların bu fiillerinin Kur'ân'a ve Sünnet'e dayandığını örneklerle anlatmakta ve kendisi de belli yerlerde açıklama ve yorumlarda bulunmaktadır.

Dört varaktan oluşan bu eser Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa bölümü, 1998 numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır⁵⁰.

1.6.7. Hizbu'l-Yâfiî (Akîdetu Ehl-i's-Sünnet'i ve'l-cemâ'ati)

İmam Yâfiî'nin Ebû Muhammed el-Cüveynî es-Sûfî eş-Şâfiî'nin *Akîdetu Ehl-i's-Sünnet'i ve'l-cemâ'ati* adlı kitabından bir bölüm olarak bulunan bu eseri günlük okunacak duaları, zikirleri ve virdleri içermektedir.

Yazma halinde beş varaktan oluşan bu eser, Milli Kütüphane'de Yz-A 479 demirbaş numarasıyla bulunmaktadır⁵¹.

1.7. Menkıbe Olarak Yazmış Olduğu Eserleri

İmam Yâfiî menkıbeleri ve hikâyeleri vaaz, nasihat için aktarır. Bununla beraber anlatılan menkıbelerin hiçbir şekilde şer'î hükümlere kaynak olarak gösterilmeyeceğini de belirtmektedir⁵².

1.7.1. Muhtasaru menâkıbi'ş-Şâfiî

Mirâtü'l-cinân adlı eserin içerisinde yer alıp *Muhtasaru menâkıbi'ş-Şâfiî* adını taşımaktadır. Kitapta İmam Şâfiî'nin nesebini, hayatını, ilmî ve tasavvufî kişiliğini anlatmaktadır. Ayrıca İmam Şâfiî'ye yazmış olduğu bir kaside bulunmaktadır⁵³.

1.7.2. Menâkibu'l-İmâmi'l-Mietî min eimmeti'l-Eşariyye

İmam Yâfiî, İbn Asâkir'in Eş'arî ulemânın hayatları ve menâkıbının aktarıldığı bir eser olan *Tebyînu kizbi'l-müfterî fî mâ nusibe ile'l-İmâmi'l-Eşariyye* adlı kitabını özetleyip ilaveler yaptığı eserdir.

⁵⁰ Afîfuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Risâletun müştemiletun alâ nebze min akvâli'l-meşâyih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no: 1998.

⁵¹ Ebû Muhammed el-Cüveynî es-Sûfî eş-Şâfiî, *Akîdetu Ehl-i's-Sünnet'i ve'l-cemâ'ati (Hizbu'l-Yâfiî)*, Milli Kütüphane, Ankara, Yz-A479, vv. 6-11.

⁵² Yâfiî, *Ravdu'r-reyyâhîn*, s. 29.

⁵³ Yâfiî, *Mirâtü'l-cinân*, 1997, c. II, s. 11. Akdoğan, Afîfuddîn Abdullah B. *Es'ad El-Yâfiî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, s. 52.

İmam Yâfiî, *Tebyînu 'l-müfterî*'de geçen çeşitli şahsiyetleri seçip incelemiştir. Eserde toplam 100 Eş'arî ulemâsının hayatı ve menkıbeleri geçtiği için *Eşrefu 'l-mefâhiri 'l-aliyye fî menâkıbi 'l-eimmeti 'l-Eşariyye* şeklinde de isimlendirilmiştir⁵⁴.

1.7.3. Tiryaku'l-uşşâk fî medhi habîbi'l-halki ve'l-Hallâk

İmam Yâfiî'nin bu eseri *el-İrşâd ve 't-tatrîz* adlı kitabında yer alan Peygamber'i (s.a.v) övmek için yazdığı 202 beyitten oluşmaktadır⁵⁵. Eser içerisinde yer almasına rağmen *Hediyyetu 'l-'arifîn esmâu 'l-müellifîn ve âsâru 'l-musannifîn* adlı eserin müellifi İsmail Paşa Bağdâdî bu kasideyi müstakil eser olarak kabul etmektedir⁵⁶.

1.8. Tarih Alanında Yazmış Olduğu Eseri

Her alanda eseri bulunan İmam Yâfiî tarih alanında eser yazmış olup tarihi olaylar ve tarihî şahsiyetleri anlatımında İbn Hallikan (v. 681/1282), Zehebî (v. 748/1348) ve İbn Sumrete'den destek almaktadır. Ancak görüş ayrılıklarına da yer vermektedir⁵⁷.

1.8.1. Mirâtü'l-cenân ve ibretu'l-yekzan fî ma'rifeti ma yu'teberu min hevâdisi'z- zamân

Bu eserin ismi bazı kaynaklarda Mirâtü'l-cinân şeklinde de kullanılmaktadır. İmam Yâfiî'nin tabakât ve tarihle alakalı olan bir eseridir. M. 622- 1349 yılları arasında yaşamış önemli şahsiyetlerin biyografileri yer alır. Ayrıca eserde Peygamber Sallallahu aleyhi ve sellem'in mucizeleri, şemaili, âli, gazveleri, sıfatları, ashabının hayatı ve menkıbeleri, halifelerin ve meliklerin vasıfları, nesepleri ve bu zamanlarında gerçekleşen olayları da siyer ve tarihçilerin anlatmış oldukları şekliyle ayrıntıdan kaçınarak, açık ve anlaşılır bir şekilde anlatmaktadır.

Kitabının mukaddimesinde şemail ve menâkıb konularında *Câmi'* ve *Sahihayn* ve Tirmizi'nin *Kitabu 'ş-Şemâil*'inden istifade ettiğini söylemektedir. İmam Yâfiî'nin pekçok eserinde şiirlere yer verdiğini görmekteyiz. Bu eserde de kendisi bu eserini de şiirle süsleyeceğini, zenginleştireceğini söylemiştir⁵⁸.

Özellikle İmam Şâfiî gibi zatlardan bahsettiğinde şiirlere yer vermiştir. Ayrıca *Bâhiyetu 'l-mahyâ fî medhi şuyûhi 'l- Yemeni 'l-asfiyâ, ed-Durer fî medhi Seyyidi 'l-Beşer ve medhi evliyâi 'l-ğurer, Lubabu 'llubb fî medhi şehîdi 'l-hubb* gibi uzun kasideler bulunmaktadır.

⁵⁴ Afîfuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *et-Terğîb ve 't-terhîb*, thk. Ebû 'Abdurrahman el-Mısri el-Eserî, Dâru's-Sahabeti li't-Turâs, Tanta, 1. Baskı, 1994, s. 6.

⁵⁵ el-Yâfiî, *el-İrşâd*, s. 226.

⁵⁶ Bağdâdî, *Hediyyetu 'l-'arifîn*, c. I, s. 466.

⁵⁷ Yâfiî, *Mirâtu 'l-cinân*, c. I, s. 7.

⁵⁸ Yâfiî, *Mirâtu 'l-cinân*, c. I, s. 7,8.

Kitabın sonunda da meşhur bir kasidesi olan *Kaside- i Ğavsiyye* bulunur. Kendi yaşadığı yılları anlatımında şeyhlerinden, ders aldığı hocalarından, tanıdığı ve faydalandığı büyük zatlardan ve yaşadığı önemli olaylardan bahsetmektedir⁵⁹.

Bedruddîn Ebû Abdullâh el-Hüseyn el-Ehdel el-Yemenî (ö. 855/1451) bu eserin özetini *Muhtasaru târihi'l-Yâfiî* ismiyle yapmış olup eser *Ġirbâlu'zzamân* ismiyle de bilinmektedir⁶⁰.

Eserin ilk baskısı 1917 yılında Haydarabad/Hindistan'da yapılmıştır. En son ise Halîl Mansûr tarafından tashih edilerek, haşiyelerin eklenmesiyle 1997 yılında basılmıştır.

İmam Yâfiî'nin bu alanda yazmış olduğu *Etrâfu't-tevârih* adlı eseri günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca tasavvufla alakalı yazmış olduğu *Ravdu'r-reyyâhîn*, *Hulâsâtu'l-mefâhîr* isimli eserleri aynı zamanda tarih ve tabakât kitapları arasında değerlendirilmesi mümkündür.

1.9. Fıkıh Alanında Yazmış Olduğu Eserleri

İmam Yâfiî amel olarak Şâfiî mezhebine mensup itikadi olarak ise Eş'arî'dir. Şâfiî mezhebi çerçevesinde, namaz, oruç, zekât, hacc, nikâh gibi konularda eserler telif etmiştir. İmam Yâfiî fıkıh ilmini ma'rifet ilminden sonra en faziletli ilim olduğunu söylemektedir. Şeriatın hükümlerini içeren fıkıh ilminin amele vesile olduğunu amelin de marifetullahı vesile olduğunu belirtmektedir⁶¹.

1.9.1. ed-Dureru'l-mustehsene fî tekrâri'l-'umre

İmam Yâfiî'nin umre ve tavafın tekrarından hangisinin daha faziletli olduğunu anlattığı bir eseridir. Eser yazma olarak 21 varaktan oluşmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesinde Ayasofya/79 demirbaş numarası ile kayıtlı olarak bulunmaktadır.

İmam Yâfiî eserin giriş bölümünde eserini telif etmesine âlim ve fakihlerin umre ve tavaf konularındaki ihtilaflarının neden olduğunu belirtmektedir. Âlim ve fakihlerin görüşlerini belirttikten sonra kendisi umrenin tavaftan daha faziletli olduğunu delillerle birlikte 30 şekilde olduğunu açıklamıştır⁶².

⁵⁹ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, c. IV, s. 269.

⁶⁰ Bedruddîn, *Tuhfetu'z-zemen*, c.I, s. 8.

⁶¹ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, s. 65.

⁶² Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *ed-Dureru'l-mustehsene fî tekrâri'l-'umre fî's-sene*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya/no: 79.

1.9.2. Behcetu'l- budûr fî vasfî'l-hûr

Bu eser, umre ve tavafın faziletlerini anlatan *Dureru'l-mustehsene fî tekrâri'l-'umre* eserinin sonunda kaside şeklinde bulunmaktadır. Her ne kadar bahsi geçen eserin sonunda bulunuyor olsada tabakat yazarları tarafından müstakil eser olarak değerlendirilmektedir⁶³. 110 beyitten oluşmaktadır. Beyitlerden sonra herbirinin açıklamasına yer vermektedir. Bu eser yazma olarak Süleymaniye Kütüphanesinde Ayasofya/79 demirbaş numarası ile kayıtlı olarak bulunmaktadır⁶⁴.

1.9.3. Risâle fî erkâni'n-nikâh

İmam Yâfiî'nin nikâhın rükünleri ile ilgili kendisine sorulan soruların cevap verme için yazmış olduğu bir eserdir, beş varaktan oluşan bu eser zevc, zevce, şahitler ve nikâh sigaları gibi kavramlarla birlikte bunların şartlarını izah eder.

Ayrıca İmam Yâfiî Şafii mezhebine göre amel etmesinden dolayı belirtilen meseleleri mezkûr mezhebe göre tertip edip aktarmıştır.

Bu eser, Melik Suud Üniversitesi'nde el-A'lâm 198/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olarak bulunmaktadır⁶⁵.

1.10. Tefsir Alanında Yazmış Olduğu Eserleri

İmam Yâfiî, bir müfessirde; lügat, sarf, nahiv, beyân, bedî', hadis, usûlu'l-fıkıh, kelâm ve kıraat ilimlerinin bulunması gerektiğini belirtmektedir⁶⁶.

İmam Yâfiî, tefsir ve te'vil kelimelerinin anlamlarını verirken Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirini naklî ve re'ye dayalı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bununla beraber nakil ve rivâyete dayalı tefsirin asıl tefsir olduğunu ancak naklin olmadığı yerlerde re'yin belli şartlarla tercih edilebileceğini söylemektedir⁶⁷.

1.10.1. ed-Durru'n-nazîm fî havâsi'l-Kur'âni'l-Azîm

Kur'ân-ı Kerîm'in fazileti, havâsı ve esrarı hakkında yazmış olduğu eseridir. Müellif bu eserinin başında Huccetu'l İslam İmam Gazâlî'nin *Havâsun mine'l-Kur'ân ve fevâtihu's-*

⁶³ Şemsuddîn Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. Abdîrrahmân İbnü'l-Ğazî, *Dîvânü'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, c. IV, s. 404.

⁶⁴ Yâfiî, *ed-Dureru'l-mustehsene fî tekrâri'l-'umre fî's-sene*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya/no: 79.

⁶⁵ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Risâle fî erkâni'n-nikâh*, Melik Suud Üniversite Kütüphanesi, el-A'lâm, no: 198/3.

⁶⁶ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. 'Ali el-Yemenî, el-Yâfiî, *el-Envâru'l-lâiha fî esrâri'l-Fâtîha*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no: 79, İstanbul vv. 6a-6b.

⁶⁷ Yâfiî, *el-Envâru'l-lâiha fî esrâri'l-Fâtîha*, no: 79, vv. 19-21.

suver ve Ebûbekr el- Ğassânî'nin *Berku'l-lâmi* ve *'l-ğaysü'l-hâmi* kitaplarından cem' ettiğini belirtmektedir.

Eserin başlangıcında bismelenin fazileti, Kur'ân-ı Kerîm'i okunmasında uyulması gereken edeplere ve yapılacak dualarda gereken edeplere, vakitlere ve faziletlerine yer vermektedir. Devamında sureler sırasıyla fazilet ve içerdiği sırlarla açıklanmaktadır. Eserin bazı yerlerinde şemalar şeklinde bulunan tılsımlar bulunmaktadır.

Eser, en son 2017 yılında Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta basılmıştır. Eser, *Kur'ân-ı Kerîm'in Havâs ve Esrarı (Havâssu'l-Kur'ân)* şeklinde isimlendirilerek Arif Pamuk tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir⁶⁸.

el-İrşâd ve't-tatrîz fî fadli zikrillâhi ve tilâveti Kitabihî'l-'Azîz kitabında geçmektedir.

1.10.2. el-Envâru'l-lâiha fî esrârî'l-Fâtîha

Bu eserde İmam Yâfiî Fatiha Sûresi'nin tefsirini yapmaktadır. Eser, Süleymaniye Kütüphanesinde Ayasofya/79 demirbaş numarası ile kayıtlı bulunan ve 81 varaktan oluşan yazma eserdir.

Eser yedi bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde; Fatiha'nın fazileti, kulluğun hükümleri ve vazifeleri, Allah Teâlâ'nın rubûbiyetin kemâli ve Kur'ân'ı Kerîm'in sırrı anlatılmaktadır.

İkinci ve üçüncü bölümlerde; Fatiha Suresi'ne verilmiş diğer isimlerden, Fatiha Suresinin başlangıç sure olmasının hikmetinden, zâhirî ve bâtinî manalarından oluşmaktadır.

Dördüncü ve beşinci bölümde; Fatiha Suresi'nin içerik bakımından Kur'ân'ın kasteddiği manaları içermesi ve bu surenin kuşattığı derin manaların nasıl öğrenilebileceği konuları ele alınmıştır.

Son iki bölümde Kur'ân'ı Kerîm'in *yedi harf* üzere inmiş olması ve 'zahr, batn, had ve matla' şeklinde kısımlandırılmasının açıklmalarına yer verilmiştir⁶⁹.

1.11. Hadis Alanında Yazmış Olduğu Eserleri

İmam Yâfiî özellikle Radîyuddîn Taberî'den ve onun dışında da Kudüs, Şam ve Mısır'a yaptığı seyahatlerde de dönemin ulemâsından hadis dinlemiştir. Farklı yer ve zamanlarda kendisinden hadis dersleri alan çok sayıda talebesi olmuştur⁷⁰.

⁶⁸ Arif Pamuk, *Kur'ân-ı Kerîm'in Havâs ve Esrarı (Havâssu'l-Kur'ân)*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2003.

⁶⁹ Akdoğan, *Afîduddîn Abdullah B. Es'ad El-Yâfiî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, s. 45.

⁷⁰ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, c. IV, s. 201-202.

1.11.1. et-Terğîb ve't-terhîb.

Eser isminden de anlaşılacağı üzere terğîb; rağbet ettirme, terhîb; korkutma anlamlarına gelmekle birlikte iyi işlerin yapılmasına rağbet, teşvik etmek, iyi olmayan işlerden korkutarak uzak durmak, sakınmak anlamlarına gelmektedir. Bu eser de abdest, farz ve nafil namazlar, sadaka ve zekât vermekle cimrilikten uzak durulması ve cömert olunmasının gerekliliği, kişinin yetimlere, kendi ailesine, çevresine iyilik, şefkat ve merhametle muamele etmesinin gerekliliği, zina, livata ve içkiden sakınmakla kendini ve toplumun huzuruna bozacak işlerden uzak durması gerektiğini ve daha birçok konularda yapılması ve yapılmaması gereken işleri beyan etmektedir. Bu konuların izahında İmam Yâfiî konuyla ilgili ayet ve hadisleri verdikten sonra bunların beyanını yapmıştır.

Elimizde bulunan nüsha Muhammed Fâris tarafından tahkik edilip 1997 yılında dâru'l kutubu'l ilmiyye tarafından basılmış olan nüshadır. Eserde hadisler numaralandırılmış ve toplam hadis sayısı 819 adettir. Bu hadislerin çoğu sahih, hasen olmakla beraber zayıf hadislerde bulunmaktadır.

1.11.2. Me'âli'r-rif'a fî hadîsi's-seb'a

İmam Yâfiî'nin müstakil bir eser olarak nitelendirilen bir kasidesidir. *Âli'r-rif'a fî hadîsi's-seb'a* ismiyle de kullanılmıştır⁷¹.

Peygamber efendimiz Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurur: “Kendisi'nin gölgesinden başka bir gölge olmadığı günde Allah Teâlâ yedi taifeyi Arş'ın gölgesinde gölgelendirir:

1-Âdil hükümdar.

2-Allah Azze ve Celle'nin ibadetinde büyüüp yetişen genç.

3-Câmiden çıktığı zaman dönünceye kadar kalbini ona bağlayan adam.

4-Allah Teâlâ'nın sevgisi üzere biraraya gelip bu sevgi üzere birbirinden ayrılan iki adam.

5-Tenhada Allah'ı zikrederken gözleri yaşaran adam.

6-Güzellik ve şeref sahibi bir kadın, onu kendisine davet ederken: Gerçekte ben Allah Teâlâ'dan korkarım, diyen adam.

7-Sağ eliyle sadaka verirken, sol elinden onu gizleyen kimse⁷².”

İmam Yâfiî eserini, kasidesini bu hadisin ışığında ve doğrultusunda yazmıştır.

⁷¹ Bağdâdî, *Hedyyetu'l-ârifîn*, c. I, s. 466; İbnü'l-Ğazî, *Dîvânü'l-İslâm*, c. IV, s. 405.

⁷² Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır, Dâru Tavkî'n-Necât, I-IX, yy., 1422, *Ezan*, 36; *Zekât*, 16; *Rikâk*, 24; Müslim, *Zekât*, 30; Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, Dâru ihyâi't-turâsi'l Arabi, Beyrut ty, *Zühhd*, 53.

1.12. Kelam Alanında Yazmış Olduğu Eserleri

İmam Yâfiî Ehl-i Sünnet imamlarının görüşlerini aktarırken kendi itikadının da onlar gibi olduğunu belirtmektedir. İmam Eş'arî, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ebû Hanîfe, Ahmet b. Hanbel, Bâkılânî, Isferâyînî, İbn Fûrek, İmam Cuveynî, İmam Gazâlî, Fahreddin Râzî gibi âlimlere güvenilip tabi olunması gerektiğini söylemektedir⁷³.

1.12.1. Zikru mezâhibi'l-firaki'l-isneteyn ve's-seb'în el-muhâlefeti li's-sünneti

İmam Yâfiî'nin bu eseri itikat ve inançta Ehli Sünnet'e zıt olan fırkaları ve görüşlerini açıklamak için yazmış olduğu bir eserdir.

Eserin ana konusu Hz. Peygamber (s.a.v)'in "İsrailoğlu yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan sadece biri kurtulacaktır"⁷⁴. Hadisini ele alarak Hâriciyye, Mu'tezile, Şia, Bâtınîyye, Mürchie, Cehmiyye gibi fırkaları ve bunlardan oluşmuş diğer fırkaların itikatlarını, düşüncelerini ve bunların aslının ne olduğunu açıklamakla beraber Ehl-i Sünnet itikadının aklî ve naklî delilleriyle bağdaşmadığını ifade eder. Bu eser Ahmed Ferîd el-Mezîdî tarafından tahkik edilmiş 2004 yılında Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye tarafından basılmıştır⁷⁵.

1.12.2. Merhemu'l-ileli'l-mu'dile fî def'i's-şubehi ve'r-reddi ale'l-mu'tezile

Ehl-i Sünnet itikadına bağlı olan İmam Yâfiî bu eseri, 'Zeydiyye' mezhebinde bulunan bazı âlimlerin kelam, akaid gibi konularda kendisine sormuş oldukları sorulardan dolayı bu eseri onlara karşı reddiye olarak yazmıştır⁷⁶.

Eserin başında Ehl-i Sünnet itikadı övmek hususunda 16 beytlik bir kasidesi bulunmaktadır. Ayrıca hakkında yapılan inkârların neler olduğu ve bunların cevaplarını vermesinden dolayı onun savunucusu ve takipçisi olduğunu anlamaktayız.

İmam Gazâlî ve İhyau 'ulûmuddîn eserini savunucu ve övücü bir şekilde ele alarak bunların önemini izah etmektedir.

Eserde genel bağlamda kelam konularına değinmekle özellikle fiillerin yaratıcısının kul olmadığı, herşeyin Allah Teâlâ'nın kudretiyle ve yaratmasıyla meydana geldiğini bununla beraber kulun kendisinde cüz'i irade bulunduğunu ayet ve hadislerle aktararak bunun zıttını idda edenlere karşı açıklamalarda bulunmuştur. Bunların dışında âlemin havadisten boş

⁷³ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, s. 331 vd.

⁷⁴ Ebû Dâvud, Süleyman es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, Dâru'l-Hadis, Kâhire 1999, şerhu's-sünne, 4596.

⁷⁵ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Zikru mezâhibi'l-firaki'l-isneteyni ve seb'ine el-muhâlefet-i li's-sünneti*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

⁷⁶ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Merhemu'l-ileli'l-mu'dile fî def'i's-şubehi ve'r-redd-i ala'l-Mu'tezile*, thk. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nassâr, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, s. 29-42.

olmadığını, aklın bilinmesi ve önemi, ilim ve marifet arasındaki farklar, ârifin sıfatı, mu'tezilenin şüpheleri ve onlara cevapları ve peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in ana görevleri gibi önemli konulara izahta bulunmuştur. Bu eserin bulubildiğimiz ve incelediğimiz Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nassâr'ın tahkik ettiği nüshadır. Bu nüshanın baskısı da 1992'de Beyrut'ta Dâru'l-Cîl tarafından yapılmıştır.

1.12.3. Şemsu'l-imân fî tevhîdi'r-Rahmân akîdetu ehli'l-Hakki ve'l-îkân

İmam Yâfiî'nin yazmış olduğu 200 beytlik bir kasidesidir. Genel olarak Ehl-i Sünnet'in temel itikadî konularını ihtiva etmektedir. Allah Teâlâ'nın vahdaniyyetini yani bir tek olmağını, sıfatlarını, ahiret, Cennet, Cehennem vb. konuları içermektedir. Bu Kaside İmam Yâfiî'nin farklı eserlerinde de geçmektedir⁷⁷.

1.12.4. Tuhfetu'l-ibâd (el-Kasidetu'r-raiyye)

Toplam 23 varak olan eser, *el-Kasidetu'r-raiyye* diye de adlandırılmakta olup kelâm ilmiyle alakalı yazılmıştır.

Eser tevhid, istiva, Allah Teâlâ'nın sıfatları ve görülmesi, kabir azabı, peygamberler, melekler, dört büyük halife, cennetle müjdelenen aşere-i mübeşşere ve diğer sahabeler, âlim ve ariflerin faziletleri konularını içermektedir⁷⁸.

Eser Beyazıt Kütüphanesi'nde, 7939 demirbaş numarası ile kayıtlı bulunmaktadır.

İmam Yâfiî'nin yukarıda açıkladığımız eserlerinin dışında sözlük, lügat, astroloji ve zikir, dua alanlarında bazı eserleri bulunmaktadır. Bu eserleri de aşağıda izah etmeye çalıştık.

1.13. Çeşitli İlimlerle İlgili Yazmış Olduğu Eserleri

İmam Yâfiî, yukarıda belirttiğimiz eserlerin dışında lügat, astroloji ve dua alanlarında da küçük risaleler yazmıştır.

1.13.1. ed-Du'â âdâbuhu ve esbâbuhu

İmam Yâfiî'nin dua, edepleri ve sebepleri hakkında yazmış olduğu 20 sayfalık risalesidir. Eserin tahkiki Mes'ed 'Abdulhamid Muhammed es-Sa'dinî tarafından yapılmış olup Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta 1995 yılında basılmıştır.

⁷⁷ Yâfiî, *el-İrşâd*, s. 278-286; Yâfiî, *Ravdu'r-reyyâhîn*, s.591-600. Akdoğan, *Afîfuddîn Abdullah B. Es'ad El-Yâfiî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, s. 58.

⁷⁸ Afîfuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Tuhfetu'l-'ibâd*, Beyâzıt Kütüphanesi, 7939, vv. 7- 30.

Eser; dua, edepleri, sebepleri, şartları, vakitleri, duanın kabul edilmeyişinin sebepleri ve bid'atları gibi konuları içermektedir⁷⁹.

1.13.2. Du'â-i tâûn

Tâun (Vebâ) hastalığı için yazmış olduğu 10 varaktan oluşan bir yazma risalesidir. Duanın her türlü musibet, keder, sıkıntı, hüzn ve hastalıkların bulaşmaması veya kurtuluşu için okunmasıyla beraber ihtiyaç olunan şeylerin elde edilebilmesi için de okunduğu söylenmektedir. Bununla beraber risalede hastalığın gidişatına ve durumuna göre okunmasının usulü, keyfiyeti ve adedi hakkında da açıklamalarda bulunmuştur.

Eser Üsküdar-Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş/300 demirbaş numarası ile bulunmaktadır⁸⁰.

1.13.3. Ed'iyetu sabâh ve'l-mesâ'

İmam Yâfiî bu eserinde, evliyâların menkıbe ve hikâyelerini aktardıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v)'in okumuş olduğu günlük zikirleri ve bazı evliyâların günlük virdleriyle beraber sabah ve akşam okunması gereken dua, salavat ve zikirleri anlatmaktadır.

Yazma eser olarak 30 varaktan oluşan bu eser Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesinde 1611 demirbaş numarası ile bulunmaktadır⁸¹.

1.13.4. Cevâhiru'n-nifâs fî beyân-i sıfâtî's-seyyidi mine'n-nâs

İmam Yâfiî bu eserinde “es-seyyid” kelimesinin incelemesini yapmaktadır. Öncelikle nahivcilerin, müfessir ve mutasavvıfların görüşlerini aktararak kelimenin incelemesini yapmaktadır. Sonrasında arapların bu kelimeyi kimler için kullandığını açıklamaktadır.

Bu kelimenin sözlük anlamlarını ve belirttiğimiz kimserlerin görüşlerini inceleyip izah ettikten sonra “seyyid” olan kimselerin vasıflarını açıklar. Ayrıca bu eserde farklı konularda yazmış olduğu kasideler de bulunmaktadır.

Toplam 35 sayfadan oluşmaktadır. Tahkiki Hüseyin Muhammed 'Ali Şükrî tarafından yapılmış olup Daru'l- Kutubi'l-İlmiyye tarafından 2010 yılında Beyrut'ta basılmıştır⁸².

⁷⁹ Akdoğan, 'Afifuddîn Abdullah B. Es'ad El-Yâfiî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi, s. 58.

⁸⁰ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Du'â-i tâ'ûn*, Üsküdar-Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş, no: 300.

⁸¹ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Ed'iyetu sabâh ve'l-mesâ'*, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesi, İstanbul, no: 1611.

⁸² Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Cevâhiru'n-nifâs fî beyân-i sıfâtî's-seyyidi mine'n-nâs*, thk. Hüseyin Muhammed 'Ali Şükrî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.

1.13.5. Manzûmetun fî ebrâci's-şemsi ve'l-şuhûr

İmam Yâfiî'nin bu eseri isminden de anlaşılacağı üzere güneşin hareketlerinden, yörüngesinden ve burçlardan bahsetmektedir. Eser 'Sülûs' hattı ile yazılmış, dört varak olup astronomi ilmiyle alakalıdır.

Eserin başında ilimlerin faziletlerini anlattıktan sonra Rumi takvim usulüyle Ekim'den başlayarak Eylül'e kadar her ayda güneşin yörüngesini, değişimlerini, burçların, yıldızların hareketlerini fasıl fasıl işlemiştir. Bu eser *Urcuzetun fî ma'rifeti şuhûri'r-rûm* ismiyle bahsedilen eserle aynı olup Melik Suud Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır⁸³.

1.13.6. Akdu'l lâlî'l mufasssal bi'l yâkûti'l ğâlî

Merhemu'l-ileli'l- mu'dile fî def'i's-şubehi ve'r-reddi ale'l-Mu'tezile kitabında kaside olarak geçen *Akdu'l-lâi el-mufasssal bi'l-yâkûti'l-ğâlî fî medh-i akîdeti ehli'l-hakk'i ve mezhebihim* diye adlandırıldığı bu kasideyi *Hediyyetu'l-'Arifîn*'de Bağdatlı İsmail Paşa başlı başına bir kitap olarak nitelemektedir⁸⁴.

1.14. Kaynaklarda İsmi Geçen Günümüzde Bulunmayan Eserleri⁸⁵

- 1- Sirâcu't-tevhid
- 2- Etrâfu't-tevârîh
- 3- Tacu'l-rûs fî zeyli'l-me'nûs 'alâ sevki'l-'arûs
- 4- ed-Durer fî medh-i seyyidi'l-beşer ve'l-ğurer fî'l-va'zi ve'l-'iber
- 5- Neşru'r-ravdu'l- 'atar fî hayâti seyyidinâ el-Hıdr
- 6- Neşru'r-reyhân fî fadli mütehâbbîne fi'l-lahi mine'l-ihvân
- 7- Hilyetu'l-ahyâr fî ahhâri ehli'l-esrâr
- 8- Ravdu'l-besâir ve riyâdu'l-ebîsâr
- 9- Nihâyetu'l-mehyâ fî medh-i şuyûhi mine'l-asfiyâ
- 10- Nefehâtu'l-ezhâr ve leme'atu'l-envâr
- 11- Nevâdiru'l-meânî

1.15. İmam Yâfiî'nin Tarikatı

Yâfiîyye tarikatı olarak zikredilen İmam Yâfiî'ye nispet bu tarikat günümüzde Yemen'de varlığını sürdürmektedir. İmam Yâfiî'nin mürîdi, halifesi olmasına rağmen

⁸³ Muhammed Habîb el-Hile, *et-Târih ve'l-muerrihûn bi Mekke*, yy., 1994, s. 67.; Afîfuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *Manzûmetun fî ebrâci's-şemsi ve'l-şuhûr*, Melik Suud Üniversite Kütüphanesi, el-A'lâm, no: 198/4.

⁸⁴ Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'arifîn*, c.I, s. 466.

⁸⁵ Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'arifîn*, c. I, s. 466; İbnü'l-Ğazî, *Dîvânü'l-İslâm*, c. IV, s. 405.

Ni'metullah Velî'ye nispet edilen Ni'metullahiyye tarikatı Yâfiîyye'nin şubesi sayılmamıştır⁸⁶.

İmam Yâfiî'nin gerek *Hulâsâtu'l-mefâhir fî menâkıbi 'şŞeyh Abdulkâdir* isimli eseri ve gerek diğer eserlerinde de yazmış olduğu kaside ve şiirlerden de görüldüğü üzere Abdulkâdir Geylânî Hazretlerine karşı ayrı bir sevgi ve muhabbet duymaktadır. Biz de bu etken sebeplerden dolayı İmam Yâfiî'ye nispet edilen Yâfiîyye tarikatını Kâdirîyye tarikatının bir kolu olduğunun kanaatindeyiz.

1.16. Mürşidleri

İmam Yâfiî seyr ü sülûkunu yaptığı mürşidlerinden biri olan Ebû'l-Hasan Nureddîn Ali b. Abdillâh el-Yemenî et-Tavâşî (v. 748/1347) hakkında *Mirâtu'l cinân* adlı eserinde bahsetmektedir.

Şeyhinin kerametlerinin aşikâr olduğunu, kendisinde şariat ve hakikat ilimlerini topladığını, yüce makamlara ve mertebelere ulaşmış bir büyük bir velî olduğunu söylemektedir.

Bununla beraber kendisinin birçok şeyh ve tarikat erbabından hırka giydiğini ama Şeyhi Ali b. 'Abdillâh el-Yemenî et-Tavâşî'de görmüş olduğu keşf ve müşâhedeyi, hal ve makamları, nur ve esrarı kimsede görmediğini ve en fazla bereket gördüğü şeyhlerinden olduğunu anlatmaktadır⁸⁷.

İmam Yâfiî seyr ü sülûkunu yaptığı mürşidlerinden biri olan Ebû 'Abdullah Mes'ûd b. Abdullâh el-Câvî hakkında da *Mirâtu'l-cinân* adlı eserinde onun büyük makam sahibi ve salih bir zat olduğunu söylemektedir.

Ayrıca İmam Yâfiî uzlette olduğu günlerde Şeyhi Mes'ud el-Câvî, İmam Yâfiî'nin hocası Muhammed bin Ahmed el-Bassâl ile birlikte yanına giderek; “bu akşam sana hırka giydirmem konusunda manevi bir işaret aldım” der ve hırka giydirir. Tasavvuf yolunda kendisine ilk hırka giydiren zatın Ebû 'Abdullah Mes'ûd b. Abdullâh el-Câvî olduğunu söylemektedir⁸⁸.

İmam Yâfiî seyr ü sülûkunu yaptığı mürşidlerinden biri olan Radîyuddîn İbrahim b. Muhammed et-Taberî'dir.(v. 722/1322) Bu şeyhi aynı zamanda da yanında başta hadis ilmi olmak üzere daha birçok eseri okuduğu hocasıdır⁸⁹.

⁸⁶ Mahmut Erol Kılıç, “Ni'metullah-ı Velî”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXIII, s. 133; Baş, “Yâfiî”, c. XXXIII, s. 176.

⁸⁷ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, c. IV, ss. 233-244.

⁸⁸ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, c. IV, s. 232.

⁸⁹ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, c. IV, ss. 201-202.

O, şeyhi hakkında *Mirâtu'l-cinân* adlı eserinde “kendisinden en fazla istifade ettiğim, büyük şeyhlerimdendir” diye bahsetmekte ve şeyhi de vefat etmeden önce onun için “Evladım, uzun yıllar elde edemediğim ilmî hususları, seninle beraber bu sene elde ettim.” demiştir⁹⁰.

1.17. Silsileleri

Kemâluddîn Harîrîzâde İmam Yâfiî'nin Kâdiriyye tarikatında, Abdulkâdir Geylanî'ye ulaşan silsilesini aşağıdaki şekilde belirtmektedir.

- Radîyuddîn İbrahim b. Muhammed et-Taberî (v. 722/1332)
- Necmuddîn ‘Abdullah b. Muhammed el-Isfehânî (v. 721/1331)
- İzzuddîn Ahmed b. İbrahim el- Fârûsî el-Vâsîtî (v. 694/1304)
- Muhyiddîn Muhammed b. ‘Ali el-‘Arabî (v. 638/1240)
- Cemâluddîn Ebû Muhammed Yûnus Kassâr b. Yahya el-‘Abbâsî el-Haşimî
- Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdulkâdir Geylânî (v. 561/1165)⁹¹

Ayrıca Safîyuddîn Ahmed b. Muhammed ed-Decânî el-Medenî el-Kuşâşî (v. 1071/1661) bu yukarıdaki silsilede geçen ‘İzzuddîn Ahmed b. İbrahim el- Fârûsî el-Vâsîtî vasıtasıyla İmam Yâfiî'nin Rifâiyye tarikatına da ulaştığını söylemiştir⁹².

Buna göre İmam Yâfiî'nin Seyyid Ahmed b. Ali er-Rifâî'nin tarikatine ulaşan silsile aşağıdaki şekildedir.

- İzzuddîn Ahmed b. İbrahim el- Fârûsî el-Vâsîtî (v. 694/1304)
- İbrahim b. Ömer b. Ferec
- Ebû Hafs Ömer b. Ferec
- Seyyid Ahmed b. Ali er-Rifâî (v. 578/1182)

Yine Safîyuddîn Ahmed b. Muhammed ed-Decânî el-Medenî el-Kuşâşî yukarıda belirtilen ilk silsilede geçen ‘İzzuddîn Ahmed b. İbrahim el- Fârûsî el-Vâsîtî vasıtasıyla Sühreverdiyye tarikatına da ulaştığını söylemiştir⁹³.

İmam Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân* adlı eserinde Ebû Hafs Şihâbuddîn Ömer b. Muhammed Sühreverdi'nin tarikatından icazetli olduğunu belirtmiştir⁹⁴.

⁹⁰ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, c. IV, ss. 201-202.

⁹¹ Kemâluddîn Muhammed el-Harîrî, *Tibyânu'l-vesâilu'l-hakâyık fî beyâni's-selâsili't-terâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, no:430, c. III, v. 265.

⁹² Safîyuddîn Ahmed b. Muhammed ed-Decânî el-Kuşâşî, *Simdu'l-mecîd fî telkîni'z-zikr li ehli't-tevhîd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no: 1197, v. 53.

⁹³ Kuşâşî, *Simdu'l-mecîd*, v. 53

⁹⁴ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, 1997, c. IV, s.65.

Buna göre İmam Yâfiî'nin Ebû Hafs Şihâbuddîn Ömer b. Muhammed Sühreverdî'nin tarikatine ulaşan silsilesi şu şekildedir:

- Necmuddîn Abdullah b. Muhammed el-Isfehânî (v. 721/1331)
- İzzuddîn Ahmed b. İbrahim el- Fârûsî el-Vâsîtî (v. 694/1304)
- Ebû Hafs Şihâbuddîn Ömer b. Muhammed Sühreverdî (v. 632/1234)

Safîyuddîn Ahmed b. Muhammed ed-Decânî el-Medenî el-Kuşâşî, İmam Yâfiî'nin Necmuddîn 'Abdullah b. Muhammed el-Isfehânî vasıtasıyla Şâzeliyye tarikatına ulaştığını söylemektedir⁹⁵.

Buna göre İmam Yâfiî'nin Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin tarikatine ulaşan silsilesi şu şekildedir:

- Necmuddîn Abdullah b. Muhammed el-Isfehânî (v. 721/1331)
- Ebû'l-'Abbas el-Mürsî (v. 685/1287)
- Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî (v. 656/1258)

Kemâluddîn Harîrîzâde İmam Yâfiî'nin Ebû Salah el-Berberî vasıtasıyla Medyeniyye tarikatına ulaştığını söylemektedir⁹⁶.

İmam Yâfiî de *Mirâtu'l-cinân* adlı eserinde Ebû Salah Salih b. 'Abdillah el-Berberî'den tarikat hırkası giydiğini söylemektedir⁹⁷.

Buna göre İmam Yâfiî'nin Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî'nin tarikatine ulaşan silsilesi şu şekildedir:

- Ebû Salah Salih b. 'Abdillah el-Berberî (Berîrî)
- Ebû 'Abdullah Kemaluddîn Mahmûd el-Kûfî
- Ebû'l-Futûh 'Abdullah es-Saîdî
- Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî (v. 594/1198)

Yukarıda belirttiğimiz silsilelerin dışında İmam Yâfiî *Mirâtu'l-cinân* adlı eserinde Kâdirî tarikatının farklı kollarından da icazetli olduğunu söylemektedir. Bu tarikakatlar ise;

- Muhammed b. Bekir el-Hikemî'nin kurucusu olduğu Hikemiyye
- Abdullah b. Muhammed Ebû 'Abbad'ın kurucusu olduğu Abbâdiyye
- Ebû'l-Gays Sa'îd b. Cemîl'in kurucusu olduğu Gaysiyye
- Nureddin Ali b. Abdillah et-Tavâşî'nin kurucusu olduğu Tavâşiyye
- Muhammed b. Ömer en-Neharî'nin kurucusu olduğu Nehâriyye'dir.

⁹⁵ Kuşâşî, *Simdu'l-mecîd*, v. 53

⁹⁶ Harîrî, *Tibyânu'l-vesâil*, c. III, v. 266.

⁹⁷ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, 1997, c. IV, s.244.

Bunların dışında da isimlerini zikretmediği birçok sūfiden teberrük hırkası giydiğini söylemektedir⁹⁸.

İmam Yâfiî'ye nispet edilen Yâfiyye tarikatı ise Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Medyeniyye, Ekberiyye, Rifâiyye ve Şazeliyye'nin bir terkibi olarak görülebilir⁹⁹.

Kemâluddîn Harîrîzâde, Yâfiyye tarikatını Kâdiriyye-i Ekberiyye'den ayrılmış bir kol olduğunu söylemektedir¹⁰⁰.

1.18. Tasavvufi Şahsiyeti

Geçen bölümde de bahsi geçtiği gibi İmam Yâfiî birçok tarikattan hırka giymiş ve hem tasavvuf yolunda çok sayıda tasavvuf ehli yetiştirmiş hem de fıkıh alanında çok sayıda âlim yetiştirmiştir. Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Medyeniyye, Rifâiyye, Şâzeliyye ve Ekberiyye tarikatlarının usul ve metotlarını toplamış ve birçok talebe, mutasavvıf yetiştirmiştir¹⁰¹.

Buna örnek olarak verilecek isimlerden Ni'metullahiyye tarikatının kurucusu Şah Ni'metullah Velî Muhammed b. 'Abdillâh el-Hüseynî el-Kirmânî'dir. (v. 834/1431) İmam Yâfiî bu zatı yedi sene boyunca yetiştirmiş ve sonrasında da hilafet vermiştir.

İmam Yâfiî'nin bir diğer önemli ve meşhur talebelerinden sayılan Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî'dir. (v. 817/1415) Arap dilinde çok önemli bir yere sahip olan *el-Ğâmûsu'l-Muhîl* adıyla yazmış olduğu sözlüğüyle meşhur ve aynı zamanda hadis ve tefsir ilimlerinde de büyük bir âlimdir.

Bir başka talebesi, Hicaz bölgesinde "âlimu'l-Hicaz" lakabıyla meşhur olmuş Şâfiî âlimi Ebû Hâmid Cemâluddîn Muhammed b. 'Abdillâh b. Zahîre el-Mahzûmî el-Kureşî el-Mekkî'dir. (v. 817/1414) Bu zatta genç yaşlarında İmama Yâfiî'den ders almıştır. Bazı meşhur medreselerde birçok talebenin yetişmesinde etkisi olmuş ve Takîyyüddîn el-Fâsî, İbnu'l-Hacer el-'Askalânî gibi meşhur âlimleri de yetiştirmiştir. Aynı zamanda İmam Yâfiî'nin torunlarına da hocalık yapmıştır¹⁰².

İmam Yâfiî'nin bir diğer talebesi Ebû'l-Bekâ Alemüddîn Halid b. 'Îsâ b. Ahmed el-Belevî'dir. (v. 780/1378) Bu zat önemli şairlerden kabul edilmekle birlikte kadılık görevi de yapmış, ilmi ve ictimai açıdan da büyük bir öneme sahiptir. *Tâcu'l-mefriķ fî tahliyeti ulemâ'i*

⁹⁸ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, 1997, c. IV, s.244.

⁹⁹ Derya Baş, "Yâfiî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXXIII, s. 176.; Akdoğan, *Afîfuddîn Abdullah B. Es'ad El-Yâfiî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, s. 16.

¹⁰⁰ Harîrî, *Tibyânü'l-vesâil*, c. III, v. 265.

¹⁰¹ Yâfiî, *Mirâtu'l-cinân*, 1997, c. IV, s. 244.

¹⁰² el-Fâsî, *el-'İkdu's-semîn*, c. II, s. 54; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, c. VIII, s. 134; Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *İnbâu'l-ğumr bi-inbâi'l-'umr*, thk. Hüseyin Habeşi, Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmiyye, Kahire 1998, c.III, s. 234; Rızâ Kurtuluş, "İbn Zahîre", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XX, s. 455-457.

maşrık'ın adlı eserini telifinden dolayı da ayrı bir ilgi görmüştür. Medine-i Münevvere'deyken İmam Yâfiî'nin talebeliğini yaptıktan sonra ilim icazeti almıştır. Hocası İmam Yâfiî hakkında da övgüyle söz etmektedir¹⁰³.

İmam Yâfiî'nin bir diğer talebesi Cemâluddîn Muhammed b. 'Abdillâh b. Zekerîyya'dır¹⁰⁴.

Ayrıca İmam Yâfiî'nin büyük oğlu Abdurrahman da babasından ilmi dersler almıştır. Hem oğlu hem talebesi olan Abdurrahman, irşadı ile de tanınan ve önemli tarikatların silsilelerinde ismi geçen bir zattır¹⁰⁵.

¹⁰³ el-Belevî, *Tâcu'l-mefrik*, s. 291-293; Mehmet Aykaç, "Belevî, Halid b. 'Îsâ", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. V, s. 406.

¹⁰⁴ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, s. 61.

¹⁰⁵ ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-havâs*, s. 61.

İKİNCİ BÖLÜM

ER-RİSÂLETÜ'L-MEKKİYYE FÎ TARÎKATİ'S-SÂDÂTİ'S-SÛFİYYE

ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

2.1. Eserin Tanımı

İmam Yâfiî bu eseri Mekke'de yazmaya başlamış, Şam-Dımışk'ta tamamlamıştır. Eseri yazma amacının ise sadık mürîde yol göstermek olduğunu beyan etmiştir¹⁰⁶.

İmam Yâfiî esere, tasavvufta sülûk, vusûl, kavramlarını açıklayarak başlar. Daha sonra ilim, ilmin çeşitleri, şariat, tarikat, hakikat, ma'rifet gibi konuları işler. Bir mürşidin gerekliliği, vasıfları ve mürîdin olması gerektiği halleri anlatmaktadır. Bunun devamında tasavvufta uyulması gereken şartları sekiz şart şeklinde açıkladıktan sonra tasavvufun temel konu ve kavramlarını anlatmaya başlar. İmam Yâfiî, eserin son kısmında ise iman, islam, ibadet, cezbe, yakîn, vasiyyet, istidrâc, hulûl, anâsır-ı erbaâ gibi konuları yer vermektedir. Son olarak hamd, salavat ve dua cümleleri ile kitabı tamamlamaktadır.

2.2. Nüsha Tavsifi

Yazma halde bulunan eserin hâlihazırda dört nüshası bulunmaktadır.

Birinci ve esas aldığımız nüsha Amasya'da, Beyazıt İl Halk Kütüphanesinde 05 Ba 1100/2 Arşiv numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Sayfaların satır sayısı 23'tür. Satır başları ve sonları aynı hizadadır. Yazısı genel itibarla okunaklıdır. Fasil ve Bab kelimeleri kırmızı mürekkep ile diğer yerler ise siyah mürekkep ile yazılmıştır. Sayfa sonlarında müşir bulunmaktadır. Eser 27 bab, 84 fasıl, 4 şiir ve 1 hatimeden oluşmaktadır. Eserde ayet ve hadis iktibasları yapılmıştır.

İkinci nüshası İstanbul-Beyazıt kütüphanesinde 7893 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Kitabın ismi bu eserin başında *Kitâbun fi't-tasavvuf ve ahvâli'l-mürîd-i li'-ş-Şeyhi'l-Ekber* diye geçmektedir. Bu nüshada bazı kelimeler silinmiştir. Hat açısından da diğer nüshalara göre pek okunaklı değildir. Nüsha 15 varaktır. Satır sayısı değişiklik göstermesiyle beraber genellikle 23'tür.

Üçüncü nüsha İstanbul Büyükşehir Atatürk Kitaplığı'nda, O.E. 668 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Kitabın ismi, *Risâletu't-ta'rîfi bi- ahkâm-i tarîki'ssûfiyyeti li'-ş-şeyh kutbu'd-dîn Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî* şeklinde geçmektedir. Bu ismin yanında

¹⁰⁶ Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fi tariki sâdâti's-sûfiyye*, İBB Atatürk Kitaplığı, İstanbul, no: 668, vr. 1.

ayrıca *el-Musemmâ bi-risâleti'l-Mekkiyye* ifadesi de kullanılmıştır. Bu nüsha 48 varaktan müteşekkil olup nesih hattıyla yazılmıştır. Sayfa satır sayısı 17'dir. Bölümlerin ana ve ara başlıkları kırmızı mürekkeple diğer yazılar ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Kitabın dördüncü nüshası ise Japonya Tokyo Üniversitesi Doğu Kültürü Araştırma Enstitüsü'nde bulunmaktadır. Kitabın ismi bu nüshada *er-Risaletu'l-Mekkiyye fi tariki sâdâti's-sûfiyye* diye geçmektedir. Bu nüsha diğer nüshalara göre daha okunaklı ve açık bir yazı ile yazılmıştır. Ancak eserin son birkaç sayfası eksiktir. Bu nüsha, İBB Atatürk Kitaplığında bulunan nüsha ve Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesinde bulunan nüshadan farklı olarak bazı ibare değişiklikleri bulunmaktadır.

2.3. Eserin İçeriği

2.3.1. Tasavvuf ve Sûfi

Tasavvufun İslâmî bir hakikat olup olmadığı üzerinde ispat olarak da inkâr olarak da tartışmalar devam edegelmekte ve “Tasavvuf nedir?” diye sorulmakta ve soruya çeşitli cevaplar verilmektedir. Ancak tasavvufun tecrübeye dayanan bir ilim olması göz önüne alındığında, tashih-i itikad ve edinilen bilgiyle gereğince amel edilmesinin yanında zikir, dua ve virdlerle elde edilebilen bir ilim olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada imanın dereceleri arasında ise şuhûdi makamın elde edilmesiyle en üst dereceye ulaşılabilceği belirtilmektedir¹⁰⁷.

Tasavvuf özü itibarıyla aynı olsa da tarifleri konusunda neredeyse her bir sûfinin farklı tarifler yaptığı söylenebilir¹⁰⁸.

التَّصَوُّفُ عِمَارَةُ الْأَوْقَاتِ بِأَهَمِّ الْمُهْمَاتِ Tasavvuf, değerli vakitleri en mühim vazifelerle imar ve inşâ'dır. Tasavvuf, kalbin üzerine gafletin sisinin gelmemesidir. Şeklinde tarif edilmiştir¹⁰⁹.

İmam Yâfiî, tasavvufun rükünlerinin zahirde beş, batında beş olduğunu söyler. Zahirdekiler; hizmet, hırka, halvet, sohbet, fütüvvettir. Batındakiler ise ilim, amel, hal, kalbin boşaltılması ve marifettir¹¹⁰.

İmam Yâfiî tasavvufun tarifinde bazı mutasavvıfların, tasavvufun başı ilim, ortası amel, sonu kabiliyettir dediklerini belirtmektedir¹¹¹.

¹⁰⁷ İsmail Çetin, *Tasavvuf*, Dilara Yayınları, Isparta 2007, s. 5-6.

¹⁰⁸ Bk. Ethem Cebecioğlu, “Prof. Nicholson’un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, (1987), ss. 389-406.

¹⁰⁹ Ebû ‘Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s. 195; Hüseyin b. Nasr b. Muhammed İbn Hamis el-Mevsilî, *Menâkıbü'l-ibrâr ve mehâsinü'l-ahyâr*, thk. Said Abdulfettah, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty, c. I, s. 432; Ebû Bekr el-Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ty, s. 91.

¹¹⁰ Yâfiî, *er-Risaletu'l-Mekkiyye fi tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 39b.

Cüneyd-i Bağdâdi'ye göre; Tasavvuf, on hasleti kuşatan bir isimdir, diyerek şu cevabı vermiştir.

1-Birçok dünyevî lezzetlerden yüz çevirip aza kanaat etmektir.

2-Allah'a tevekküldür. Yani sadece sebeplere dayanmak değil, sebeplere riayet etmekle beraber kalben ve rûhen Allah Azze ve Celle'ye dayanmaktır.

3-Sıhhat ve afiyet halinde nafilâ taatleri talep ve istektir.

4- Sabırdır. Yani dünya malının yokluğunu, mahlûka şikâyeti ve dilenciliği terk etmek üzere tahammül göstermektir.

5-Dünyevî bir menfaatin bulunuşu anında, en güzelini, helalini, sevaplısını ayırt etmek ve seçmektir.

6-Allah'ın emriyle meşgul olmak; yasaklarından sakınmak, gücü yettiği kadar emirlerini yerine getirmek, ismini zikretmekle hayalini mahlûkla uğraşmaktan alıkoymaktır; doğrusu, hayalinden mahlûku silip süpürmek ve kalbinden çıkarmakla zihni ve kalbi tasfiye ederek saflaştırmaktır.

7- *إِنَّ الْكُتُبَ كَانَتْ تَنْزَلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَإِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ مِنْ سَبْعَةِ أَبْوَابٍ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ حَلَالٍ وَحَرَامٍ وَمُحْكَمٍ وَمُتَشَابِهٍ وَضَرْبِ أَمْثَالٍ وَأَمْرٍ وَزَجْرِ فَاجِلٍ حَلَالَهُ وَحَرَّمُ حَرَامَهُ وَاعْمَلْ بِمُحْكَمِهِ وَقِفْ عِنْدَ مُتَشَابِهِهِ وَاعْتَبِرْ أَمْثَالَهُ فَإِنَّ* “Hiç şüphesiz önceki kitaplar gökten bir kapıdan inerdi. Hiç şüphesiz Kur'an, helal, haram, muhkem, müşabih, darb-ı misaller, emredici, yasaklayıcılar olmak üzere yedi vecihle inmiştir: Binaenaleyh helalini helal bil ve onu yap. Haramını haram inan ve ondan sakın; muhkem=açık hüküm bildiren ayetleriyle amel et. Müteşâbih=manası bilinmeyen ayetlerin nezdinde dur; temsillerinden ders al; zira hepsi Allah Nezdi'nden gelmektedir¹¹².” Gerçekte Allah Teâlâ kuluna birçok vazifeleri farz kılmıştır. Sakın onları zayi etmeyin. Ve birçok hudutları çizmiştir. Sakın o hudutları geçmeyin=aşmayın. Birçok şeyleri de haram kılmıştır. Kesinlikle onlara yaklaşmayın. Birçok şeyleri de unutmaksızın serbest bırakmıştır. Ondan bahis açmayın¹¹³. diye buyrulduğu üzere vesveselerin gelişinde ihlâsı gerçekleştirmek, titizlikle Kur'an'ın emirlerinin gereğini yerine getirmek, yasak ettiği hudutlarını korumak, yasaklarını yasak inanmak, ondan sakınmak, emsallerinden ders ve ibret almak, anlamlarını araştırmaksızın müteşâbih ayetlerin hükümlerini Allah'a havale etmek, sevgi ve sadakatle yani inanılan hükümlere bağlı kalarak muhkem ayetleriyle amel etmektir.

¹¹¹ Afîfuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâtî's-sûfiyye*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, no: 05 Ba 1100/2, vr. 23a.

¹¹² Abdurrahman Celaleddin es-Suyûtî, *ed-durru'l mensûr fî tefsiril me'sûr*, Dâru'l Fikr, Beyrut-Lübnan 2015, c.II, s. 112.

¹¹³ Ebu'l Hasen Ali b. Umar ed-Derâkutnî, *Sünenü darâkutnî*, Müessetu'r-Risâle, Beyrut,2004, c. V, s. 325, hn.4396.

8- “Kalbinde Rabbi’ni zikret...¹¹⁴” buyrulan ayet ve “Zikrin en hayırlısı gizli olan zikirdir. Rızkın en hayırlısı yeterli gelen rızktır.¹¹⁵” hadîs-i şerîfinin hükmünce ehemmiyetle bütün zikirleri kalben gizlide yapmaktır.

9-Hücum eden şek ve şüphelere kapılmaksızın, şüpheden ârî yekîn üzere dinin emrine uygun inanmakta ve inanılan hükmü yerine getirmekte sebat etmektir.

10-Şaşkınlık, vahşet ızdırabından kaçıp, Allah Azze ve Celle'nin huzurunda sebatla sükûn bulmaktır¹¹⁶.

İmam Yâfiî, “sûfî ve tasavvuf” kelimelerinin türemesiyle ilgili olarak;

-“suffe/ صف” kökünden olabileceğini ki bu kelime Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında muhacirlerden fakir olanlar için kullanıldığını,

-“saff-ı evvel / الاول الصف ” kökünden olabileceği bunun manası ise sûfilerin kalpleriyle Allah Teâlâ’ya yönelmelerinin ve O’nun katındaki konumlarından dolayı ‘ilk saf’ anlamında kullanıldığını,

-“sûf/ صوف ” kökünden olabileceğini manası da takva ve sûfî kimselerin elbiselerinin yünden olduğu için yün anlamında kullanıldığını söylemektedir¹¹⁷.

İmam Yâfiî, tasavvufun gerektirdiği şartların “Kur’ân, Sünnet, icmâ’ ve kıyâs” bu dört temel kaynağa dayalı olduğunu söyler. Bu şartlara, hükümlere uyarak bunun zıttından yani hile ve tuzaklarına kapılmadan uygulanan tasavvufun doğru ve muteber olduğunu beyan eder. “Kur’ân, Sünnet, icmâ’ ve kıyâs” bu dört temele muhalif olanların iddia ettikleri tasavvufun ise doğru olmadığını batıl olduğunu söylemektedir¹¹⁸.

2.3.2. Sülûk ve Vüsûl

Seyr kelimesi arapça سار- يسير-سير kökünden mastardır. Seyr kelimesi sözlükte; yürümek, yolda gitmek, seyahat etmek, gezmek, gitmek anlamlarında kullanılmaktadır. Istılahta ise; Kişinin bağlandığı, girdiği tarikattaki önderin belirlemiş olduğu usul içerisinde maneviyatını yükseltmesi için yaptığı işler bütününe verilmiş isimdir¹¹⁹.

¹¹⁴ El-A'râf, 7/205.

¹¹⁵ İsmail b.Muhammed el-Aclûnî, *keşfu'l-hafâ ve müzîlu'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Mektebetü İlmî'l-Hadîs, yy. ty., c. I, s. 444, hn.1250.

¹¹⁶ Ebu Nuaym Ahmed b.Abdullah el-İsfehânî, *Hilyet-ul- Evliyâ' ve Tabâkat-ul Asfiyâ*, Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut 1988, c. I, s. 22.

¹¹⁷ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, s. 375-376.

¹¹⁸ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 7a.

¹¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 433. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012, s. 315.

Sülûk kelimesi de yola girmek, hakk'a giden yolu tutmak, yolcu, bir yolu tutmak ve bir yolda gitmek anlamlarına gelir¹²⁰.

Tasavvufi bir terim olan sülûk kelimesinin ilk defa Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin *Tertîbü's-sülûk* eserinde kullanılmıştır. Daha sonraları tarikatların şekillenmeye başlamasıyla "seyr-i sülûk" adını almış, zaman içerisinde bu isimle yaygınlaşmıştır¹²¹.

Sâlik, Arapçada س-ل-ك kökünden türemiş سَالِكْ kalıbına sokularak سَالِكْ şeklini almış ismi fail bir kelimedir. Tasavvuf yolunda sülûk etmiş, mana olgunluğunu elde etmek için tasavvuf yoluna giren kişiye Sâlik denmektedir¹²².

İmam Yâfiî, sülûkun tarifini yaparken bunun yani sülûkun ahlakı güzelleştirmekten ibaret olduğunu söylemektedir. Vusûl yani visali açıklarken de "Hakk'ın dışında herşeyden alakayı keserek Hakk'a ulaşmaktır" şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca vusulün; seyrin yani seyr-i sülûkun neticesi olduğunu söylemektedir¹²³.

İmam Yâfiî, sûfîlerin çoğunluğuna göre seyr ü sülûkte toplam 10 makam ve 10 hâl olmak üzere 20 menzilin olduğunu söylemektedir. Seyr ü sülûkün insanların kabiliyetlerine ve kalplerinde bulunan nur, ihlas, tevfik, safa, vefa ve edep neticesinde herkesin birbirinden farklı olduğundan dolayı menzillerin geçilmesi kişiden kişiye değişiklik gösterebilmektedir. Kimisi Allah'ın yardımıyla bir anda geçer. Bazısının bir günde geçtiğini, bazısı 70 yıl boyunca uğraşmasına rağmen bir mertebeye ulaşamadığını ifade eder¹²⁴.

Kulun, kalbinden örtü kaldırıldığı zaman ona tecelli olunur ve kul, Rabbini Allah Teâlâ'yı kalp gözüyle müşahade eder. Bu olduğu zamanda ise ona vâsıl yani ulaşan denilceğini ifade etmektedir. Burada geçmekte olan ittisal yani ulaşma kelimesinin zatın zata ulaşması manasında olmadığını belirtmektedir. Çünkü zatın zata ulaşması iki cisim arasında meydana gelebileceğinden dolayı böyle bir şeyin Allah Teâlâ hakkında düşünülmesinin büyük bir vehim olduğunu belirtmektedir¹²⁵.

Bu seyr-u sülûkta ise Allah'a gidilen yolun keyfiyeti hakkında yolun bidayeti ve nihayeti olduğunu Cüneyd-i Bağdâdi yolun nihayetinin ne olduğu sorusuna, "başa dönmektir", diye cevap verdiğini söylemektedir. Bazılarının bunu rücu' diye tabir etmekle dönüşün Allah'a olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ herşeyin döneceği ve onda son bulacağı herşeyin ilkidir ve başlangıcıdır¹²⁶.

¹²⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 325,306,; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 448.

¹²¹ Süleyman Uludağ, "Sülûk", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXVIII, s. 127.

¹²² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 416.

¹²³ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 1a.

¹²⁴ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, s. 108.

¹²⁵ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 1a.

¹²⁶ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 2b.

Allah Teâlâ Kur’ânda şöyle buyurmuştur: “Her iş ona döndürülür¹²⁷.” “Şüphesiz ki en son gidiş Rabbine’dir¹²⁸.” Ayetlerini delil getirerek mürîdin nihayetinin ve amacının anne karnında ki oluşumu ve ruhun üflenmesiyle Allah Teâlâ’nın onu yarattığı hale dönmeye yani o saflık ve temizliğe ulaşmaya çalışmasıdır.

Mürîd bu halde ise fakr yani Allah Teâlâ’ya muhtaç olduğunun idrakinde olarak tevekkül etmesini bilmesi gerekir. Bununla beraber kendisini koruyanın ve terbiye edenin Allah Teâlâ olduğunun şuurunda olmasıyla kendisinin, Allah’a karşı aciz ve zelil olduğunu bilerek tevazuyla O’na boyun eğmesidir. Mürîdin amacının ise kin, kibir, kendini beğenme, heva, bunların dışında diğer kötü olan sıfatlar ve günahlardan saflaşarak temiz olması gereklidir. Bunları yapmakla kul kemâle ulaşır. Bu hallerde olan kul, hürriyet derecesine ulaşır. Hürriyet deresine ulaşmak ise kulluğun nihayeti yani son noktadır. Huzura varabilmek için bu yolun edeplerini bilip uygulanması gerekir¹²⁹.

İmam Gazâlî, tevekkülün en üst mertebesinin ölü bir kimsenin gassâlin elinde hareketsiz kaldığı gibi teslim olmasıyla Allah’a teslim olmak gerektiği şeklinde açıklamaktadır¹³⁰.

İmam Yâfiî’nin Kâdiri tarikatine olan bağlılığı dolayısıyla seyr-i sülûk’un edeplerini Kâdiri tarikatine göre izah etmemiz gerekir; ilk olarak amacın keşif ve keramet olmaması ve bunlara da takılmadan kemâl-i muhabbeti kalbe yerleştirmektir. Seyr-i sülûk’un başlangıcı da ancak bununladır yani Allah Teâlâ’nın Zâtı’nı ve sevgisini her şeyden hatta kendi benliğinden de öte önemsemektir.

Sâlik, dünya ve nimetlerini hatta bunlarla beraber ahiret hayatındaki cenneti, cehennemi aklına getirmeksizin kendine sadece ihlası alıp ibadetlere yönelmelidir. Yani maksadı sadece Allah Teâlâ’nın rızası olması gerekir. Bunların yanında sâlik, küçük ve büyük günahlar işlemekten sakınmasıyla hem dil hem de kalp ile yapmış olduğu zikir kendisine fayda vermiş olsun.

Sâlikin, yaptığı amellerin hepsinde şeriaatı uygulaması gerekir. Kendisine bu yolda gereken en büyük düstur, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in sünnetini doğru bir şekilde öğrenip, yaşamasıdır. Nefsini ve bedenini, bâtil fikirlerden ve günahlardan koruması gerekir. Ve bunlar yerleşmiş ise tevbe etmeyle temizlenmesi mümkündür. Sâlik tevbe ettikten sonra da gerek iç halinden gelen seslere gerek dış dünyasından gelen seslere kulak vermemekle beraber bedenlen yapmış olduğu hareketleri ve adet edinmiş olduğu birçok halleri

¹²⁷ Hûd, 11/123.

¹²⁸ Necm 53/42.

¹²⁹ Yâfiî, *er-Risâletu l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 2a-2b.

¹³⁰ Gazzâlî, *İhyâ-u ulûmi’d-Dîn*, c. IV, s. 243.

bırakarak halvete çekilir. Ve bundan sonrasında sâlik mekruh işlemeyi bile terk eder. Başkalarının kendisini beğenip övmesini ya da kızıp sövmelerini önemsemez. Ayrıca sadık olmasıyla da sadakatinin meyvesi dallanıp budaklanır. Kendi bundan fayda göreceği gibi çevresindekilerde bundan faydalanır¹³¹.

Sâlike gereken bir diğer önemli vasıf ise Allah Teâlâ'nın varlığını, birliğini ve bu itikadi meseleleri kuşatan tevhid ilmini güzel bir şekilde öğrenmektir. Ve sâlik Allah Teâlâ'nın rızasından başka hiçbir talepte bulunmaz. Ruhsat ya da fetvalarla amel etmeyi terk ederek azimet yolunu tercih etmesidir. Bunlarla beraber ruhi hastalıklardan olan tembellik, öfke, düşmanlık, kin tutmak ve intikam almayı terk eder. Bunların yanında da tüm maksatları terk ederek sadece Allah Teâlâ'nın rızasını amaçlar. Sâlikin korunması gereken ve dış düşman olarak nitelenen münkirlerdir. Münkir olan sürekli sâlikin işlerinde eksiklik araştırmakla bunları söyler ve bundaki amacı da sâlikin süluk ettiği bu yoldan ayrılmasını istemesidir. Mürîd yani sâlik bu şekilde olanları dinledikçe vesvese ve şeytanın saldırısına uğrar. Sâlik bunlardan dolayı da şeyhi hakkında şüpheye düşmesiyle bu yoldan sapmış olur. Sâlikin bu tür fâsık ve münkir kimselerden kaçınıp korunması gerekir. Sâlikin korunması gereken bir diğer düşmanda akli, hissi suretler ve nefsin vesveselerinin oluşturduğu iç düşmanlardır. Bunlar sâlikte olmadığı müddetçe şeytan insanın içine yerleşip kontrolü altına alamaz. Bunlar içte yerleşirse özellikle şeytan sâlike iç dünyasından endişe vererek dışından da korku verir. Bu hal sâlikin kalbine üzüntüyü getirir. Yalnız kaldığı zamanlarda şiddetli korku ve insanların içinde olduğu zamanda da şiddetli evham hastalığına kapılır. Bu gibi hallere düşmemek veya bundan kurtulmak için ilk gelen vesveseyi dinlememekle beraber mürşidinin yani şeyhinin nazarını, himmetini talep ederek onun gölgesine sığınarak ve edepleri uygulamakla birlikte huzuru elde etmeye çalışır¹³².

2.3.3. Tarikat ve Şartları

Tarikat kelimesi sözlükte; yol¹³³ anlamına gelirken tasavvufi olarak kullanımı; Allah Teâlâ'nın rızasına ulaşmak için gidilen, birtakım kuralları ve ibadet ve usulleri bulunan yol anlamına gelmektedir¹³⁴.

Tarikat; şeyhin kontrolü altında bulunan mürîde, Allah Teâlâ'ya ulaşma yani sürekli olarak Allah Teâlâ'yı düşünmesini ve O'nu görürcesine ibadet etmesini elde edebilmesi için

¹³¹ Abdulvehhâb Şa'rânî, *el-Envâru 'l-kudsiyye*, thk, Abdalbâkî Surûr, el-Mektebetu'l-İlmiyye, yy, ty, c. I, s. 33.

¹³² Yâfiî, *er-Risâletu 'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti 's-sûfiyye*, no:668, vr. 2a-2b.; İsmail Çetin, *Edeple varış Lütüfla dönüş*, Dilara Yayınları, Isparta 2011, s. 141-143.

¹³³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 473. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 343.

¹³⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 343.

tabi olup ve uygulamaya başladığı usuldür. Bununla beraber tarikat, bu sayılanları gerçekleştirmek için farz ve vaciplerin yanında nafilelere ve özellikle sünnetlere daha fazla ağırlık vermektedir¹³⁵.

Başka bir yönden de tarikatı üçe ayırmak mümkündür;

Tariki ahyâr yani hayırlıların yolu anlamına gelen bu yol, ibadet ve takva ile Allah Teâlâ'ya ulaşip kurtuluşa ermek isteyen kimselerin tutmuş olduğu yoldur.

Tariki ebrâr yani iyilerin yolu anlamına gelen bu yol ise çile çekerek ve nefse karşı mücadele ederek Allah Teâlâ'ya ve kurtuluşa ulaşmak isteyenlerin yoludur.

Tariki şuttâr yani coşkuluların yolu anlamına gelen bu yol da aşk ve vecd ile Allah Teâlâ'ya ve kurtuluşa ulaşmak isteyenlerin yoludur¹³⁶.

İmam Yâfiî, Tarikatın şeriatin kapısı olduğunu söylemiştir. Tarikatın yani yolun başlangıcı da şeri hükümlerde ihtiyatı, en güzel olanı, en sevimli olanı alıp, şüphelilerden ve ruhsatlardan sakınmaktır. Bu yolda da birçok makam ve menziller vardır. Her makam ve menzil için de bidayet ve nihayet vardır. Başlangıcı doğru olmayan kimse de sonuca ulaşamaz. Cüneyd-i Bağdâdi aynı sözü söylemiştir. Başlangıcı doğru olmayan kimse de sonuca ulaşamaz.

İmam Yâfiî, Cüneyd-i Bağdâdi bu hususta beş hasletten bahsettiğini söylemektedir.

1. Gündüzü oruçlu geçirmek
2. Geceyi ibadetle ikame etmek
3. Ameli ihlaslı yapmak
4. Amellere riayeti uzatmakla amelleri şerefli kılmak
5. Her hal üzere Allah Teâlâ'ya tevekkül etmek¹³⁷.

İmam Yâfiî, Sehl Tüsteri'nin tarikatın usulünün yedi şey olduğunu söylediğini belirtmektedir.

1. Allah Teâlâ'nın kitabına sımsıkı tutunmak.
2. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şeriatine tıpatıp uymak.
3. Helal yemek.
4. Eza vermekten sakınmak.
5. Günahlardan sakınmak.
6. Tevbe etmek.
7. Hakları sahiplerine vermek¹³⁸.

¹³⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 474.

¹³⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 344.

¹³⁷ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 1a.

Mutasavvıflar, meşrepleri olan tarikatlara intisap etmek isteyen veya intisap edipte ilerlemek isteyenler için bazı şartlar koymuşlardır. İmam Yâfiî'de meşrebinin şartlarını şu şekilde sıralamıştır.

İmam Yâfiî, Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvufu; tahâret, oruç, sükût, halvet, zikir, havâtırın kalpten çıkarılması, mürîdin tasarrufu şeyhinin tasarrufunda fani olana kadar kalbin şeyhe olan bağlılığı, Allah Teâlâ'ya itirazın kalpten çıkarılması olmak şeklinde sekiz şart üzere bina ettiğini söylemektedir.

İmam Yâfiî de bu şartları kendi ilmi, düşüncesiyle anlatır. Ayrıca bu sekiz şartın insanın cevherini tasfiye edeceğini söylemektedir¹³⁹.

Bidayetin yani başlangıcın sahih olması Cüneyd-i Bağdâdî'nin maksada ulaşmakta en faydalı olan diye belirtmiş olduğu sekiz şarta binaendir. Bu sekiz şart ise; taharet, oruç, halvet, zikir yani Lâ ilahe İllallah sözü, havatırın terk edilmesi, devamlı bir surette şeyh ile rabıta halinde olunması ve Allah'a karşı gelmekten sakınmaktır. Bu sakınmada kendine zararlı veya faydalı olan şeylerde olsun, cennetten veya cehennemin azabından sığınmakla alakalı soruların terk edilmesidir. Çünkü bu soruları ancak Allah Teâlâ'nın muvaffak kıldığı kimseler bilir. O kişi bakar, tefekkürde bulunmakla kendisine en önemli şeyin Allah Teâlâ olduğunu bilir. Bu takdirde kalbine Alla Teâlâ'nın sevgisini ve iradesini kazandırmış olur. Âlemden yüz çevirir. Allah'ın kâinatın yaratıcısı olduğunu kabul eder. Allah'a uzaklıktan yakınlığa, tembellikten ciddiyyete, işsizlikten kendini çalışmaya yönlendirir. Sehl Tüsteri rahimehullah şöyle buyurdu: cehalleten ilme, nisyandan zikre, ma'siyetten itaate, günahıta ısrar etmekten tevbeye hicret etmek kıyamete kadar farzdır¹⁴⁰.

2.3.3.1.Tahâret(Temizlik)

Tahâret kelimesi sözlükte temizlik anlamına gelmektedir¹⁴¹. Şer'i ıstılahta ise özel ve belirli uzuvları belli şekillerde yıkamak anlamında kullanılmaktadır¹⁴². Tasavvuf ıstılahında ise ruh ve kalbin kötü huylardan arınmış ve temiz olması anlamlarına gelmektedir¹⁴³.

İmam Yâfiî, tahâreti; şer'i necaseti bekletmeden necaseti gidererek temizlenmeyle beraber abdest almaktır. Şayet su bulunmadığı zamanda teyemmüm almaktır şeklinde açıklamaktadır.

¹³⁸ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 1a.

¹³⁹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 6a.

¹⁴⁰ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 4b.

¹⁴¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s.341, Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 470.

¹⁴² Ali b. Muhammed es-Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Kitabu't-ta'rifât*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut 2013, s. 130.

¹⁴³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 341.

Ayrıca bu konu hakkında Peygamber (s.a.v)’in “Abdest üstüne abdest nur üstüne nurdur¹⁴⁴.” “Namazın anahtarı temizliktir¹⁴⁵.” “ Temizlik imanın yarısıdır¹⁴⁶.” hadislerini delil olarak getirmiştir.

Bu hadislerle beraber İmam Gazali’nin *İhya* adlı eserinden başka hadislerde nakletmektedir.

“(Habîbim) onun içerisinde hiç bir vakit (namaza durma). Tâ ilk gününde temeli takva üzerine te’sîs edilen mescid, senin içinde kıyamına elbet daha lâyıktır. Orada tertemiz olmalarını arzu etmekde olan adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever¹⁴⁷.”

İmam Yâfiî bu ayeti, mürîdin temiz olmasının gerekliliği için delil olarak getirmiştir. Mürîdin kalbinin selamet bulması, bereketi elde etmesi için hem zahiri hem de bâtını temizliğine dikkat etmesiyle gerçekleşeceğini söylemektedir. Mürîd bu kâmil temizliği sağlamaksızın yemez içmez, konuşmaz ve uyumaz. Yani mürîdin her halinde abdestli olmaya önem ve özen göstermesi gerektiğini belirtmektedir¹⁴⁸.

Yukarda belirttiğimiz gibi temizlik, zâhir ve bâtın olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zahiri ve bâtını temizliği sağlamakla mürîdin kalbi açılır ve Rabbâni nurları müşahade etmeye başlar.

2.3.3.2. Oruç

Oruç kelimesi arapçada ki “صَوْمٌ” kelimesinin karşılığı olarak türkçede kullanılmaktadır. Savm sözlükte “tutmak” anlamına gelmektedir. Şer’ ıstılahta ise; niyet etmekle nefsi, sabahtan yani imsak vaktinden akşam ezanına kadar yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden uzak tutmaktır¹⁴⁹.

İmam Yâfiî bu konuda Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in “Oruç Benim içindir, onun mükâfatını Ben vereceğim¹⁵⁰.” ve “Allah katında oruçlunun ağız kokusu, misk kokusundan daha güzeldir¹⁵¹.” “Oruç bir kalkan ve bir zırhtır¹⁵².” Hadisi şeriflerini zikretmekle orucun faziletini açıklamaktadır.

¹⁴⁴ Tirmizî, *el-vudû’ li külli salât*, 59.

¹⁴⁵ Ebû Dâvud, *fardu’l-vudû’*, 61.

¹⁴⁶ Müslim, *fadlu’l- vudû’*, 223.

¹⁴⁷ Tevbe 9/108.

¹⁴⁸ Yâfiî, *er-Risâletu’l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 12a.

¹⁴⁹ Cürcânî, *et-ta’rifât*, s. 126.

¹⁵⁰ Buhârî, *Savm*, 9; Müslim, *Sıyâm*, 163.

¹⁵¹ Buhârî, *Savm*, 9; Müslim, *Sıyâm*, 163.

¹⁵² Buhârî, *Savm*, 9.

Ayrıca Nefsini terbiye etmeye çalışan mürîdin nefsin tuzaklarından korunması ve şeytanın telkinlerinden de etkilenmemesi için oruç kalkanını kuşanması gerektiğini söylemektedir¹⁵³.

İmam Yâfiî, oruç tutmanın gerekliliği ve fazileti hakkında vermiş olduğu tavsiyelerden sonra ise oruç tutan mürîdin iftar zamanında aşırıya kaçmaksızın az yemek yemesi gerektiğini ve az yemenin tarifini yaparken de aç kalmamakla beraber tam doymaması olduğunu çünkü bu iki halin ifrat ve tefrite girmesinden dolayı kötü görüldüğünü açıklamaktadır.

Bu ifrat ve tefrit meselesi hususunda da “Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz¹⁵⁴. “Ey iman edenler, Allahın size helal ettiği o en temiz ve güzel şeyleri (nefsinize) haram kılmayın. Haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez¹⁵⁵.” Ayetlerini delil olarak getirmiştir.

2.3.3.3. Sükût

Sükût kelimesi sözlükte az konuşmak, susmak, konuşmamak gibi anlamlara gelmekle beraber tasavvufta zaruret olmadıkça konuşmamayı ve teslimiyeti ifade etmektedir. Çünkü tasavvuf hal ilmi olduğu için konuşmaktan ziyade susmayla elde edilebilir¹⁵⁶.

İmam Yâfiî bu konuyla ilgili olarak Hz. Muhammed’in (s.a.v) “Allah’a, Rasulüne (sallallahu aleyhi ve sellem’e) ve ahiret gününe iman eden ya hayır konuşsun ya da sussun¹⁵⁷.” hadisini delil getirerek, Allah’ın zikri dışındaki malayani şeylerden kavlen, fiilen ve fikren sükût etmek gerektiğini söylemektedir¹⁵⁸.

Konuşmak insanı hayvandan ayıran bir özelliktir. Kimi sûfiler kelâmı sükûta, kimileri ise sükûtu kelâma tercih etmişlerdir. Ancak tasavvufta dil, daha çok afet olarak görülmüştür. Bu yüzden dolayı mutasavvıflar konuşmaları Hak içinse konuşurlar yoksa sükûtta bulunurlardı¹⁵⁹.

Yine bu konuyla ilgili olarak Hz. Ali’nin (r.a)“Hayrın hepsi dört şeyde toplanmıştır; Susmak, konuşmak, bakmak, harekettir.” sözünü zikretmektedir. Allah Teâlâ’nın zikri olmayan her konuşmanın geçersiz ve boş, fikirsiz olan her sessizliğin avuntu ve vakti boşa harcamak, ibret cihetiyle olmayan her bakışın gaflet, Allah’a kulluk içinde olmayan her hareketin fetret olduğunu beyan etmektedir¹⁶⁰.

¹⁵³ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 13b.

¹⁵⁴ El-A'râf 7/31.

¹⁵⁵ El-Maide 5/87.

¹⁵⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 447.; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 324.

¹⁵⁷ Buhârî, *Edeb*, 31.

¹⁵⁸ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 14a.

¹⁵⁹ Ebû'l-Hasen Alî b. Osmân el-Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb*, Terc. İsmâil Abdülhâdî Kandîl, el-Meclisu'l-A'lâ li's-Sikâfe (el-Heyetu'l-'Amme li'd-Dâri'l-Kutubi ve'l-Vesâik), Kahire 2007, c. II, s. 600.

¹⁶⁰ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 14b.

İmam Yâfiî ayrıca böyle olan kimseler için; “Allah Teâlâ, konuşmasını zikir, susmasını fikir, nazarını yani bakışını ibret, hareketini kulluğa ve insanların onun elinden, dilinden emin olduğu ve yalandan, nifaktan sükût eden kimseye rahmet etsin.” şeklinde dua etmiştir¹⁶¹.

İmam Yâfiî sükûtun gerekliliği hakkında dil konuştuğu zaman kalbin susup dinleyeceğini, dil sustuğu zaman ise kalbin konuşacağını şu ayetle “Bedevilerden geri bırakılanlar yakında sana ‘Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Onun için bizim yarlığanmamızı isteyiver’ diyecekler. Onlar kalplerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler. Sen de ki: ‘Allah size bir zarar diler, yahud size bir fâide dilerse Allah (ın meşîyyetinden ve kazasından) her hangi bir şeyle sizi kim men'edebilir? Hayır, Allah yapmakda olduğunuz her şeyden hakkıyla haberdârdır’¹⁶².” delillendirmektedir.

2.3.3.4. Halvet

Halvet kelimesi sözlükte; uzlet, inziva, yalnızlık, toplumdan uzaklaşıp tek başına kalmak, ihtilat halinde olmamak gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi ıstılahta ise zahiren halkla beraber olup bâtında Hak’la beraber olmak, düşünceyi sadece Allah Teâlâ’ya tahsis etmek için temiz tutma çabasıdır¹⁶³.

İmam Yâfiî uyku halinde görülen şeylerin uyanıklık halinde görülen şeylerden daha fazla olduğunu ve bunun herkes tarafından bilindiğini bununla beraber de uyanıklık halinde bunların müşahade edilmesi gerçekleşinceye kadar yani kalbi hislerin açılması için zahiri hislerin hapsedilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca uyanıklık halindeki his yollarına da set çekilmesiyle ve bunda başarıya ulaşmakla, gaybtan başka hislerin açılacağını söylemektedir¹⁶⁴.

İnzivaya, halvete girecek kimseye ölçü ve örnek olarak Rasullullah’ın Allah Teâlâ’ya ibadet etmek için, bi’setten önce günlerce Hira mağarasına inzivaya çekildiğini anlatmaktadır. O’nun bazen bir bazen iki hafta bazen de bir ay kaldığını ve bu kalma esnasında sadece dini ihtiyaçlar; abdest, cuma namazı, cemaat gibi sebepler için dışarı çıktığını aktarmaktadır¹⁶⁵.

Halvete girmeden önce riyazete ve uzlete öncelik verilir. Bunlarda az konuşmayla, az uyumakla, insanlarla beraberliği azaltmakla, su içmeyi azaltmakla, et yemeyi de azaltmakla ki haftada bir ya da iki kere her seferinde de belli ölçüde yemektir. Bu miktara meşayih

¹⁶¹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 5b.

¹⁶² El-Fetih 48/11.

¹⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.193.; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 156.

¹⁶⁴ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 14b.

¹⁶⁵ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 5b.

mübtedinin zayıflığından dolayı izin vermişlerdir. Bunlarla beraber lokmayı küçültmek ve çok çiğnemek gerekir. Bunların yapılanların hepsi, zikrin devam etmesi için kalbi hazır bulundurmak maksadıyladır. Bu zikrin nuruyla da yemek iştahasının zulmetini ortadan kaldırmak içindir¹⁶⁶.

Riyazet nefsi doğruyu kabul etmesi üzerine eğitmektir. Bunu da üç kısma ayırmıştır. İlimle güzel ahlakların kazanılması, Amelleri ihlas üzere temizleme, muamaelede hukuku sağlamlaştırmaktır¹⁶⁷.

İmam Yâfiî halvete girecek kimsede bulunması gereken vasıfların olduğunu belirtmiştir. Bu vasıfları; kuvvetli olmalı çok zayıf olmamalı, hayatını adamaktan geri durmayan, atılgan, cesur olması gerekir. Korkak, çekingen ve zayıf olmamalıdır. Matlubunun dışındaki şeylerden el çekmiş zahid olmalıdır. Sabru sebat etmesi, tereddütsüz olması, nefsinin mutmain tutması, ruhunu hoş tutması, şehvetten uzak durması, kalbini takvayla, aklını imanla süslemesi, uzuvlarını taatle imar etmesi, islam nuruyla göğsünü, sıdk ve ihlas nuruyla nefsini ferahlatması gerektiği şeklinde açıklamıştır¹⁶⁸.

Mürîdin vasıflanması gereken ahlaklar; edep, tevazu, zillet, inkisar, miskinlik, alçak gönüllülük ve huşu'dur. Nefsinin bu ahlaklar adet haline gelip onda yerleşinceye kadar eğitmesidir. Asıl hayr âdete dönmüş olandır. Dünya, makam ve mal sevgisinden yüz çevirmelidir. Az yemeye, namaz ve orucu, sadakayı, sabrı, şükrü, tevekkülü, yakini, sehaveti, kanaatlığı, eminliği, sükûtu, teenniye arttırmaya ve susukunluğu uzatmaya çalışmalıdır. Kıyafeti ve azığı helal olmalıdır. Şeytanın vesvesinin şüphesi de bunlarda bulunmamalıdır¹⁶⁹.

Yemek olarak doyurucu, sindirimi yavaş tabii olan hafif gıdalar yenmelidir. Ekmek gibi. Yemek yemenin edebi ise uzletin ve halvetin başıdır. Bir lokma Allah'ın ismiyle alınır, ağza bırakıldığı zaman çok çiğnenir. Yuttuğu zaman boğazından midesine ulaşınca kadar Allah'a hamd eder. Bir diğer lokmasında da aynısını uygular. Kendisine yeterli gelecek kadar gıdası bitinceye kadar bu şekilde yapar. Su içme esnasında da aynı metodu uygular. Bununla beraber Yâfiî, mürîdin halvette bir ay veya kırk gün durması gerektiğini söylese de kendis kırk günü tercih etmektedir¹⁷⁰.

Mürîdin halvette uzun kalması bedenen zayıflamasına neden olabileceği için bu halveti aralık vererek iki seferde yapması onun vesveseden kurtulmasına ve bu durumlarda oluşabilecek bıkkınlık gibi bir halin gerçekleşmemesi açısından daha tercih edilebilir olduğunu

¹⁶⁶ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 15b.

¹⁶⁷ Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut 1988. s. 23

¹⁶⁸ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vv. 21a-21b.

¹⁶⁹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 15b.

¹⁷⁰ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 20b.

söylemektedir. İmam Yâfiî'ye göre, halvet Sahabe zamanından sonra ilâhî nefhaları solumak için gereklidir. Sahabelerin, Hz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in huzurunda bulunmalarıyla ve O'nun nazarını almakla halvete ihtiyaçları yoktu. Çünkü O'nun bir nazarı saadet-i uzmadır. Sahabe bir nazarla ma'rifete, gaybî ilimlere ve ilâhî fütuhâtı kazanmış olurlar¹⁷¹.

İmam Yâfiî, “İnsanların arasına karışan ve onların eziyetine sabreden mümin, insanların arasına karışmayan ve onların eziyetine sabretmeyen müminden daha hayırlıdır¹⁷².” Hadisinde bahsedilen kişinin, insanların sıkıntılarına katlanan, öfkesine yenilmeyen, sabırlı, yumuşak huylu, takva, kanaat ve vakar sahibi olmasıyla beraber hırs, sinirlilik, kibir, kendini beğenme gibi zemmedilmiş vasıflardan temizlenmiş kişi olarak tarif eder¹⁷³.

Bu şekilde olan kimseler insanların eziyetlerine tahammül gösterebilirler. Bu vasıflara sahip olmayanların insanların eziyetlerine karşı tepki vererek zarara neden olur ve kendisi de zarar görür. Başka bir hadiste; “İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibidir¹⁷⁴.” İmam Yâfiî bu hadisi zikretmekle, ilhamlanan insanların nefislerinde bulunan kötü huylardan kurtulmaları ve kendilerindeki özü bulabilmelerinin halvetle mümkün olduğunu belirterek halvetin önemini vurgulamaktadır¹⁷⁵.

2.3.3.5. Zikir

Sözlükte zikir, “bir şeyi zihinde tutmak, ezberlemek, anmak, yad etmek¹⁷⁶, ve hatırlamak¹⁷⁷” anlamlarına gelir. Tasavvufî ıstılahta ise Allah Teâlâ'yı anmak, hatırlamak, O'nun Rab olduğunu unutmamak ve bunlardan habersiz olmamaktır. Allah kelimesini yani Lafzâ-i Celâli veya Lâ ilahe illallah yani kelime-i tevhidi söylemek ve belli adetlerle tekrar etmektir. Lafzâ-i Celâl ile kullanıldığında ise Allah'a sena etmek ve tesbih etmek anlamlarını ifade eder¹⁷⁸.

Zikir, sadece dille değil kalple de olabilir. Dil ile olan zikir bir şeyin telaffuzu yani söylenmesiyle, kalple zikir ise o şeyi zihnen düşünerek anmayladır. Allah Teâlâ'yı yüceltmek, sena ve şükür lafızlarını söyleyerek dil ile zikrin, Allah'a iman etmek, azami derecede emirlerini yerine getirmek ve nehiyelerinden kaçınmaya çalışmak kalp ile zikrin bir

¹⁷¹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 19b.

¹⁷² Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Dâru's-Sıddîk, yy. 1997, *ellezi yesbiru ezen'nâsi*, 388.

¹⁷³ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 18b.

¹⁷⁴ Buhârî, *Enbiyâ*, 2.

¹⁷⁵ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 18b.

¹⁷⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 393.

¹⁷⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 546.

¹⁷⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 393.

tezahürüdür denilebilir. Bir tasavvuf terimi olarak ise yukarda sayılanlarla birlikte Kur'an okumak, Rasulullah'ın sünnetini öğrenmek için hadis okumak ve bunları anlamak için ilim öğrenmek aynı zamanda Lafza-i Celâl ve Kelime-i Tevhid gibi hususi lafızların belirli adetle tekrar edilmesini ifade eder¹⁷⁹. Kur'an-ı Kerim'de de zikir kelimesi türevleriyle birlikte birçok yerde geçmektedir.

ذِكْر kökünden türeyen gerek mastar gerek fiil ve gerek isim olarak ayetlerde yer alan zikir; öğüt, anmak, düşünmek gibi anlamlara gelmektedir. Zikir kelimesinin türevleri 292 ayet-i kerîmede bulunmaktadır¹⁸⁰.

Ebû Nasr Serrâc zikrin temelini, yapılması gereken şeylerde Allah Teâlâ'ya icâbet etmek olduğunu söylemektedir. Zikrin iki şekilde yapıldığını belirtmekle birincisi Allah Teâlâ'yı tesbih etmek ve Kur'ân okumak, ikincisi ise şartlarına uygun şekilde kalbi, Allah Teâlâ'nın esmâ ve sıfatlarını hatırlamakla uyarmak olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca zikir yapanın bulunmuş olduğu makâma göre değişiklik göstermektedir¹⁸¹.

İmam Herevî, zikri; gafletten ve unutkanlıktan halis olmaklık şeklinde tarif etmektedir. Zikrin üç derecesi olduğunu söylemektedir. Birinci derece senâ, duadan oluşan zahiri zikirdir. İkinci derece gizli zikirdir. Üçüncü derece ise hakiki zikirdir¹⁸².

Abdolvahhab Şarânî Allah Teâlâ'ya yapılan gerçek zikrin Rabbin huzûrunda sohbet etmesini müşâhede ediyormuş gibi yapıldığını dil ile yapılan zikrin bu hâle ulaşmak için bir vesile olduğunu söylemektedir¹⁸³.

İmam Kuşeyrî, zikrin Allah Subhanehu ve Teâlâ'ya giden yolda kuvvetli bir rükün olduğunu hatta sağlam dayanak olduğunu söylemekle birlikte hiç kimse, Allah'ı zikretmeye devam etmekten başka bir surette Allah'a ulaşamayacağını belirtmektedir. Derler ki kalp ile Allah'ı zikretmek müridlerin kılıcıdır. Düşmanlarına karşı bu kılıç ile savaşır, kendilerine gelen âfet ve musibetlere karşı kendilerini savunurlar. Ayrıca İmam Kuşeyrî, zikri; dil ve kalp olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Kulun dille zikretmesi sayesinde kalbi zikre ulaşır. Kul, dili ve kalbiyle zikrettiği zaman süluk vasfında kâmil olur¹⁸⁴.

¹⁷⁹ Muhammed Ali b. Ali Tehânevî, *Keşşâfû istilâhâtî'l-fünûn*, Dâru Kahraman, İstanbul, 1984, c. I, s. 825;

¹⁸⁰ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfrehes li elfâzî'l Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l hadis, Kahire, 1991. "zkr" md.; Bk. Bakara, 2/269; Âl-i İmrân, 3/7; Hûd, 11/24; Tâhâ, 20/44; Enbiyâ, 21/48; Neml, 27/62; Kasas, 28/43, 46, 51; Yûsuf, 12/42; İsrâ, 17/46; Kehf, 18/24, 28; En'âm, 6/45; Hûd, 11/12; Yûsuf, 12/104; Hicr, 15/6, 9; Nahl, 16/13, 43, 44; İsrâ, 17/44; Kehf, 18/101; Tâhâ, 20/3, 99.

¹⁸¹ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, terc. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s. 223.

¹⁸² Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, s. 71.

¹⁸³ Abdolvahhab Şarânî, *el-Envâru'l-kudsiyye fi ma'rifeti kavâidi's-sûfiyye*, Dâru Cevâmi'il-Kelim, Kâhire 1987, s. 21.

¹⁸⁴ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, Dâru'l- Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 2001, s. 256.

Ayrıca İmam Kuşeyrî, zikri, Allah Teâlâ'nın kapısında oturmaya, müşâhede halini ise Allah ile oturmaya benzetmektedir. Allah ile oturma gerçekleştiği zaman Allah'ın kapısında oturmak son bulur. Yani mürîd müşâhedeye ulaşıncaya kadar zikirle meşgul olur. Müşâhede hâlinde zikirle uğraşılmayacağını söylemektedir¹⁸⁵.

İmam Yâfiî de zikri ikiye ayırarak, dil ile yapılan zikrin asıl zikir kabul edilen kalp zikrine ulaştırıcı olduğunu belirtir. Bununla beraber zikrin kişinin bânîna etki etmesi için bir mürşidin kontrolü altında olması ve onun telkini ile zikre başlanılmış olmasıyla zikrin şartlarına uyulması ve kendisine verildiği şekilde zikretmesi gerektiğini söylemektedir¹⁸⁶.

Tasavvuf imamlarından olan Yûsuf b. Hüseyin er-Râzî, zikirle ilgili olarak “Zikrin herşeyi unutmakla hakikatiyle Allah'ı zikreden kimseyi Allah Teâlâ herşeyden korur¹⁸⁷.” şeklinde açıklamada bulunmaktadır.

İmam Yâfiî, mürîdin tevbesinden sonra gerekli olan samimiyet ve istikrarlı bir şekilde Allah'ı zikretmesi gerekir. Oturmasında, yürümesinde, durmasında yani her halinde kalble ya da dille zikretmesi gerekir. Bütün vakitlerinde zikirle meşgul olmalıdır. Öyle ki zikrin tesirini bânînda, bedeninde ve damarlarında hissetmelidir. Şâyet zâkir tam bir huzûr-ı kalp ve azametle lisan zikrine devam ederse bu, onu kalp zikrine götürür. Bundan sonrasında mürşidi lisan zikrini bırakıp kalbi zikre çalışmasını söyler. Bu kalbi zikirde de başarılı olduğu zaman kalbi mutmain olmuş olur. Artık mürîdde Hakk'la ünsiyet hâli meydana gelir. Bunun meydana gelmesinden dolayı halkla düşüp kalkmaktan uzaklaşıp dünyevi istek, arzu ve lezzetlerinden haz alamaz hale gelir. Bunun neticesinde de kalp zikri onu kuşatır¹⁸⁸.

Aynı şekilde Rasulullah'ın hadisi şeriflerinde de zikrin tavsiye edildiği görülmektedir.

Rasûlullah Sallallahu aleyhi ve sellem: “En hayrlı ve Ulu Rabb'inizin nezdinde en temiz, en sevimli, derecelerinizde en yükseği, altın ve gümüşü Allah'ın yolunda harcamaktan daha hayırlı, düşmanınızla karşılaşp onların boyunlarını vurmanızdan, onların da sizin boyunlarınızı vurmalarından sizin için daha hayrlı amelinizden sizi haberdar edeyim mi?” diye sordu. Ashab:“Evet.” dediler. Peygamber Sallallahu aleyhi ve sellem: “Allah deyişinizdir.” buyurdu¹⁸⁹.

¹⁸⁵ Abdulkarîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât, tefsirü sūfî kâmil li'l-Kur'ânî'l-kerîm*, thk. İbrahim Besyûnî, el-Heyetü'l Mısriyyetü'l-Amme, 3. Baskı, Kâhire 2000, c. II, s. 8, 9.

¹⁸⁶ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 24a.

¹⁸⁷ Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed es-Sülemî, *Tabakât-us-Sûfiyye*, Matbaatu Medenî, Kâhire, 1986, s.187.; Ebu Nuaym Ahmed b.Abdullah el-İsfahânî, *Hilyet-ul- Evliyâ' ve Tabâkat-ul Aşfiyâ*, Dâru'l Kutubu'l Arabi, Beyrut, 1967, c. X, s. 239.

¹⁸⁸ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 28a.

¹⁸⁹ Ebu Abdullah b. Yezid el-Kazvînî İbni Mâce, *Sünen-i İbni Mâce*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut 1996, *fadli'z-zikir*, 3790; Tirmizî, *mâ câe bi fadli'z-zikir*, 3377.

Hatta zaman zaman Peygamber (s.a.v) ve ashabının halka yaparak cemaatle zikir yaptığı anlaşılmaktadır. Gerek cehri gerek gizli zikrin farklı şekillerini Rasullullah (s.a.v) zamanından beri var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Tasavvuf ilmindeki sistematik hale gelişi daha sonra ki devirlerde olmuştur¹⁹⁰.

Zikrin birçok kısımları vardır;

1- Gizli olarak dilin hareketiyle gerçekleşen kavli zikirlerdir. Bir kudsi hadiste, “Allah Tebâreke ve Teâlâ şöyle buyurur: Ben'im zikrim sebebiyle dudakları hareket ettiği halde Ben'i zikrettiği zaman Ben kulumla beraberim.” buyrulmuştur¹⁹¹.

2- Bedenî zikirdir, yani bedenin bütün azalarıyla yapılan zikirdir. Namaz, oruç ve hac gibi azaların tümüyle yapılandır. Bununla beraber yasaklardan sakınmakla emirleri yerine getirmekle meydana gelen zikirlerdir.

3- Zihnî tefekkürle olan zikirlerdir. Zihni tefekkürle gerçekleşen zikir ise Kainata bakarken Allah Teâlâ'nın Vahdaniyyetine yani O'nun birtek olduğuna delil olarak bunları hafızaya yerleştirinceye kadar ayetlerin manalarını düşünerek, tekrar etmektir. Ayrı olarak, kalpten Allah Teâlâ'nın yüceliğinin hazır bulundurulması da buna örnek olarak verilebilir.

4- Kalbî zikirdir. Sadece kalple gerçekleşen zikir ise, akılca inkar edilemeyen, Varlığı'na kesinlikle hükmedilen, Zat'ını bilmekten akılların aciz kaldığını, dara düşüldüğünde O'ndan başkasının yardımının olmayacağını bilmekle kendisine sığınılan olduğunu, içinde yaşamış olduğumuz kainatı yoktan var edenin ve kainattaki herşeyin idarecesi ve düzenleyecisinin Allah Teâlâ olduğuna inanarak ve bunun şuurunda olarak Allah Allah Allah.. diye ism-i şerifinin kalpten tekrarlanmasıdır. Esas olarak bu zikir, samimi bir şekilde çalışan Mü'min kulların kalbine atılır. Ve bunun kalbe atılmasıyla, bu kalp sahibi yapmış olduğu zikirlerin cazibelerinden dolayı Allah Teâlâ dışındaki başka herşeyi hatırlamaz ve kalbi de ibadetlerin, zikirlerin lezzeti ve Allah Teâlâ'nın sevgisiyle dolmuş olur.

5- Murâkabeyle gerçekleşen zikirdir. Hz. Peygamber (s.a.v) in “Allah Teâlây'ı görürcesine Kendisi'ne ibadet et. Şayed sen O'nu görmezsen, hiç şüphesiz O seni görüp durmakta ve kontrol etmektedir...” mealindeki hadis-i şerifinin hükmünce kişinin namaz kılmasında, alışveriş yapmasında, kalkmasında oturmasında, yatmasında hülâsa yaptığı her işte kendisini sürekli olarak Allah Teâlâ'nın kontrolü altında bulundurması halidir.

6- Fiilî zikirdir. Bu zikir de kişinin, aklında, şuurunda ve kalbinde Allah Teâlâ'nın sevgisini bulundurmasıyla O'nun emrettiği şeylere yani ibadatlara koşmasıyla ve yine Allah

¹⁹⁰ Buhârî , *Da'avât* , 67., *Meğâzî* , 38; Müslim, *Zikir*, 39, 44-46.

¹⁹¹İbni Mâce, *fadli'z-zikir*, 3792.

Teâlâ'nın korkusunu bulundurmakla da O'nun yasaklamış olduğu şeylerden kaçınmasıyla gerçekleşmiş olur¹⁹².

2.3.3.5.1. Lâ İlâhe İllallah Zikrinin Keyfiyeti

Tarikata girip zikretmek isteyen kimsenin ilk olarak işlemiş olduğu bütün günahlardan bilfiil tevbe ve istiğfar etmesi gerekir. Bunun sonrasında kalbini ve zihnini kötü düşünce hislerden temizlemesi gerekir. Hz. Peygamber, en faziletli zikrin *lâ ilâhe illallah* olduğunu buyurmuştur¹⁹³. Asıl olarak bu zikrin ismi nefy'u ispattır.

Necmeddin Kübrâ bu zikirde geçen nefy kısmının kalbî hastalıkları, nefsi kuvvetlendiren heva ve hevesin yok olmasını ve devamında geçen isbat kısmının ise kalbin ve nefsin kötü huylardan kurtulup huzura ve selâmete ulaşacağını söylemektedir¹⁹⁴.

İmam Yâfiî bu konuyla ilgili olarak şu ayeti kerimleri zikretmektedir;

“Sonra, bunun arkasından yine kalbleriniz katılaşsın. Şimdi o, taş gibi, yahud daha katı. Çünkü taşın öylesi vardır ki ondan ırmaklar kaynar, öylesi vardır ki yarılıp ondan su fişkirir, öylesi de vardır ki Allah korkusuyla yukardan aşağı düşer (yüksekten aşağı yuvarlanır). Allah, ne yaparsanız (hiç birinden) ğafil değildir¹⁹⁵.”

“O hâlde Allah'ın, kalbini İslâm'a açıp da, Rabbisinden bir nûr (bir hidâyet) üzere olan o kimse (küfründeki inadından dolayı kalbi mühürlenene kimse gibi) midir? Öyleyse Allah'ın zikrinden kalpleri katılaşmış olanların vay hâline! İşte onlar apaçık bir dalâlet içindedirler¹⁹⁶.”

İmam Yâfiî bu ayetlerde geçmekte olan kalbin katılaşması olayını kalbin kasvet sıfatıyla vasıflanmış olduğunu ve kasvetin yani sertliğin ise taşların sıfatı olduğunu söylemektedir. Bununla beraber bir sert taşın kırılmasının kuvvetli bir vuruş ile olabileceğini, bu sebeple kişinin kalbindeki katılığın giderilmesiyle beraber kalbin yumuşaması için kuvvetli ve devamlı bir surette zikre önem vermesi, ayrılmaması gerektiğini ifade etmektedir¹⁹⁷.

İmam Yâfiî, zikirden daha fazla faydanın alınabilmesi için ve katılaşmış olan kalbin sertliği gidermek için zikir yapılırken özellikle lafzatullah'ı yani ‘Allah’ lafzını söylerken kalbe vurgu yapılması gerektiğini söylemektedir. Bununla beraber zikrin tarif edildiği şekil üzere yapılmasıyla kalp zamanla Allah'ın esmasının nuruyla nurlanır. Bunun neticesinde de bu gelen nur kalpte zâtî bir sıfat haline gelmiş olur ve artık ayrılmaz. Mürîd yaptığı zikirden

¹⁹² İsmail Çetin, *Aşk*, Dilara yayınları, Isparta 2006, c. II s. 564-589.

¹⁹³ İbn Mâce, *edeb*, 65.

¹⁹⁴ Necmuddîn-i Kübrâ Ahmed b. Ömer, *Usûl-i aşere, Risâle ile 'l-hâim, Fevâihu 'l-cemal (Tasavvufi Hayat)*, çev. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980, s. 198-200.

¹⁹⁵ Bakara 2/74.

¹⁹⁶ Zümer 39/22.

¹⁹⁷ Yâfiî, *er-Risâletu 'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti 's-sûfiyye*, no: 668, vr. 27a.

fayda alabilmesi için aklından, fikrinden ve kalbinden Allah Teâlâ dışında ki her şeyi nefyedip sadece O’nu düşünerek zikretmelidir. Ayrıca zikir olunanda fenâ hali yaşanana kadar ve öncesinde de müşahedesine engel olan perdeler kalkıncaya kadar mürîdin zikre devam etmesi gerektiğini söylemektedir¹⁹⁸.

Sâlik “lâ” harfî ile Allah Teâlâ dışındaki her amacı ve varlığı hayalinden siler ve illallah ispatıyla yalnızca Allah Teâlâ’nın varlığını ispat eder. Bu zikrin keyfiyeti şu şekildedir;

Zikir eden kişi nefesini göbeğinin altına hapseder. Hayali olarak la harfini zihnen dolaştırarak nefis ve ahfa latifeleri üzerine getirir. Bu esnada içeriden ilahe kelimesine başlar. Hafa ve ruh üzerine getirir ve sağ kürek kemiğine indirir. Daha sonra sır latifesi üzerine illallah kelimesini kalbe vurur. Bu şekilde zikrin bütün harareti latifeler üzerine etki eder¹⁹⁹.

Meşâyih-ı kirâm nefyu ispat zikrinden faydalanılması için bazı edeplere uyulması gerektiğini söylemişlerdir. Bunları şöylece özetleyebiliriz;

1-Sâlik nefy harfî olan Lâ harfini telaffuz ettiği zaman, hayalinde nefsin ve diğer mevcudatı yani Allah Teâlâ’dan başka her maksadı yok eder. İspatı ifade eden İllallah lafzını telaffuz ederken Allah Subhanahu ve Tealanın varlığını ispatlar.

2-Bu zikir yapılırken tek nefesle 3,5,7...21’e kadar tek adet yapılmalıdır. Ayrıca kişi hayalinden Muhammedu’r-Rasûlullah demeyide ihmal etmez.

3-Her yüz adette bir hayali diliyle İlâhi Ente Maksûdî Ve Rıdâke Matlûbî âtini mahabbeteke ve mağfirateke der²⁰⁰.

4-Mürîd son derece edeple kalbine yönelir ve kalbini de Allah’a yöneltir. Bunun adına Kalb-i vukuf denir.

5-Kendini Allah Teâlâ’nın huzurunda kul olarak bilir. Kalbine gelen her türlü hataradan kendisini korur. Bu sayede huzur nispeti meydana gelir. Buna Fenâ denilir.

6-Bütün bunları yaparken kâmil bir mürşidin²⁰¹ sayesi ve sevgisi altında olmak gerekir²⁰².

2.3.3.5.2. Zikrin Edepleri

Mürîd zikre başlamadan önce bedenini ve elbisesini temizleyip abdest alır. Temiz bir yerde bağdaş kurup kıbleye dönük oturur. Elleri dizlerine koyup ellerini birleştirir. Gözleri

¹⁹⁸ Yâfiî, *er-Risâletu’l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 27a.

¹⁹⁹ İsmail Çetin, *Mü’minin İstikâmeti, Velînin Kerametidir*, Dilara yayınları, Isparta 1994, s. 192.

²⁰⁰ “Yâ Rabbi! Maksadım sensin, Rızan talebimdir. Sevgini, muhabbetini ve mağfîretini ver.” Manasına gelmektedir.

²⁰¹ Kâmil Mürşidin vasıfları daha sonraki başlıklarda incelenecektir.

²⁰² Çetin, *Mü’minin İstikâmeti*, s. 192.

kapalı, huzûr-u kalple, Allah’la murakabe ederek, telkîn edildiği üzere, kalbinden bütün havâtırı nefyedip kuvvetli bir şekilde kalbin en derunundan Kelime-i Tevhid’i tekrarlamalıdır²⁰³.

İmam Yâfiî, zikre başlanılmadan önce bilinmesi gereken edepleri şöyle açıklar:

1- Mürîdin zikre başlamadan önce farzları ve devamında revâtıb sünnetleri yapması gerektiğini bilip bunun şuurunda olmalıdır. Farzları ve devamında revâtıb sünnetleri yerine getirdikten sonra zikre yönelmelidir.

2- Mürîd geçmiş günahlardan ciddiyetle dönmeli ve bütün günahlardan sakınmalıdır.

3- Zikir esnasında “ لا اله ” kelimesiyle nefis, şeytan, hevâ, istek, arzular gibi rubûbiyet iddia eden bazı amaçları nefy ederek, “ الله ” lafzını söylemekle ‘isbât’ ettiği varlığın Tek ve Mutlak İlâh olan Allah Teâlâ olduğunu bilmelidir.

4- Zikir esnasında mürîd, kalbini sadece Allah Teâlâ’nın azameti yani yüceliğiyle doldurmalı ve yaptığı zikrin amacının sadece O’nun sevgisi ve rızası olduğu şuurunda bulunmalıdır.

5- Mürîd, yaptığı zikirde tam bir sıdk, samimiyet ve muhabbetle yapmalı ve sadece Rabb’inin vuslatını arzulamalıdır. Şayet mürîd yaptığı zikirde bu muhabbeti ve samimiyeti sağlamazsa zikri ona fayda vermez.

6- Zikir esnasında uyması gereken edebleri tastam yerine getirmekle ve hürmetle zikre devam etmesi gereklidir. Edebinde ve hürmetinde kusur ederse melekût kapısı kendisine açılmaz, kurbiyet ve müşâhede hallerine ulaşamaz, belki *esfeli sâfilîn*’e düşer.

7-Mürîd zikrinde bütün himmeti ve çalışmasıyla Cenâb-ı Allah’la murakabe hâlini yaşaması gerekir²⁰⁴.

İmam Gazzalî (505/1111) murâkabeyi; kalbin, Rakîb olan Allah Teâlâ’yı gözetmesi, yalnızca O’na yönelmesi, her halinde de O’nunla meşgul olması ve bir tek O’nu düşünmesi olarak tanımlamıştır²⁰⁵.

Tasavvuf erbabının birçoğuna göre huzuru elde edebilmek ve zikrin hakikatine ulaşmak için zikre başlamadan önce her işte olduğu gibi burada da bazı şartlar vardır.

Zikir esnasında yapılması gereken birçok şart vardır. Bunlardan bazıları;

1-Namazın şartlarında da olduğu gibi zikir yapılacak mekânın necasetten âri yani temiz olmasıdır.

²⁰³ Yâfiî, *er-Risâletü l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 26b-27a.

²⁰⁴ Yâfiî, *er-Risâletü l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 31b-32a.

²⁰⁵ Gazzalî, *İhyâ*, c. IV, s. 398.

2-Mümkün olursa zikir yapılacak yerin, elbisenin ve bedeni olan temizliklerin tekrarlanmasıdır.

3-Zikir için tespih bulunuyorsa tesbihi, sağ elle tutup sola yani kalb hizasına getirerek, şayet tesbihsiz yani elleriyle yapacaksa ellerini uylukları üzerine koyarak yapar.

4-Gerek elbisesini temin etmekte olsun gerekse yemeğinde olsun helal olması gerekir. Allah Teâlâ'nın razı olmadığı işlerde bulunarak ma'siyette olanların özellikle namaz kılmayanların yemeklerini yememektir.

5- Zikir yapılacak ortamın karanlık olması, oturup gözleri kapatmak hatta örtü altında bulunmaktır. Çünkü bu tarif edilen şekilde yapılan zikir, kalbin açılmasına ayrı bir vesiledir. Ayrıca karanlıkta da örtü örtmek evham ve hayallerden kurtulmaya sebeptir. Bunların hepsi sükûneti bulmaya ve bu huzur içerisinde zikir yapmak içindir.

6-Rabıta ile zikrin yapılmasıdır.

7-Zikir yapan kişi, makamı velilikte olsa halifelik de olsa keşif sahibi de olsa, ne kadar illet varsa hepsinden sıyrılarak sadece ihlas ve sıdkla zikre devam etmelidir.

8-Mürîdin kalbine gelen niyetleri, fikirleri bunlar iyide olsa kötüde olsa şeyhine bildirmesi gerekir. Şöyle ki mürîdin şeyhiyle arasında mahremiyetin bulunmamasıdır. Tasavvuf âlimleri, mürîdin kalbine gelen şeyin, şeyhinden gizlemesini, hıyanetin alameti olarak görmüşlerdir.

9-Mürîdin, şeyhinin kendisine vermiş olduğu zikir dışındaki umum zikirleri terk etmesi gerekir²⁰⁶.

Hz.Peygamber (s.a.v) “Sizler cennet çimenlerine uğradığınız zaman otlanın=bereketinden faydalanın.” buyurdu.

Cennet çimenleri nedir? Dediler;

“Zikir halkalarıdır.” buyurdu²⁰⁷. Bu ve benzeri hadislerden ilim öğrenmek için Allah Teâlâ'nın isminin söylenilmesi, Kur'ân'ın tilaveti ve dinlenilmesi için, zikir halkası kurmanın önemi anlaşılmıştır.

2.3.3.6. Havatırdan sakınmak

Hâtır' kelimesi sözlükte “insanın içine gelen hitap, iç âlemde duyulan ses, alınan mesaj, kalbe doğan şey gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî ıstılahta ise mürîdin kalbine

²⁰⁶ Çetin, *Edeple varış*, s. 291-292.

²⁰⁷ Tirmizî, *Daavat*, 82.

Allah Teâlâ tarafından, melekten, nefisten veya şeytandan gelen hitaplar, sesler anlamında kullanılmaktadır²⁰⁸.

İbnü'l-Arabî (r.h.), havâtırın açıklarken havâtırın vâridin bir türü olduğunu ve bunu da 'hakkın elçisi' olarak isimlendirir. Allah Teâlâ, insan nefsini murâkabe ve gözetme özelliğine sahip olarak yaratmıştır. Ayrıca 'kabul' özelliği de bulunmaktadır. Bundan dolayı nefse yönelen bir şey olduğu zaman kabul eder. Bununla beraber kalbe bir şey doğduğu zaman melek, şeytan veya nefis tarafından alınmaya çalışılır. Şâyet bu kalbe doğan şeyi bunlardan birisi almazsa bu bilgi hâtır olur. Bu şekilde ki bir hâtır ise Rabbânî hâtır olarak kabul edilceğini söylemektedir²⁰⁹.

Cüneyd-i Bağdâdi (r.h.); dört hâvatırın olduğunu, Allah'tan olan hâtırın işarete götüreceğini, melekten olan hâtırın taate götüreceğini, nefisten olan hâtırın ise dünyaya sürükleyip ve dünyanın izzetini arzulatacağını, şeytandan olan hâtırın ise ma'siyete sürükleyeceğini söylemiştir²¹⁰.

Hâfız Zebidî kalbe gelen hataraları şu şekilde açıklamaktadır; kalbe gelen hayırlı işin arzusu, ilham, şerrin yapılması isteği vesvese, gelen korkular îcas, hayrı yapmayı azimlemek ve içtenlikle istenmesi emel ve niyet, mübah olan şeylerin amaçlanıp kazanılması için araştırmak ve çalışmaya karar kılmak emel, aşırı derecede yol araştırmak ümniyyedir. Ahireti akla getirmekle Allah Teâlâ'nın hayırlı işler karşılığında vereceği sevapları düşünmek ya da tam tersi şer işlemeye karşılık azabı düşünmek tezekkür, bunları her daim akılda tutmak tefekkürdür. Maddi gözle görülmeyene yakîn üzere inanmak müşahede, geçim sıkıntılarının hayali olarak konuşulması hemm yani içtenlikle istek ve arzulardır. Her zaman yaşanması âdet olan şeylerin ve şehvânî işlerde çekişilmesi ise lemm'dir. Bunların hepsine havâtır, yani kalpte bulunan hayali konuşmalardır. Bunların sebebi ise nefsten, yaşanılmış bir olayın korkusundan ya da gizli bir işin ortaya çıkmasından duyulan korku ve endişedir²¹¹.

İmam Yâfiî, 'hâtır'ı, tarif ederken sâlikin iradesi ve müdahalesi bulunmaksızın kalbe doğan düşünceler şeklinde kullanmaktadır. Benzer manada kullanılan 'vârid'in ise hâtırdan daha genel bir kavram olduğunu, hüzün, sürur, kabz ve bast hallerini de kuşattığını söylemekle hâtır ve vâridi aynı gören İbnü'l-Arabî gibi mutasavvıflardan ayrılmıştır²¹².

²⁰⁸ Uluduağ, *Tasavvuf terimleri*, s. 160.; Cebecioğlu, *Tasavvuf terimleri*, s. 198.

²⁰⁹ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, terc. Ekrem Demirli, Litera yayınları, İstanbul 2015, s. 97-101.

²¹⁰ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 15b.

²¹¹ Muhammed b. Muhammed ez-zebîdî, *İthâf'us-Sâddet'il-Müttakîn bi şerhi esrâri İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, Matba'at-u Meymeniyye, Mısır 1311, c. VII, s. 265, 266.; İsmail Çetin, *Tasavvuf ve Tevhid'de Parlak İnciler*, Dilara yayınları, Isparta 2005, s. 371, 372.

²¹² Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, Tokyo Üniversitesi Doğu Kültürü Araştırma Enstitüsü, Japonya, no: 8, s. 57.

İmam Yâfiî de yukarıda belirttiğimiz gibi diğer mutasavvıfların sınıflandırmasına göre havâtır; Hakkânî, melekî, nefsânî ve şeytanî olmak üzere dörde ayırmaktadır²¹³. Ve bunları şöyle tarif eder:

1- Hakkânî hâtır: Allah Teâlâ'dan olan hâtır buna "Hakkânî hâtır" da denmektedir ki bu; Allah Teâlâ tarafından vasıta olmaksızın kurbiyyet ve huzur ehli olan kimselerin kalplerine vermiş olduğu ilimdir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "De ki: "Benim Rabbim hiç şüphesiz hakkı (yerine) koyar. (O), ğaybları kemaliyle bilendir"²¹⁴."

2- Melekî hâtır: Taat yani kulluk görevlerinin yerine getirilmesinde ve hayırlı amellerin işlenmesinde yardımcı olan, çeşitli günahları işlemekten, tembellikten ve Allah'ın rızasına uygun amelleri yapmaktan uzak durmaya karşı kınayıcı düşüncelerdir.

3- Nefisten olan hâtır; batıl davaları ortaya çıkaran ve dünya hayatının isteklerini yerine getirilmesini talep eden düşüncelerdir.

4- Şeytanî hâtır; mekruh, günah, yasak olan şeylere ve masiyete yani Allah'a karşı olan görevlerin yerine getirilmemesi ya da kendisine verilmiş olan imtihanlar karşısında isyana götüren düşüncelerdir.

Bu açıklamalardan sonra Hakk ve melekten olan hâtır arasında ki farkı; Hakk Teâlâ'nın hâtır geldiği zaman bu hâtıra hiç bir şey direnç göstermez, karşı koyamaz. Onun gücü ortaya çıktığı zaman, varlığın bütün cüzleri ona boyun eğerek ve teslim olur. Diğer havâtırlarda yok olması şeklinde belirtmektedir²¹⁵.

Bu konuyla ilgili aşağıda sıralamış olduğumuz ayetleri İmam Yâfiî peşpeşe bu ayeti kerimeleri ve hadisi şerifi delil olarak getirmektedir²¹⁶. Bu ayetlerin dışında başka ayetlerde zikretmektedir.

Takvaya erenler (yok mu?) onlara şeytandan her hangi bir arıza iliştiği zaman (Allâhın emr veya nehy ettiği şeyleri) iyice düşünürler, bir de bakarsın ki onlar (hakikati) görüp bilmişlerdir bile. Şeytanların) kardeşleri (olan kâfirleri) ise bunlar sapıklığa sürerler, sonra da (bir daha yakalarını) bırakmazlar²¹⁷.

Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur. Size cimriliği emreder. Allah ise (nafaka hususunda) size kendisinden bir yarlığama ve bir bolluk va'd ediyor²¹⁸.

Hakikat, kendilerine hidâyet besbelli olduktan sonra arkalarına dönenler (yok mu?) şeytan onları fitlemiş, onlara uzun zaman göstermiştir²¹⁹.

²¹³ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 8, s. 57-58.

²¹⁴ Sebe 34/48.

²¹⁵ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 8, s. 57-58.

²¹⁶ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 14b.

²¹⁷ El-A'râf 7/200-201.

²¹⁸ Bakara 2/268.

Bir de üstüne yalan bir kan (bulaştırılmış olan) gömleğini getirdiler. (Ya'kub) dedi ki: ‘Hayır, nefisleriniz sizi aldatıb (böyle büyük) bir işe sürüklemiş. Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır. Sizin şu anlatışınıza karşı yardımına sığınılacak, (ancak) Allah’tır’²²⁰.

‘(Bununla beraber) ben nefsimi tebrie etmem. Çünkü nefis, olanca şiddetiyle kötülüğü emredendir muhakkak. Meğerki Rabbimin esirgemiş bulunduğu (bir nefis) ola. Zîrâ Rabbim çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir’²²¹.

(Hayır, hakikat öyle değildir). Kendisini alabildiğine kınayan nefse yemîn ederim (ki siz öldükten sonra mutlaka dirileceksiniz)²²².

İş olup bitince şeytan der ki: ‘Şübhesiz Allah size sözün doğrusunu söyledi. Ben de size va'd etdim amma, size yalancı çıkdım. Zâten benim, sizin üzerinizde hiç bir hükmüm, nüfuzum da yokdu. Yalınız ben sizi çağırdım, siz de bana hemen icabet etdiniz. O halde kusuru bana yüklemeyin. Kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Esasen beni evvelce (Allaha) ortak tutmanızı da muhakkak tanımamıştım ya! Zalimlerin, (evet) onların hakkı elbette pek acıklı bir azâptır’²²³.

Üzerlerine Allahın ismi anılmayanlardan yemeyin. Çünkü bu, muhakkak ki bir fiskdır. Gerçekten şeytanlar, sizinle mücâdele etmeleri için kendi dostlarına mutlaka telkinlerde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz şübhesiz ki siz de Allaha eş tanıyanlarsınızdır²²⁴.

Biz, (sana yaptığımız gibi) her peygambere de insan ve cin şeytanlarını böylece düşman yaptık. Onlardan kimi kimine, aldatmak için, yaldızlı bir takım söz (ler ve vesveseler) telkîyn eder. Eğer Rabbin dileseydi bunu (bu telkîyni) yapmazlardı. Öyle ise onları düzmekde oldukları yalanlarıyla beraber (baş başa) bırak²²⁵.

Kim O çok esirgeyici (Allah) ın zikrinden göz yumarsa biz ona şeytanı musallat ederiz. Artık bu, onun (ayrılmaz) bir arkadaşıdır²²⁶.

Âdemoğlunda bir şeytanın lemmesi(dokunuşu) vardır, bir de meleğin lemmesi vardır. Şeytanın lemmesi, şerre teşvik etmek ve hakkı yalanlamaktır. Meleğin lemmesi ise iyiliği ilham etmek ve hakkı tasdik etmektir. Bunu her kim vicdanında hissederse Allah’tan olduğunu bilsin ve Allah’a hamdetsin. Diğerini hisseden de şeytandan Allah’a sığınsın²²⁷.

²¹⁹ Muhammed 47/25.

²²⁰ Yusuf 12/18.

²²¹ Yusuf 12/53.

²²² Kıyame 75/2.

²²³ İbrahim 14/22.

²²⁴ Enam 6/121.

²²⁵ Enam 6/112.

²²⁶ Zuhruf 43/36.

²²⁷ Tirmizî, *tefsiru sûreti'l bakara*, 2988.

Mutasavvıflar hâtırı Hakk, melekî, nefsânî, şeytânî olmak üzere dört kısma ayırmaktadır²²⁸. Bazı mutasavvıflar bu dört havâtırın üzerine ‘kalp, ruh, akıl, yakîn, şeyh’ olmak üzere dört havâtır daha eklemektedir. Bazıları da hâtırın ‘vasıtalı’ veya ‘vasitasız’ olduğunu söylemektedirler²²⁹.

Bazı meşâyih vaciple Hakk’ı, haramla şeytanı, mendupla meleği, mekruhla da nefsi bağdaştırmışlardır. Mübah ise bunlarla bağdaştırılmadı. Çünkü mübahların yapılması veya yapılmamasının eşit olduğunu söylemektedirler.

Ayrıca Melekî hâtır yerine ilham, nefsânî hâtır yerine hâcis, şeytânî hâtır yerine vesvese tabirini kullananlarda bulunmaktadır²³⁰.

Bazı büyüklerden Hakk’ın burhanın; nefislerin onu yalanlamaktan aciz kaldığı kalbe gelen bir şey olduğunu söylemektedirler²³¹.

Nefsin hâtırı zikrin nurundan faydalanmaz. Matlubuna ulaşmak için mükâfat talep eder. Ezeli tevfiğin ona gelmesi ve istek damarını ondan sökmesi müstesna. Şeytani hâtıra gelince zikrin nuru kesilir. Ama dönmesi mümkündür. Şeytani hâtıra zikri unutturmakla beraber saptırır. Melekten gelen hâtıra karşı sahibi ona uyabilir ya da muhalefette de bulunabilir. Ama Allah’ın hâtırına gelince buna kulun uymaması söz konusu değildir. Bazı kimseler havâtırı aynı şekilde dörde ayırdıktan sonra Allah’tan gelen hâtıra uyarıdır. Melekten gelen hâtıra taate teşviktir. Nefisten gelen hâtıra şehveti arzulamaktır. Şeytandan gelen hâtıra masiyeti güzel göstermektir. Tevhid nuruyla Allah’tan geleni kabul eder. Marifetin nuruyla melekten geleni kabul eder. İman nuruyla nefsin arzularını nehyeder. İslamın nuruyla da düşmanı yani şeytanı reddeder²³².

Şeyh Mecudiddîn Bağdâdi rahimehullah, yukarıda belirttiğimiz dört havâtırın üzerine ruh, kalp ve şeyhin hâtırlarını da eklemiştir. Bazıları da aklın ve yakînin hâtırını da eklemişlerdir²³³.

İmam Yâfiî, bu havâtırların hepsi dört havâtırın altında derc olunduğu kanaatindedir. Bunları da şu şekilde açıklamaktadır;

Ruhun ve kalbin hâtırı meleğin hâtırına dâhildir. Aklın hâtırı ise ruh ve kalbin yardımı kendisinde bulunuyorsa meleğin hâtırına dâhildir. Şeytan ve nefsin yardımı bulunuyorsa şeytânî hâtıra dâhildir.

²²⁸ Cürçânî, *et-ta’rifât*, s. 91-92.; Muhammed b. A’la b. Ali el- Farûkî Tehânevî, *Keşşâfû istulâhâtî l-fünûn*, Dâru sadr, Beyrut, ty. c. I, s. 752; Memdûh ez-Zûbî, *Mu’cemu’s-Sûfî*, Dâru’l-Cil, Beyrut 2004, s. 153.

²²⁹ Tehânevî, *Keşşâf*, c. I, s. 754.

²³⁰ Cürçânî, *et-ta’rifât*, s. 91.

²³¹ Yâfiî, *er-Risâletu l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 15b.

²³² Yâfiî, *er-Risâletu l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 15b.

²³³ Yâfiî, *er-Risâletu l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 16a.

Şeyhin hâtırı ise mürîdin kalbine ulaşan himmetidir. Mürîdin müşkil ve kapalı olan bir şeyi çözememesi vaktinde onu kuşatır. Şeyhin imdadının kendisine ulaşmasıyla müşkili hallolur ve kapalı olan şey ona açılır. Bu da Hakk Teâlâ'nın hâtırı altına dahildir. Çünkü şeyhin kalbi gayb âlemine açılan bir kapı gibidir. Her an Allah Teâlâ'nın feyzi, mürîdin kalbine şeyhin vasıtasıyla ulaşır. Yakîni hâtıra; şek ve şüphenin arız olmasından soyutlanmış olandır. Bu da Hakk Teâlâ'nın hâtırı altına dâhildir²³⁴.

2.3.3.7. Rabîta

Arapça bir kelime olan rabîta sözlükte; bağlayan, rapteden, ilgili, bağ, ilişki, zaviye gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî ıstılahta ise mürîdin, ruhaniyetinden feyz alacağına inandığı halde kâmil şeyhinin suretini zihninde tasavvur etmesi ve mürşidiyle beraberlik halinde olması anlamlarına gelmektedir. Ayrıca mürîd her vaktinde rabîtaya güç bulup başarılı olursa görmüş olduğu her şeyi şeyhinin suretinde görür. Bu hale ulaşan mürîd fenâ fi'ş-şeyh makamına ulaşmış olur. Bu makamda ki bir mürîdin şeyhiyle aralarında çok uzun mesafelerin olmasının bir önemi yoktur. Çünkü mürîdin rabîtası sebebiyle şeyhinin ruhaniyetinden istifade edeceği belirtilmektedir²³⁵.

İmam Yâfî'ye göre rabîta, kalbin şeyhe bağlanmasıdır. Bu da tas tam olarak irade cihetiyledir²³⁶.

İmam Yâfî bu hususta şu ayeti kerimeleri delil olarak getirmiştir.

“Ey İman edenler Allah'tan korkun. Ve sadıklarla beraber olun²³⁷.” “Eğer bilmiyorsanız zikir erbabına sorun²³⁸.”

Mürîdin şeyhin ruhaniyetinin yalnızca bir yerde tahayyüz etmediğini yakinen bilmesi gerekir. Bittiği yerlerde kalbinde şeyhi ayırmaması gerekir. Çünkü bu şekilde şeyhinden daha fazla fayda görebilir. Başına gelen müsibetlerin çözülmesi için mürîd, şeyhine ihtiyaç duyduğunda şeyhi kalbinde hazır olur ve ona kalp ve zahiri dil ile soru sorar. Soruya uygun

²³⁴ Yâfî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-süfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 16a.

²³⁵ Uludağ, *Tasavvuf terimleri*, s. 289.; Cebecioğlu, *Tasavvuf terimleri*, s. 391.; Abdulganî b. İsmail b. Abdulganî ed-Dimeşkî en-Nablusî, *Miftâhu'l-maiyye fî düstûri't-tarikâti'n-Nakşibendiyye*, thk. Cüde Muhammed Ebu'l-Yezid el-Mehdî-Muhammed Abdulkadir Nassar, Dâru'l-Cudiyye, Kahire 2008, s. 91.; Mevlana Ebu Said Fârûkî, *Tercüme-i Hidâyetü't-Tâlibîn*, çev. Mehmed Hıfzı, Matbaai Esad İzzet, İstanbul 1882, s. 13.; Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *el-Behcetü's-seniyye fî âdâbi't-tarikati'l-aliyyeti'l-Hâlidiyyeti'n-Nakşibendiyye*, İhlas yayınları, İstanbul 2002, s.71-74.; Abdulmecid el-Hânî, *es-Saâdetü'l-ebediyyetü fî mâ câe bihi'n-Nakşibendiyye*, Hakikat yayınları, İstanbul 2012, s. 12.; Mehmed Said, *Hediyyetu'l-ihvan fî âdâb-ı zikri'l-Mennân = Risâleti'l-âdâbi fî tarikati'n-Nakşibendiyye*, yy., İstanbul 1917, s. 31.; Abdurrahim eş-Şeyh Muhammed Masum el-Haznevî, *et-Tarikatü'n-Nakşibendiyye: neş'etuhâ ve usuluha ve tetavvürüha*, Mektebetu Seyda, Diyarbakır 2015, s. 365.

²³⁶ Yâfî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-süfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 16a.

²³⁷ Et-Tevbe 9/119.

²³⁸ Nahl 16/43, Enbiyâ 21/7.

bir manada ona ilham gelir. Kalbini şeyhine bağlamasıyla zikir ona kolaylaşır. Yani bu sebepten dili fasihleşir. Allah Teâlâ'ya doğru giden kalp yolu kendisine açılmasıyla Allah Teâlâ onu muhaddes yani ilham gelen kimselerden kılar.

Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “Sizden önceki ümmetlerde Muhaddes insanlar vardı. Ümmetimde bunlardan biri olsaydı o da Ömer (r.a) olurdu²³⁹. ”

2.3.3.8. Allah Teâlâ'ya Karşı İtirazı Terk Etmek

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Rabbi ona: “(Kendini Hakka) teslim et” dediği zaman o, “Âlemlerin Rabbine teslim oldum” demişti²⁴⁰.” Başka bir ayette ise; “Kim nefsinin (bilkülliyye) Allaha, Onu görür gibi, teslim ederse muhakkak ki o, en sağlam kulpa yapılmış olur. (Bütün) işlerin sonu ancak Allaha (dayanır)²⁴¹.”

İmam Yâfiî bu durumda olan mürîdin Allah'ın kendisine tayin ettiği kadere razı olması gerektiğini söylemektedir. Çünkü herşey Allah Teâlâ'nın kudreti altındadır. İnsan bilmelidir ki; fakirlik, zenginlik, korku, üzüntü, sevinç, kabz, bast, üns, heybet, muhabbet, sekr, mücâhede, müsâhade, mukâşefe, münâcaat ve inayet Allah Teâlâ'nın yaratmasına bağlıdır²⁴².

İmam Yâfiî, kulun kendisine gelen ister fayda olsun ister zarar olsun herşeyi kabul etmesi gerektiğini hatta cenneti arzulamasını, cehennemden korunmayı istemesini de bırakıp sadece Allah Teâlâ'nın rızasını arzulamalıdır. Bunların yapılmasında da her türlü itirazların kalpten çıkarılması gerektiğini söylemektedir²⁴³.

Kul kendisine en önemli olanın Allah Teâlâ olduğunun bilincinde olarak kalbinden sadece O'nu istemeli ve O'na karşı herşeyden daha çok muhabbet duyması gereklidir. Bundan dolayı da mürîd, mahlûkattan, maddeden yüz çevirip yaratıcıya yani Allah Teâlâ'ya yönelmelidir. Yaşantısında Allah Teâlâ'dan ve yolundan uzaklaştıracak işleri bırakmasıyla O'na yaklaştıracı işlerle iştigal etmesi gerektiğini ifade etmektedir²⁴⁴.

İmam Yâfiî buraya kadar akatarmış olduğumuz sekiz şartın yerine getirilmesinin faydasının insan cevherini tasfiye ederek Samâdi huzura ulaşması için gerekli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bunlarla beraber ağyârın yani Allah Teâlâ dışında olan ne varsa hepsini sarfi nazar etmekle def edimesinin gerektiğini bildirmekle bu bahsedilen ağyârında vücud, nefis ve şeytan olmak üzere üç kısım olduğunu ve bu kısımları da şu şekilde açıklamaktadır;

²³⁹ Buhârî, *Fedâilü's-sahâbe*, 6; Enbiya, 54; Müslim, *Fedâilü's-sahâbe*, 23.

²⁴⁰ Bakara 2/131.

²⁴¹ Lokman 31/22.

²⁴² Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr.36a.

²⁴³ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr.12b.

²⁴⁴ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr.12b.

Vücûd; Şiddetli bir zulmettir. Dört şeyden oluşmuştur. Bunlar da; su, toprak, ateş ve havadır. Bunlardan kurtuluş ise mücahedeyle mümkündür.

Nefs; vücutta bulunan zulmani bir latifedir. Bedenin hepsine yayılmış bir vaziyettedir. Bunun temizlenmesi riyazetle mümkündür.

Şeytan; saf olmayan bir ateştir. Şeytan da insanın kanının dolaştığı damarlarda gezer. Şeytanı buralardan atmak gerekir.

Kalp ise gaflete ve dünya hayatına dalmasıyla kat kat zulmetle kaplanır. Bu tür zorluk ve sıkıntılardan halvet, zikir, taharet, sükût, havatırı def ve rabıta yollarıyla kurtulur. Yani zikir, kalbi yakabilir ya da ferahlatabilir. Ayrıca işleyip şekilden şekile de sokar. Halvet körüktür. Oruç ve taharet kalbin cilasıdır. Bu şartların yerine gelmesiyle maiyet nuru mürîdin kalbinde açılır²⁴⁵.

2.3.4. Mürîd

Mürîd kelimesi “م-ر-د” kökünden türemiş ve İf’al babından ismi faildir. Sözlükte; istekli, taraftar, bağlı, talep eden, dileyen gibi anlamlara gelir. Tasavvufî ıstılahta ise iradesi olmayan, iradesinden soyutlanan, iradesini kullanmayarak kâmil bir şeyhe bağlanan ve bu şeyhin yol göstermesiyle tasavvuf ilmini talep eden kişiye denir²⁴⁶.

İmam Yâfiî, mürîd kelimesine tam bir tarif vermeksizin eserlerinde genellikle “sağlam irade ve samimiyetle maksûduna ve matlûbuna ulaşmaya çalışan kişi” şeklinde geçmektedir²⁴⁷.

İmam Yâfiî; mürîdliğin yani sûfiliğin bilinmesi hallerin bilinmesine bağlı olduğunu çünkü hallerin, amellerin mirası olduğunu ve hallerin ise amellerin doğruluğundan başka bir şeyi miras bırakmadığını söylemektedir. İmam Yâfiî bu sebepten ötürü bazı mutasavvıfların, virdi olmayan kimsenin kazancının olmadığını söylediklerini belirtmiştir²⁴⁸.

Kelâbâzî de Hâller amellerin mirası ve neticesidir. Ameli sağlıklı olanlardan başkasının hâllere varis olamayacağını belirtmektedir²⁴⁹.

Bu konu hakkında da Ebû Süleyman Dârânî (r.h.) şöyle: “Her amel, dünyada miras bırakmaz ve ahirette de bir karşılığı olmaz. Amellerin doğruluğu ilimlerin bilinmesine

²⁴⁵ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr.36b.

²⁴⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s.263.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.350; Cürçânî, *et-ta'rifât*, s. 191.

²⁴⁷ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 9b.

²⁴⁸ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 1b.

²⁴⁹ Ebû Bekr el-Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, nşr. Ahmed Şemseddin, Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1993, s. 97.

bağlıdır. Bu ilimler de; namaz, oruç diğer farz ve sünnetlerin oluşturduğu fıkıh ilmidir.” demiştir²⁵⁰.

Mürîdin tevhid ve ma’rifet ilmini öğrendikten sonra gereken ilk şey bu ilmi talep etmesidir. Bununla beraber kitap yani Kur’ân, sünnet ve selefi sâlihinin icması üzerinde olarak çalışmasıdır. İmam Yâfiî bazı mutasavvıfların amelsiz ilim faydasız ve kısırdır. İlimle amel etmek ise dosdoğru yoldur. Bundan dolayı ilim öğrenmek farz kılındığını söylediklerini ifade etmektedir²⁵¹. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “İlmi talep etmek her erkek ve her kadın müslümana farzdır²⁵².”

İtikadın, imanın, tevhidin, amelin ve marifetin doğru olabilmesi için ilim öğrenmek farz kılınmıştır. Tevhid yolunda olmayan her ilim batıldır, geçersizdir. Tercih ettiği ilimde doğru olan kimsenin, Hakk’a tevhidinde doğru olur. Ona kulluk gerekir. Ona gereken zahirde ki uzuvlarla amellerde olduğu gibi kalbi ameller gibi batında da amel etmesi gerekir.

Bu tercih edilen ilim Allah Teâlâ’nın kitabında bulunan, bilinmesi ve doğru bir şekilde amel edilmesi gereken ilimdir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm iman, itikad, tevhid, marifet, amel ve hallerde kaynaktır.

Bununla ilgili olarak şu ayeti kerimeleri delil olarak getirmektedir. “(Habîbim) sana kendisinden öncekilerin doğrusunu meydana çıkarmak üzere vahyettiğimiz kitap hakikatin ta kendisidir²⁵³.” “Rabbinizden size indirilen (Kur'an-ı kerîm) e uyun²⁵⁴.”

Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Size iki şey bırakıyorum, bunları bırakmadığınız müddetçe asla sapmazsınız. Allah’ın kitabı ve sünnetim²⁵⁵.”

Kâmil şeyh de onu Allah Teâlâ’nın yolunda irşad eder. Bundan dolayı bazı mutasavvıflar şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır demişlerdir. Şeyh, kendisine teslim olan mürîdi mücahede, riyazet, zühd ve takva yoluna iletir. İlmin kandili, muallimin meşalesi yolunu kaybetmemesi ve aşırılıktan, hatadan çıkmasını gerektiyorsa ilmin gitmesiyle de kalbin nuru, ziyası gider ve körleşir²⁵⁶.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Kim bu (dünyâ) da kör olursa o, âhiretde de kördür, yolca da daha şaşkındır²⁵⁷.” Ebu Ali Ruzbari (r.h) şöyle demiştir: Tasavvufta üstadım Cüneyd-i Bağdâdî. Fıkıhta üstadım Ebu’l-Abbâs b.Süreyc, lügat ve nahiv ilminde üstadım

²⁵⁰ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 1b.

²⁵¹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 1b.

²⁵² İbn Mâce, *mukaddime*, 17.

²⁵³ Fâtır 35/31.

²⁵⁴ A'râf 7/3.

²⁵⁵ Tirmizî, *Menâkıb*, 31.

²⁵⁶ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vv. 4b- 5a.

²⁵⁷ İsrâ 17/72.

Sa'leb, Rasullullah (s.a.v) in hadislerindeki üstadım İbrahim el-Harbî'dir. Yani nefsin kemale ermesi için bunların hepsi gereklidir.

Mürîd asıl olarak üç gruba ayrılmaktadır;

1.Mutlak mürîd: Şeyhine karşı dili ve kalbiyle teslim olarak şeyhinin söylemiş olduğu sözlerinin delilini araştırmayan mürîddir.

2.Mücâz mürîd: gerek zahiri gerek batını olsun her hususta şeyhinin görüşlerinin ve onun istek, iradesi altında bulunduğu farkında olarak yaşayan mürîddir.

3.Mürted mürîd: mürted kelimesinden de anlaşıldığı gibi mürîdliği kabul olunmayandır. Bunun sebebi ise şeyhinin emir ve yasaklarına karşı teslimiyet göstermeyerek karşı çıkmasıdır²⁵⁸.

İmam Yâfiî de seyr ü sülûkteki ilerleme durumuna göre “mürîd/tâlib, mütavassıt/sâyir, müntehî/vâsıl” olmak üzere üç kısım olduğunu söylemektedir. Mürîd veya talib; makamı mücâhededir. Mübtedîdir yani yolun başındadır yani yeni girmiş olandır. Şeyhinin vermiş olduğu vazifelere ödün vermeksizin çalışmaya devam eder. Bu yolda kendisine gelen sıkıntı ve acılara sabır gösterip katlanır. Bununla beraber nefsinin her türlü istek ve arzularından uzak durur. Mütevassıt veya sâyir; makamı maksûdunun isteklerinde endişe ve korku duymuş olduğu şeylerle yüzleşir. Artık bu yolu yaralamıştır. Bununla beraber her halinde sadakat, samimiyet ve muhabbet ile hareket eder ve elde etmiş olduğu kendisine verilen her makamda edebinden taviz vermekten sakınır²⁵⁹.

Müntehî veya vâsıl; makamı sahv ve temkindir. Yani bu kişi artık yolun sonuna gelmiştir. Her halinde ve durumunda Allah Teâlâ'ya yönelir. Artık kendisi için rahatlıkta, sıkıntıda, varlıkta, yoklukta hepsi birdir. Nefsinin tüm istek ve arzularını kesmiş, sorumluluk sahibi olarak yapması gerekenleri bilen ve bânını da sürekli olarak Allah Teâlâ ile beraberdir²⁶⁰.

Tasavvuf ıstılahında bir şeyhe intisap eden kişiye mürîd denmesinin arkasında kişinin iradesinin önemi olduğu söylenebilir. Çünkü tasavvuf öğretilerinde yer alan nefis terbiyesi esnasında yapılması gerekenler doğrudan kişinin iradesiyle ilişkilidir. İnsan âlemi mülkten olan nefsten ve âlemi melekûtta olan ruhtan meydana gelmiştir. Ruh akıl ve iradeyle doğrudan bağlantılıdır. Allah Teâlâ, emirlerine boyun eğmesi ve yasaklarından sakınması için kullarına akıl verdi. Bu sebeple insan, iradesiyle nefsin ruhun istek ve arzusu olan Kur'ân ve Hadislerin hükmüne teslim eder. Nefsin ruhu esir etmemesi için mürîdin, akıl ve iradesini

²⁵⁸Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 140; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 350.

²⁵⁹Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 39b.

²⁶⁰Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 39b.

kullanması gerekir. Akıl ve irade kullanılarak nefsi terbiye etmek hususunda İmam Gazali'nin şu açıklamalarına yer vermeyi uygun buluyoruz. İlk olarak mürîd, akıl ve iradesini kullanarak nefsin hevası ve arzusuyla bütün menfaatleri kendine istemesini engellemeye çalışır. Bunu yaparken nefsi, bütün isteklerden engellemek çok zor olduğu için, istek ve arzuları kısıtlanır. Ve böylelikle nefis, zayıflatılmış olur. İradenin kullanılacağı diğer bir yer ise ibadetleri yerine getirmekte zorluğa katlanmaktır. İmam Gazali bu iki durumda nefsi, binek hayvanına benzetmiştir. Şöyle ki ilk olarak söylenilen şeyler yapıldığında bu hayvanın yemi azaltılmış olur. İkincisinde ise ibadetleri yerli yerinde yapmakla bu bineğin üstüne yük yüklenmiş olur. Nefs zayıflamış ve üstüne yük yüklenmiş olduğu durumdayken, üçüncü olarak kişi iradesini kullanarak Allah Teâlâ'ya seher vaktinde yalvarır ve acizliğini itiraf eder. Allah Teâlâ'nın yardım etmesiyle nefis iyice zayıflar ve ruha boyun eğ²⁶¹.

2.3.5. Mürîdin Vasıfları

İmam Yâfiî, bir şeyhe intisap etmek isteyen kişinin kâmil bir şeyh bulması gerektiği gibi bu talepte bulunan kişinin de bazı hususlara dikkat etmesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre herhangi bir tarikata giren mürîdin ilk olarak sâdık ve muhlis olması gerekir²⁶².

Sıdkıyyet, mürîdin içinin dışının bir olması, gizli ve aşikârede yaptıklarının riyadan uzak olması demektir. Böylelikle mürîd, bütün hal hareketinde dosdoğru olmaya ve daima kendini Allah Teâlâ'nın kontrolünde bulundurmaya çalışır. Yaptığı bütün işlerde ve gösterdiği bütün tavırlarda Allah Teâlâ'yı amaçlar. Mürîd bunları yapmaya çalışırken bedenine, nefesine, kalbine, aklına, gizli hallerine ve ruhunun hissiyatına önem verir. İradesiyle bunları kontrol etmeye çalışır²⁶³.

Mürîdin vasıflarından birisi de ihlaslı olmasıdır. İhlaslı olması ise mürîdin hareketinde, durmasında, konuşmasında, susmasında yalnızca Allah Teâlâ'nın rızasını gözetmesiyle olur. Mürîd bunu yapmasıyla Marifetullahı elde etmeye çalışır. Marifetullah ise ancak tevhidin kalbe yerleşmesiyle mümkün olur. Sûfi zatlara göre tevhidin elde edilmesi ancak şu şekilde gerçekleşebilir. Mürîd bir şeyi söylediğinde Allah'ın rızasını gözeterek söylemelidir. Bir şeyi öğrendiğinde Allah'ın rızasını talep ederek öğrenmelidir. Şükür ederken Allah Teâlâ'ya şükretmeyi unutmamalıdır. Kısacası her işinin bir ve tek olan Allah Teâlâ tarafından gerçekleştiğinin bilincinde olmalıdır²⁶⁴.

²⁶¹ İsmail Çetin, *Terbiye-i Nefs*, Dilara yayınları, Isparta 2013, s. 84.

²⁶² Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 2b.

²⁶³ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 3b

²⁶⁴ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 3b.

Mürîde ona uyması gereken kâmil şeyh gerekir. Çünkü şeyh, yol için dosttur. O bunun şanında Kur'ân'ın, haberlerin yani hadislerin, müslüman ümmetin icmasını mi'yâr olduğunu bilir. Mi'yâra uygun olan şey hileden salim olarak tehlikelerden çıkar. O doğru olur. Mi'yâra muhalif olan şey bu da fasid ve batıldır.

Bu hususta şu ayeti kerimelerden ve hadisi şeriften delil getirmiştir; “Ey îman edenler, Allahdan korkun. Bir de sadık olanlarla beraber olun²⁶⁵.” “Eğer bilmiyorsanız zikir erbabına sorun²⁶⁶.” “Ey îman edenler, Allahdan korkun, O’na (yaklaşmaya) vesîle arayın²⁶⁷.”

İmam Gazâlî rahimehullah’ın İhya adlı eserinden şöyle rivayet olunmuştur; gerçekte Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Kavimdeki yaşlı ümmetteki nebi gibidir.” Şahsının büyüklüğü ve malı çok olan değildir. Kuvvetide çok olan değildir. Bilakis tecrübesi çok olandır ki o da aklın meyvesidir. Bundan dolayı din ahlakı onda görülür. Meşayih insanların lütuflarından daha çok tabii yani yaratılış olarak zengindirler. Şeyh; tehlike ve korkularını bilerek hak yolda sülûk eden kimsedir. Kendisine zarar verecek ve fayda verecek göstererek mürîdini irşad eder. Şeyh ve sohbetinin salih meclislerden aşağı kalır yanı yoktur. Attar gibi onda kokuyu bulmasan bile onun kokusu sana bulaşır. Kötü meclislerde oturmanın misali de demircinin misali gibidir. Demirin ateşi sana gelmese bile dumanı ve kokusu sana siner.

Mürîd, şeyhe gittiği zaman, şeyhin bilgisinde ictihad sahibi olup olmadığına ve o şeyh mi ona uymak caiz mi diye sorar. Taliplerin çoğuda bu yerde bu konuda helak oldular. Hatta insanların çoğu da dalalette olup dalalete götüren imamlara uymakla helak oldular.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “İş olup bitince şeytan der ki: "Şübhesiz Allah size sözün doğrusunu söyledi. Ben de size va'd ettim amma, size yalancı çıktım. Zaten benim, sizin üzerinizde hiç bir hükmüm, nüfuzum da yoktu. Yalnız ben sizi çağırdım, siz de bana hemen icabet etdiniz. O halde kusuru bana yüklemeyin. Kendinizi kınayın²⁶⁸.”

Mürîdin, peygamberlerin hepsine tabi olmakla inanmanın lazimi farz olduğunu bilmesi gerekir. Özellikle Nebimiz Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in son peygamber olduğuna inanması gerekir. Peygamberlerin dinleri usûlde tektir. Yani Allah’ın sıfatlarının, kitaplarının, peygamberlerinin, meleklerinin ve ahiret işlerini kastediyorum. Bunlarda hilaf yani değişiklik ve nesh yoktur, olamaz. Çünkü hakikat neshi kabul etmez. Ancak nesh hükümlerdedir. Sonrasında ümmetin ihtilaf ettiği konular islâmın fûruundan, dallarındandır. Bundada bir beis yoktur. Bilakis bu rahmettir. Müctehid isabetinde hata etse bile sevap alır.

²⁶⁵ Tevbe 9/119.

²⁶⁶ Nahl 16/43.

²⁶⁷ Maide 5/35.

²⁶⁸ İbrahim 14/22.

Doğru yapsa iki sevap alır. Usûlde hata edene gelince dalaletle girmiştir, bidatçidir ve asidir. Onun bidatlerden kurtulmasının yolu Allah azze ve celle'nin zatını ve sıfatlarını bilmekte, öğrenmekte, Kitaba, sünnete ve icmai ümmete tabi olmasıyla gerçekleşir. Şeyh yolunda bunları bulursa, bunları öğrettikten sonra tarikatın hakikatinden bahseder. Mübtedi ise kendisinde inkârcıların bulunmadığı, birbirlerini seven ve itikatlarında sağlam olanların oluşturduğu cemaatin hallerinden insanların konuşmalarından bunu öğrenir²⁶⁹.

Mürîdın şeyhinden faydalanması için belli başlı şeylere riayet etmesi gerekir. Mürîd şeyhine tam bir teslimiyetle bağlanmakla canı, malı ve ruhuyla ona hizmette bulunarak kendisini ona feda etmelidir. Hangi şart ve hangi durumda olursa olsun şeyhine itirazda bulunmamalıdır. Yaptığı işlerin hepsinde niyetinin sadece Allah Teâlâ'ya yakınlık ve O'na hakiki kul olmaya çalışmanın şuuruyla olmalıdır. Şeyhinin istekleri, emirleri ve hizmetini kendi işinden önde görerek cüz'î iradesini terk etmesidir.

Mürîd, şeyhinin özeldeki hal ve hareketlerini takip ederek ona karşı casusluk yapmaması ve şeyhinin yasakladığı nesnelere ya da işlere göz dikmemelidir. Allah Teâlâ'dan kendisine gelen bütün nimetlerin, şeyhinden geçerek onun duası ve himmetiyle geldiğine inanmalıdır. Bununla beraber kalbinde ve hayalinde şeyhinin suretini koruyarak kalbini onun feyz ve bereketine hazırlamalıdır.

Mürîd, şeyhine teslim olmadan önceki hayatı ve sırları dışında hiçbir zaman hiçbir derdini gizlememeli yani mahremiyeti düşünmeden ona arz etmelidir. Mesela kişi, doktora gittiği vakitte şikâyet ve rahatsızlıklarını eksiksiz bir şekilde ona bildirmekle bunlara çare aramış olur. Ve doktorda ancak bunlar doğrultusunda tanı ve teşhiste bulunarak onun için bir tedavi belirleyebilir. Böylece mürîd de dertlerini şeyhiyle paylaşır ki şeyhi de tedavi edebilsin. Mürîde gereken bir diğer edep ise; şeyhinin yanında otururken başkalarının sormuş oldukları sorulara cevapta bulunmamasıdır. Şeyhinin gıyabındayken de şeyhinin evlatlarına, sevdiklerine iyilik ve ihsanda bulunması ve gereken saygıyı, hürmeti göstermesidir. Mürîdın kalbine gelen vesvese, benlik, kibir, gösteriş gibi kötü halleri şeyhine bildirmesi gerekir ki yukarıda da izah ettiğimiz gibi şeyhi mürîdinin bu gibi fena, kötü huy ve hastalıklardan kurtulması için ona tedavide bulunabilsin. Mürîd, şeyhinin evine girdiği zaman şeyhi ona bir hediye verirse bunun kadir ve kıymetini bilerek onu muhafaza etmeli ve kaybetmemelidir. Mürîd, şeyhinin sohbetinde bulunduğu zaman ihlas, samimiyet, teslim ve sevgi ile kemali edeple oturmalı, şeyhinin yapmış olduğu sohbeti kendine sermaye olarak almalıdır²⁷⁰.

²⁶⁹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-süfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 3a.

²⁷⁰ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-süfiyye*, no: 668, vr. 9a; İsmail Çetin, *Ehli Sünnetin Nazarı İtikadın Ölçüsüdür*, Dilara yayınları, Isparta 2013, s. 649, 650.

Mürîdin, şeyhinin huzurundan ayrılmasından sonrada devam etmesi gereken edepler vardır. Bu edepleri uygulamasıyla yükselir. Çünkü gerek insi gerek cinni şeytanlar, tevbeden sonra mürîde musallat olarak onun girmiş olduğu bu yoldan çıkması için musallat olurlar.

Bu edeplerin en önemlilerinden olan Murâkabe, sözlükte; gözetlemek, denetlemek, korumak, kontrol etmek gibi anlamlara gelmektedir²⁷¹. Tasavvufi ıstılahta ise Kulun, “Allah Teâlâ benim tüm hal ve hareketlerime vâkıftır” diye inanmasıyla bu şuur içerisinde olması ve kalbine zarar olacak şeylerden korumayla beraber “Allah Teâlâ her an beni görüyor, kalbime bakıyor” anlayışında bulunmaktır²⁷².

Mürîd, Allah Teâlâ’nın “...Şüphesiz ki Allah Teâlâ sizi murâkabe edicidir²⁷³. ” ayeti kerimedeki buyruğunu tatbik ederek yani gizlide olsa açıkta da olsa Allah Teâlâ kalpleri ve bedenleri murâkabe eder diye inanarak Allah Teâlâ’nın kontrolü altında bulunduğunun farkında olarak azalarını günah işlemekten engeller. Kendisini günah işlemekten engellemeye çalışan mürîd, bu halini koruyabilmek ve bunu başarabilmek içinde günah işlemeye meyyal, cesaretli kimselerin yanında bulunmamalıdır. Çünkü Allah Teâlâ’nın emir ve yasaklarını uymayan kimselerin sözlerinden mürîdin kalbi etkilenir ve bu değişim neticesinde mürîdin murâkabesi zayıflar²⁷⁴.

Evli olmayan bekâr mürîd, bir vakit daha nefsini terbiye etmek için evlenmeyi tehir ederek oruçla desteklemesidir. Mürîd evliyse, zikir zamanlarında kendine özel bir yer ayrılarak zikrini orada yapmalıdır. Bunun maksadı ise ailesi ve şeyhinin isteklerini aynı anda yerine getiremeyeceği için zikir ve fikir zamanında ailesinden ayrılması gerekir. Bunun başka bir sebebi ise mürîd rabîta ve zikir halindeyken cezbe haline girmesiyle ailesi bunu görüp onunla alay edebilir ve bundan dolayı ailesi dini, dünyevi zarara uğrayabilir. Bu sebeplerden dolayı mürîd, kendine ayrı bir yer ayırması gerekir. Şayet evinde bu şekilde bir mekân ayırma durumu yoksa o zaman ailesi uykudayken zikirle uğraşması gerekir. Mürîdin kalbinin huzur melekesini kazanması için fazla maldan sakınması gerekir. Bununla beraber özellikle başlangıçta olan mürîdin yemesinde, içmesinde, bina yapmasında, giyinmesinde, uykusunda ve bunlara bağlı olarak gelen tüm arzu ve isteklerde aşırıya kaçmaması gerekir. Bunlar gibi beşeri ihtiyaçlarda ortalama bir hal üzere devam etmesi gerekir. Çünkü bunlarda aşırıya kaçmak mürîdin kalbini huzurdan ayırır. Mürîd, kendisine dünya ve ahiret faydası bir araya geldiğinde ahiret menfaatini tercih etmelidir. Çünkü dünyevi bir menfaat için ahiret terk edilmez. Bununla beraber mürîd, daima abdestli gezmeyi adet edinmelidir. Mürîd,

²⁷¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s.343.; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 255.

²⁷² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 255.

²⁷³ En-Nisâ’ 4/1.

²⁷⁴ Yâfiî, *er-Risâletu ’l-Mekkiyye fî tariki sâdâti ’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 37a-37b.

başkalarının malına, izzet ve şereflerine göz dikmemelidir. Mürîde gereken en önemli edeplerden biride muhasebedir. Muhasebe kelimesi sözlükte, hesaplama, hesaba çekilme²⁷⁵, Allah'ın kulu hesaba çekmesi, sâlikin kendisini hesaba çekmesi²⁷⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Mürîdin muhasebesi ne kadar kuvvetli olursa o kadar yükselir. Mürîd, geçen her saati düşünerek hayırla geçmiş ise Allah Teâlâ'ya hamd eder, şer'le geçmiş ise istiğfar eder²⁷⁷.

Bir başka edep ise mürîdin dilini, gözünü ve kulağını haramdan korumasıdır. Bunlarda çok konuşmak, yalan söz söylemekten sakınmakla dili, ğıybet dinlemekten sakınmakla kulağı, haram şeylere bakmaktan sakınmakla da gözü korumaktır. Mürîdin fıkıh ilmini öğrenmesi ve onunla amel etmesi gerekir. Öğrenilen ilimlerle maksat münazara, mücadele gibi şeylerle uğraşmak değildir. Taharet ve abdesti tam bilmeyen mürîd, kıldığı namazın, yaptığı zikrin tadını alamaz. Bununla beraber mürîd, korku ve ümit arasında olması gerekir. Yaptıkları ameller sebebiyle kendinden emin olmaması gereklidir. Çünkü bu hal, onun işledikleri amellerin içine riya katmasına veya amellerde gevşeklik göstermesine sebep olabilir. Mürîd, günahını gizlediği gibi Allah Teâlâ'nın kendisine lütfetmiş olduğu hali de gizlemesi gereklidir. Mesela zikir ve ibadetlerinin meyvesi olarak kendisine verilen keramet, keşif gibi halleri de anlatmaktan sakınmalıdır²⁷⁸.

2.3.6. Mürîdin Şeyhinden Zikir Alması

Tasavvuf yolunda ilerlemek isteyen mürîd için önemli konularından birisi de şeyhinden zikir telkini almasıdır. İmam Yâfiî, mürîdin şeyhinden zikir almasının mutlaka gerekli olduğunu söylemiştir. O, mutlak anlamda Allah Teâlâ'yı zikretmenin farz olduğu kanaatindedir²⁷⁹.

İmam Yâfiî, zikrin telkîni için ilk başta şeyhin mürîde üç gün oruç tutmasını emrettiğinden bahseder. Çünkü bu üç gün tutacağı oruçla mürîd riyâzet halini yaşar. Üçüncü günün orucu da biittikten sonra yine şeyhinin işaretiyle yapmış olduğu günahlardan ve içinde bulunan gafletten çıkması ve Allah Teâlâ'yı murakabe etme niyetiyle gusül abdesti alır. Gusül aldıktan sonra kemâli edeple şeyhinin yanına gelir ve diz üstü oturmuş olduğu halde kalbini şeyhinin kalbine bağlayarak murakabede bulunur. Mürîdin bu hali almasından sonra şeyhi içinde bulunmuş oldukları hale göre ona bazı tavsiyeler verir. Bunun sonrasında şeyh kelime-i Tevhid zikrini sesli bir şekilde telkin etmeye başlar. Mürîd de can kulağıyla ve

²⁷⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 341.

²⁷⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 253.

²⁷⁷ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, ss. 275-276. Çetin, *Edeple varış*, s. 145-155

²⁷⁸ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, ss. 275-276. Çetin, *Edeple varış*, s. 145-155.

²⁷⁹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 27b.

kalbiyle bu zikri alarak anlamını iyiden iyiye düşünüp idrak etmeye çalışır. Şeyh “لااله” lafzını söylediği an mürîd Allah Teâlâ dışında gerek nefsinin istek ve arzularını gerek her ne var ise bütün havâtırı kalbinden çıkarmış olduğu halde “الاله” lafzını söylemekle sadece herşeye yetenin, herşeyin ondan gelip ona döneceğinin ve bir tek ilah olanın Allah Teâlâ olduğunun şuurunda olarak bu huzûru yaşamaya başlar. Şeyh kelime-i Tevhid zikrini bitirdikten sonra mürîd de aynı şekilde “لااله” demekle nefy yapar ve “الاله” lafzını söylemekle de isbat eder. Bu zikir esnasında mürîd sesini yükselterek ve uzatarak yapar. Şeyh bu zikri bir kere daha tekrarlar. Mürîd de aynı şekilde bir kere daha yapar. Sonra şeyh mürîdi için Allah Teâlâ’ya yönelerek; “Allah’ım ondan al, ondan kabul et, peygamberlerine ve evliyâya hayır kapılarını açtığın gibi ona da aç” şeklinde dua eder²⁸⁰.

Mürîd, niyetinde sadık olduğu zaman ve tarikat yollarına girme aşkı şiddetlendiği zaman zikrin ateşinin sıcaklığı vücuduna nüfuz edinceye kadar şeyhinden zikri kendisine öğretmesini ister. Kendisine vazifeler vermesini ister. Allah Teâlâ kendisine sufilik hırkasını nasip edinceye kadar bu telkin ona yüne benzeyen bir hırka gibi örtü olur. Sonra mürîdin zikirlerle büyük önemle devam etmesi gerekir. Mübtedi yani bu yolda daha yeni olan başlangıçta olan mürîd için en önemli zikir kelime-i tevhiddir. Bu zikri yaparken mürîd hayır olsun şer olsun bütün düşüncelerden Lâ ilâhe demekle nefy eder, İllallâh lafzıyla kalbine isbat ederek ciddiyetle zikre devam etmesidir²⁸¹.

Bu zikirde Lâ ilâhe lafzı ile başka bir ilahın olmasını muhal sayar ve İllallâh lafzıyla ispat eder. Mürîd, zikir esnasında kalbinde şeyhini hazır bulundurur. Nefsinde de şeyhinin ruhaniyetini yanında hazır bulundurmaktır. Zikir esnasında kendisine bir şeyler görüldüğü zaman, bunlara ve nurlanmış renklere iltifat etmez. Kesin olarak bilir ki hakiki nur renk, şekil ve herhangi bir cihetle sınırlanmış olmasından ve hayal edilen herşeyden münezzehtir²⁸².

Allah Teâlâ bu yolda karanlıktan ve nurdan 70.000 hicap yarattı. Kâbe’yi izzetli kılmak için örtü kıldı. Bu yolda da ruhani nurlar ve cismani karanlıklar vardır²⁸³.

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا” Ey iman edenler, Allahtan korkun ve sözü doğru söyleyin²⁸⁴.” Ayet-i kerîmesinde yer alan sözü doğru söyleyin ifadesi Yâfiî’ye göre Lâ İlahe İllallah demektir. Nitekim en doğru söz Allah’tan başka mahbub, maksud ve ma’bud olmadığını ifade eden Kelime-i Tevhiddir. Bu zikrin yapılmasının da bazı şartları ve edepleri vardır. Zikirler içerisinde en faziletli zikir, Kelime-i Tevhiddir. Bu sebeple alışkanlık haline

²⁸⁰ Yâfiî, *er-Risâletu l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 30b.

²⁸¹ Yâfiî, *er-Risâletu l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 19b.

²⁸² Yâfiî, *er-Risâletu l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 11a.

²⁸³ Yâfiî, *er-Risâletu l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 3b-4a.

²⁸⁴ El-Ahzab 33/70.

getirilerek devamlı bir surette Kelime-i Tevhid zikri yapılmalıdır. Mürîde ilk olarak bu zikir verilir ve mürîd de bu zikrin telkinini şeyhinden öğrenir. İmam Yâfiî'nin ilk zikir olarak Kelime-i Tevhidin yapılması gerektiğini söylemesinden tarikat usulünün kadirilikle yakından ilişkili olduğunu söylememizi mümkün kılar. Kadirilikte de ilk zikir Kelime-i Tevhiddir.

Yâfiî ilk zikir olarak Kelime-i Tevhidi Sahabe-i kirâma dayandırır. Sahabe-i kirâmın Kelime-i Tevhid zikrini, Râsulullah sallallahu aleyhi ve sellemden öğrendiğini hadisi şeriflerle destekler. Sahabe-i kirâm öğrendiği bu zikrin telkinini tâbiine öğretmiştir. Yâfiîye göre bu usul, nesilden nesile yetkili insanlar tarafından silsile yoluyla aktarılarak zamanına kadar gelmiştir. Ona göre bu usulün tatbik etmek o kadar önemli ve faydalıdır ki marifetullahın elde edilmesinde önemlidir²⁸⁵.

Yâfiî'ye göre mürîdin şeyhinden aldığı zikir telkinin faydalarının arttırılması için Ârif-u Billah olan şeyhin hizmetinde hazır bulunulması büyük önem arz eder. Çünkü bu kelime-i tayyibenin sırlarının ve nurlarının mürîdin batınına ve kalbine nüfuz etmesi gerekir. Bu nüfuz ise şeyhin nazarının ve şefkatinin celbedilmesiyle mümkün olur. Yine şeyhinden zikir telkini alan mürîdin tarikatın usul ve adabına riayet etmesi, zikrin edeplerine dikkat etmesi ve her gün kendisine verilmiş olan zikrin alışkanlık haline getirilerek yapılması ayrı bir öneme sahiptir²⁸⁶.

Zikredenin kalbine nurun atılmasının alameti, zikirle göğsünün genişlemesi ve kalbinin mutmain olmasıdır. Göğsünün genişlemesinin alameti ise dünyayı terk etmesi ve dünyalık olan fani amaçlardan da yüz çevirmesidir. Sonra kalbinin mutmain olmasının alameti zikrin galebesi anında göğsüne atılmış imanın nuruyla ferahlamasıdır²⁸⁷.

2.3.7. Mürîdin hırka giymesi

Mürîd, takva ve tevbesini yerine getirdiğinde zühd makamına ulaştığında riyaset ve mücahede yoluyla nefsinin edeplendirmesidir. Sufilik elbisesini giymesi gerekir. Bunda rağbet ederse hırka giymesinde dikkat etmesi gereken şeylere riayet etmelidir²⁸⁸. Tasavvufta hırka giyilmesi, tasavvufun usullerinden sayılmış, bazıları da buna sünnet demiştir²⁸⁹.

İmam Yâfiî bu konuyla ilgili şu ayeti delil olarak getirmektedir; “Ey Âdemoğulları, size (şeytanın açmak istediği) çirkin yerlerinizi örtecek bir libas, bir de giyib süsleneceğiniz bir libas indirdik. Takva libası ise, o, daha hayırlıdır. Bu (libasların indirilmesi) Allahın (fazl-ü

²⁸⁵ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 9a.

²⁸⁶ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 10 a-10 b.

²⁸⁷ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 21a.

²⁸⁸ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 38b.

²⁸⁹ Hücivîrî, *Keşfu'l-mahcûb*, c. I, s. 241.

rahmetine delalet eden) ayetlerinden (alametlerinden) dir. Taki (insanlar) iyice düşünsünler (nimetlerinin kadrini bilsinler)²⁹⁰.”

İmam Yâfiî ayette geçen “Takva libası ise, o, daha hayırlıdır.” cümlesini kaydederek takvanın önemine de ayrı bir vurgu yapmıştır. Ayrıca insanın bir zahiri ve bir de batını yönü olduğunu ve her bir yön için has libasların bulunduğunu söylemektedir.

Zahiri libasa gelince ki o da bedendir. Bunda da şeriatin izin verdiklerini giymesi gerekir. Bu libasta sadece maddiyat tarafından kirlenir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem aba, cübbe, gömlek, kalın, ince kumaşlardan giyerdi. Bâtını libasa gelince çeşit çeşittir. Bunlar da nefis, kalp, sır, ruh ve hafidir. Nefsin ki şeriaat, kalbin ki tarikat, sırrın ki hakikat, ruhun ki kulluk, hafinin ki mahbubiyettir. İnsanın hicabı ya nuranidir ya da zulmanidir. Nurani olan ruhun nurudur. Zulmani olan da cismin zulmetindendir²⁹¹.

İmam Yâfiî ‘hırka’nın çeşitli olduğunu söylemekle onları “tasavvuf”, “teberrük” ve “teşebbüh” şeklinde üç kısım üzere olduğunu aktarmaktadır.

Teşebbüh hırkası; Mürîdin tasavvufa girip ilk olarak bu yola başlayacağı zaman ve seyr ü sülûke kabiliyetli olup olmadığı belli olana kadar giymiş olduğu hırkadır.

Tasavvuf hırkası; Mürîd seyr ü sülûke kabiliyetli olduğu zaman ve bu yolda devamlılık gösterdiği zaman giymiş olduğu hırkadır.

Teberrük hırkası; Mürîd bir şeyhten el almasıyla beraber başka bir mürşid-i kâmilin feyz ve bereketini istifade etmek için ya da henüz bir tarikata bağlı olmayanın giymiş olduğu hırkadır²⁹².

Aynı şekilde nefsin hicabı, şehvet, lezzet, heva, istek ve arzulardır. Kalbin ki Hakk Teâlâ dışındaki şeylerle meşğul olmasıdır. Aklın ki akli nurlarla meşğul olmasıdır. Sırrın ki sırlarla meşğul olmasıdır. Ruhun ki mukaşafedir. Hafinin ki kibir ve büyülenmedir²⁹³.

2.3.8. Şeyhin (Velî-i Mürşid) Vasıfları

Mürşid; sapkınlıktan evvel doğru yolu gösteren kişiye denir²⁹⁴. İmam Yâfiî, mürşid veya şeyh kelimelerinin, mürîdlerin kalplerinde bulunan şeriati güçlendirmekle onlara hak yolu gösterip bu yolun şüpheleri ve tehlikelerini onlara anlatan, mürîdlerin yararına ve

²⁹⁰ A'râf 7/26.

²⁹¹ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 39a.

²⁹² Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 10a.

²⁹³ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 23a.

²⁹⁴ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 190.; Zübî, *Mu'cemu's-Sûfî*, s. 375; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 263.

zararına olan şeylerin neler olduğunu bilmekle onlara gösterip anlatan ve onları irşad eden kişi için kullanıldığını söylemektedir²⁹⁵.

“Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşıp yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır²⁹⁶.”

Başka bir ayeti kerimede ise Allah Teâlâ “Ey İman edenler Allah’tan korkun. Ve sadıklarla beraber olun²⁹⁷.” buyurmuştur. Ayeti kerimenin emrinde yukarıdaki ayette sıfatları belirlenmiş olan sadık kimseleri bulup onlarla beraber olmaya çalışmak bu yolda atılan ilk adımlardır.

Rasûlullah (s.a.v) Yûnus suresinin ayet-i kerimleri inince, “Evliya kimlerdir?” diye soruldu. Rasûl-u Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem cevabında şöyle buyurdu: “Onlar öyle kimselerdir ki aralarında akrabalık, neseb ve yakınlık olmadığı halde Allah için birbirini sever ve Allah (c.c) için birbirini (nasihat etmekle günahlardan) saflaştırırlar. Onlar için nurdan, kıyamet gününde minberler kurulur ve o minberlerin üzerinde otururlar. Mahşer meydanında insanların korktukları şeylerden (hesaptan) korkmazlar. Onlar Allah Teâlâ’nın velî kullarıdır. Onların üzerinde korku ve üzüntü yoktur.²⁹⁸”

Velî, o kimsedir ki kendinin yani nefsinin istek ve arzularını unutarak Allah Teâlâ’nın Zât-ı Şerîfi’ni, sıfatlarını devamlı olarak hatırında tutması ve emirlerini, buyruklarını güzel bir şekilde yerine getirmeye çalışması gerekir²⁹⁹.

Şeyhin yani veli-i mürşidinde vasıfları, alametleri vardır. Öncelikle şeyh, mürîdinin ihtiyaçlarını karşılayacak derecede fıkıh ilmine sahip olması gerekir. Tabi ki bunun yanında olmazsa olmaz akaid ilmini de bilmesi gereklidir. Ayrıca nefsi ve ruhi hastalıkları bilmesi için de kalbi ilimlere vakıf olmalıdır. Kendi mürîdlerine hususi olarak rahmet ve şefkatte bulunurken tüm Müslümanlara da umumi olarak rahmet ve şefkatte bulunmalıdır. Mürîdlerinin birbirlerinden gizledikleri ayıplarını ortaya çıkarmamalıdır. Şayet bunda irşad amacı varsa o zaman tenhada bunu yapmalıdır³⁰⁰.

²⁹⁵ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 7b.

²⁹⁶ El-Bakara 2/177.

²⁹⁷ Et-Tevbe 9/119.

²⁹⁸ Ebû Dâvud, *Rehin*, 3527.

²⁹⁹ Çetin, *Mü'minin istikameti*, s. 119.

³⁰⁰ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 8, s. 66.

Şeyh, hiçbir zaman müridlerinde bulunan dünyalık malları almamalı ve onlarda bulunan dünyevi menfaatlere göz dikmemelidir. Kim olursa olsun nerede olursa olsun şeyh hiçbir vakit Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmekten ayrılmamalıdır. Müridleriyle oturması esnasında da bu süreyi çok uzatmamalı ve oturmasında da ayağını uzatmamalı, onlara karşı yumuşak sesle sohbet etmelidir. Bu beraberliklerinde de müridlerine tedrisatı, edepleri, şeriatı, hakikati ve tarikatı öğretmesi gerekir. Şeyhin, müridleriyle beraber olacağı bir mekân ve yalnız kaldığı zamanlarda da kendisi için ayrı bir mekânın olması daha doğrudur. Şeyhin kendi özel yaşantısını, ibadetlerini ve manevi hallerini gizlemelidir. Bunun yanı sıra veli-i mürşid, yeme ve içmesini müridlerinin öğrenmesine fırsat vermemelidir. Yeme ve içme hususunda da kendisi aşırıya kaçmadığı gibi müridlerine de bunlarda aşırıya kaçmamalarını öğütlemelidir. Devlet büyükleri, idareciler, hâkimler kısacası dünya da üst derece makam sahibi olanların yanlarına gitmemeli şayet onlar yanına gelirse onlara karşı da hürmette kusur etmemelidir. Müridleri arasında dünyevi olarak fakir ve zengin olanların arasında fark gözetmemelidir. Dara düşen müridlerini sorup elinden geldiği kadar onların ihtiyacının giderilmesi için yardımda bulunmalı, eğer bundan da aciz kalırsa en azından müridine dua etmelidir. Zamanında yaşayan şeyhleri hiçbir zaman tenkid etmemelidir³⁰¹.

İmam Yâfiî, Şeyhin vasıflarını tarif ederken şeyhin ilk olarak şeriatı, tarikatı ve hakikati bilmesiyle beraber bunlarla amel etmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Şeyhin, bir başkasından değil de sadece Allah Teâla'nın ve Rasulullah (s.a.v)'in ilmine yani Kur'âna ve sünnete ihtiyaç duyması gerekir. Bu ilimlere de sahip olan her kişi, meşayih ehlinen sayılmaz. Çünkü İmam Yâfiî, şeyhin kemal sıfatlarla vasıflanmasını, makamlardan, şöhretten ve dünya sevgisinden sakınmasını en önemli vasıfları olarak belirtmiştir³⁰².

İmam Yâfiî'ye göre Şeyhin, şeyhliğine delil olacak en önemli şey ise silsilesinin Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'e dayanan hakiki bir şeyhten icazet yoluyla alınmış olması gerektiğini söylemiştir. Bunların yanında İmam Yâfiî'nin tasavvuf öğretisinde göze çarpan en önemli şey riyazettir. Ona göre riyazet, tasavvufun olmazsa olmaz düsturudur. Bu sebeple şeyhin, icazet aldığı şeyhin emriyle az yemek yiyerek, az konuşarak, az uyuyarak, insanlarla düşüp kalkmayı da azaltmayla beraber orucu, namazı ve sessiz kalmayı uzatarak riyazete çekilmesi gereklidir³⁰³.

Şemailini de güzel ahlak ve güzel edeplerle mesela sabır, şükür, tevekkül, yâkin, sehavet, kanaat, eminlik, hilm, tevazu, sıdk, ihlas, vakar halleriyle donatmış kimse,

³⁰¹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 8a-8b; Çetin, *Ehli sünnet*, s. 641-644.

³⁰² Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 17b.

³⁰³ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 17a- 17b.

Peygamber Sallallahu aleyhi ve sellem'in nurundan bir nur almış olur. Ve bunların zıttı olarak kendisinde bulunan kötü ahlak mesela; kibir, kendini beğenme, cimrilik, hased, kin, hırs ve emel vs. kendisinden yok olur³⁰⁴.

Şeyhin, müridlerinin ufak tefek kusurlarından göz kapatmakla afvedici olmasıdır. Âsâr sahibi olmasıyla da müridlerinin faydası için kendi istek ve arzularından vazgeçer. Ve tam bir tevekküle sahip olarak kapısına gelen müridleri rızık endişesiyle geri çevirmemelidir. Bunlarla beraber şeyhin teslimiyet sahibi olması gerekir ki kendisine gelip gönül bağlayanlar hakkında bunları kendisine Allah Teâlâ gönderdi diye inanmakla, kendisinden gidenleri de yine Allah Teâlâ gönderdi diye inanmakla müridlerinin sayısının azlığı ya da çokluğuna takılmaması ve bunlara rıza göstermesidir. Şeyh vakar yani ağırbaşlı, ciddi bir tavırda olmakla yanına gelen müridlerin, kendisinin yanında uygunsuz ve saygısızlık yapmalarına fırsat vermemelidir. İşlerinde de sakin ve temkinli olmalı müridlerine karşı aceleci değil yavaş bir şekilde edeplendirmeli ve terbiye etmelidir³⁰⁵.

2.3.9. Nefs

Nefs kelimesi arapçada “ن- ف - س” kökünden türemiştir. Sözlükte ruh, akıl, cevher, öz, can, azamet, izzet, benlik can, kan, sinir damarları ve adeleden bir araya gelmiş beden heykeli gibi anlamlara gelmektedir³⁰⁶.

Tasavvufî olarak nefsin iki şekilde ele alındığını söyleyebiliriz. Birincisi; insan içerisinde yer alan gazap/sinir ve şehvet/her türlü dünyevi istek kuvvetlerini taşıyan ve bunlardan meydana gelen hayvani ruhun ismidir. Nasslarda, ahlak ve tasavvuf kitaplarında yerilen ve Şer'i şerifin dışına çıkarak nefsinin istek ve arzularına uyduğu söylenen nefis budur. İkincisi; ruh ve nefsten ibaret olan insanın kendisidir. Hafız Zebîdî bu nefsten muradın herkesin “Ene” sözüyle kendisine işaret ettiği hakikattir. Ancak Ene=Ben kelimesi ile kastedilen ne olduğu ilim sahipleri arasında ihtilaflıdır. Ene ile kendisine işaret edilen nefis, insanın hakikati olduğuna göre ruh ve nefsten bir araya gelen beden ise onun görüntüsüdür denilebilir. İşte bu nefis, islamın önemini hayatında ölçü edinirse yani mutmain olursa ulvi ve şerefli dir. Aksi halde nefis gazap ve şehvetten meydana geldiği için yani tabiatı şer olduğu için sükûnete ermesi imkânsızdır. Yani nefis, tabiatıyla şerre meyletmeye düşkün olmasından dolayı emmâre diye vasıflanmıştır³⁰⁷.

³⁰⁴ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-süfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 17b-18a.

³⁰⁵ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-süfiyye*, no: 8. s.66-67.; Uludağ, *Tasavvuf'un dili*, s. 97-98.

³⁰⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 363, Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 274.

³⁰⁷ Gazzalî, *İhyâ-u ulûmi'd-Din*, c.3 s.4; Muhammed Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l ğayb et-tefsiru'l kebir*, Matbaatu'l âmiratu's-şerafiyye, yy., 1308, c.VIII, s.570, Çetin, *Terbiye-i Nefs*, s. 27.

İmam Herevî nefsin nefis diye isimlendirişinin sebebinin onunla nefes alıp vermekle rahata ulaşıldığı için olduğunu söylemektedir³⁰⁸.

İmam Yâfiî'ye göre nefis, bedende bulunan latif bir cisimdir. Bu latifliği de bedendeki havaya benzetmektedir.³⁰⁹

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “O, mü'minlerin yüreklerine imanlarını katmerli bir iman ile artırmaları için sekineti (kuvve-i ma'neviyyeyi) indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allahındır. Allah her şey'i hakkıyla bilendir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir³¹⁰.”

Hakla bâtılın arasını ayırması gerektiği gibi nefsânî, şeytânî, hayvanî (behîmî), vahşî (sebu'îyye), kalbî, melekî, ruhî ve rahmânî vakiaların arasını da ayırması gerekir. Kişinin nefesine yani hırs, hased, cimrilik, kibir, kin, şiddet, gazap, ucup yani kendine beğenme, şehvet vb. zemmî sıfatlarına galebe çalması gerekir. Kişi hayalde bunlardan her birini bir surete çevirir ve o surette görür.

Hırs sıfatını fare ve karınca suretinde görür.

Şiddet sıfatını domuz suretinde görür.

Ucûp sıfatını ayı suretinde görür.

Cimrilik sıfatını köpek ve maymun suretinde görür.

Kin sıfatını yılan suretinde görür.

Kibir sıfatını kaplan suretinde görür.

Gazap sıfatını çita suretinde görür.

Vahşilik sıfatını aslan suretinde görür.

Şehvet sıfatını eşek suretinde görür.

Behîme sıfatını koyun suretinde görür.

Şeytânî sıfatını şeytan suretinde görür.

Hile ve mekr sıfatını tilki ve tavşan suretinde görür³¹¹.

Kişi bunları kendisine hâkim görürse bilmelidir ki bunlar kendisine galebe çalıyordu. Nefsini onlardan temizlemeye çalışması gerekir. Eğer bunları kendi hükmü altında görürse bilmelidir ki bu sıfatları aşmıştır. Eğer bu hayvanları öldürdüğünü görürse bilmelidir ki onlardan komple kurtulmuştur. Bunlardan tastam kurtuluncaya kadar selamete eremez³¹².

İmam Yâfiî, nefsin öldürülmesi gerektiğini bununda ancak Allah Teâlâ'nı yardımıyla birlikte büyük meşakkat ve azim isteyen bir iş olduğunu söylemektedir. Şayet nefis

³⁰⁸ Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, s. 106.

³⁰⁹ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 33a.

³¹⁰ Fetih 48/4.

³¹¹ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 29b.

³¹² Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 29b-30b.

öldürülmezse bir gün yine aslına yani kendi huyuna dönüp Allah'ın razı olduğu işlerin yapılmasında yani hayra giden yollarda sahibinin amelini tamamlamasına ve bununla beraber matluba kavuşmaya engel olacaktır³¹³.

Nefsin en sevilen şey olduğu için öldürülmesi de zordur. Kişi nefsini öldürmesi ancak onu terketmekle ve onun kendisine en büyük düşman olduğunun şuurunda olmakla gerçekleşebilir³¹⁴.

Bu düşman olan nefis, mücâhedenin mızrakları ve hevâ, istek ve arzulara muhalefet kılıçlarıyla öldürmelidir. Nefs, Allah Teâlâ'ya itaat etmeyi yani emirlerini yapmak ve yasaklarından sakınmak hususunda zorlanmalıdır. Terbiye olan ve itaat etmeye alışmasıyla nefis öldükten sonra dirilecek, zulmetteyken yani karanlıktayken nurlanacak, günahların işlenmesinde ve Allah Teâlâ'nın emirlerini yapmak hususunda gevşeklik, tembellik vermek olsun Allah Teâlâ'nın yasaklamış olduğu işlerde azim, şevk vermekle düşmanlık içerisinde olmaklıktan çıkıp artık dost olarak destek verecektir. Bundan sonra nefis şeriatın emrine boyun eğmekle teslim olarak en güzel sıfatlarla ve edeplerle donanmış olur. Onun bu hale bürünmesiyle şeytanda ona herhangi bir şekilde etki edemez³¹⁵.

İmam Yâfiî nefsin terbiye edilmesi ve edeplendirilmesi için mücahede ve mukayede yani düzeltmekle meşakkate tahammül etmekle nefsin isteklerinin yutulması gerektiğini söylemiştir³¹⁶.

Nefsle ilgili başka bir konuda *anâsır-ı erba'a* konusudur ki bu dört ana unsur da; toprak, hava, su, ateştir. Toprak yani Turâbi unsurun gerekenleri; yoğunluk, bulanıklık, zulmet, cehalet, ağırlık ve kasvettir. Mürîd halvete girip mücahedeye başladığında bu sıfatta letafet ve safa ile yer değiştirir. Turâbi unsura bürünmekten kurtulduğunda ıssız arazilerden, sahralardan çıkıp kurtulmuş gibi olur. Su yani Mâi unsurun gerekenleri; halkın içine karışmak, başka canlarla bir araya gelmek, onlara tesir etmek, onlardan tesir görmek ve uykuya meyl etmektir. Mürîd bu mâi unsurlara bürünmekten kurtulduğunda okyanus, deniz, pınarlardan çıkıp kurtulmuş gibi olur. Havâi unsuru gerekenleri; şehvetlere yönelme, çok usanıklık, can sıkıntısı, halden hale hızlıca dönüşümdür. Mürîd, havâi unsura bürünmekten kurtulduğunda sanki kendini havada uçuyormuş gibi hisseder.

³¹³ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsîn*, s. 102.

³¹⁴ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsîn*, s. 101.

³¹⁵ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsîn*, s. 102.

³¹⁶ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 21a.

Ateş yani nâri unsurun gerekenleri; gazap, kibir, büyüklenme, makam sevgisi, riyaset ve yükselmedir. Mürîd bu nâri unsurlara bürünmekten kurtulduğunda ateş, yıldırım, yanıcı ve yakıcı maddelerden kurtulmuş gibi olur³¹⁷.

Muhakkak ki nefsinin tezkiye eden (kötülüklerden arındıran) kurtuluşa ermiş, onu fenâlıklara gömen de ziyan etmiştir³¹⁸.”

Tasavvuf ehline göre zinetli dünya hayatı kendisine sevdendirilmiş olan emmâre nefis şeytanın hizbinden/askerlerinden sayılmıştır. Bu sebeple nefsi terbiye etmek Allah Azze ve Celle'nin buyruklarına boyun eğen bir hale getirmek farz bir gerekliliktir. İş bu duruma Terbiye-i nefis/Nefsin terbiyesi ismi verilmiştir.

Nefsin terbiyesi sahih itikatla iman, farz ve vaciplerin yerine getirilmesine ek olarak nefsi Allah Tealanın zikrine alıştırmakla mümkündür. Diğer bir ifadeyle Kur'ân'ın bedene hâkim olmasıyla nefis başkalaşarak beşeri vasıfları yani istek ve arzuları ulvi olan meleki vasıflara dönüşür. Ve Allah'a salih bir kul olur.

Bu bağlamda tasavvuf ehli nefsin bu yolculuktaki durumlarına “Atvâr-ı Seb'a” adını vererek yedi merhaleden söz etmişlerdir³¹⁹.

Süleymaniye Kütüphanesi başta olmakla beraber daha birçok kütüphanede nefis mertebeleri (atvâr-ı seb'a) ile ilgili yazılmış birçok eser bulunmaktadır³²⁰.

Bahsedilen nefsin mertebeleri sırasıyla aşağıdaki şekildedir;

1. Nefs-i Emmâre
2. Nefs-i Levvâme
3. Nefs-i Mülheme
4. Nefs-i Mutmainne
5. Nefs-i Râdiye
6. Nefs-i Merdiyye
7. Nefs-i Sâfiyye/Kâmile³²¹.

2.3.10. Hicaplar

Hicâb kelimesi sözlükte; örtü, perde, iki şey arasındaki engel, kişiyi arzusundan alıkoyan her şey gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî istılahta ise; kişiyle muradı arasında

³¹⁷ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 28b.

³¹⁸ Şems, 91/9-10.

³¹⁹ Ahmet Ögke, *Kur'ân'da Nefs Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 85.; Mehmet Şahin, *Etvâr-ı Seb'a geleneği ve Vâhib Ümmî'de Etvâr-ı Seb'a*, *Turkish Studies-Religion*, (2020), s. 77-96.

³²⁰ Ramazan Muslu, *Halvetiyye'de “Atvâr-ı Seb'a” Yazma Geleneği Ve Sofyalı Bâli'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 18, (2007), s. 44-45.

³²¹ Rifat Okudan, *Hasan Ünsî ve Tasavvufî görüşleri*, Fakülte Kitabevi, 2007 Isparta, s. 163-165.

engel olan âlemdeki perdelerin kalbe yansiyıp derinleşmesi, hakikatlerin kalpte tecelli etmesine engel olan suretler anlamlarına gelmektedir³²².

Bu hicâpların yani perdeler nûrânî ve zulmânî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bu nûrânî olan hicâplar ruhun nurlu olmasından dolayıdır. Zulmânî olan hicâplar bedenın zulmetinden, karanlık olmasından dolayıdır. Yani nûrânî hicâplar ruh latifesine, zulmânî hicâplar ise beden latifesine nisbet edilmektedir³²³.

İmam Yâfî de ‘nûrânî ve zulmânî’ olmak üzere iki kısım olduğunu belirtmektedir. Allah Teâlâ, Zât-ı’nın sırlarından dolayı bu hicaplarla yani perdelerle kendisini ‘setr’ etmiştir. Mürîd duygulardan, arazlardan, âlemlerden, tabiatten, nefsten, hevâlarından, şehvetlerden, her türlü istek ve arzularından oluşan perdeleri, hicapları, aşamaları geçemeyene kadar amacına ulaşması mümkün değildir. Seyr ü sülûkte olan kişi için Allah Teâlâ ile arasında bulunan nûrânî hicapların kalkması, zulmânî hicapların kalkmasına göre daha zordur. Çünkü nefis, nefis-i zâkiye mertebesine ulaşmasıyla nurla beraberlik sağlar ve zulmetten kaçır. Bundan dolayı, zulmânî perdelerin kaldırılması daha kolaydır. Nurla beraberlik yapan nefis ise nûrânî perdelerin kalkmasını istemediği için sâlik bu konumda daha çok zorlanır³²⁴.

İbnü’l-‘Arabî bu konuda bahsedilen hicaplar ve perdeler yerinde setr kelimesini kullanmaktadır. Bununla beraber bu setrin yani perdelerin insanın kendisi olduğunu söylemektedir. Bu perdelerin gaybî hakikatleri setretmesinin yani örtmesinin insanlara rahmet olduğunu söylemekle birlikte insanın günah işlemeye meyilli olduğunu ve salih amellerde yapabileceğini belirtmektedir. Kişinin keşfinin açılması ve kendisine tecelli olunmasıyla artık günah işlemesi ortadan kalkmış olur. İnsan varlığı dolayısıyla zaten kendisi Allah Teâlâ ile arasındaki örtüdür. Eğer bu örtü olmasaydı O’nun hakkında daha fazla bilginin istenmesi meydana gelmeyecekti. Beşerilik de örtünün aynısıdır. Kişinin beşerilikten soyutlanması mümkün olamaz. Bununla beraber bazen bu perdeler kalkır kişi kendinden geçerek uzaklaşabilir fakat beşeriyeti her zaman bulunur. Kişinin bu dünyada yaşaması itibarıyla bu örtülerin olmaması imkânsız sayılmaktadır³²⁵.

Keşfu’l Mahcûb’un müellifi Hücûrî, hicâb’ı, “hicâbu’r-reynî ve hicâbu’l-gaynî olmak üzere iki kısımda incelemiştir. Reynî hicâb, insanın kendisine ve tabiatına yerleşmiş ve kendinden kaybolmayan perdelerdir. Gaynî perdeler ise süratli bir şekilde aşılabilen perdelerdir. Gayn, istiğfar ile ortadan kalkan, kalp üzerindeki perdedir³²⁶.

³²² Cürçânî, *et-ta’rifât*, s. 79.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 215.; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 168.

³²³ Tehânevî, *Keşşâf*, c. I, s. 620.

³²⁴ Yâfî, *er-Risâletü’l-Mekkiyye fî tariki sâdâtî’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 10b.

³²⁵ İbnü’l-‘Arabî, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 306-309.

³²⁶ Hücûrî, *Keşfu’l-mahcûb*, c. I, s.194-195.

Allah Teâlâ zulmet hicablarını kaldırdı ki salıklere nurani hicapların kaldırılması kolay gelsin. Çünkü nefsi zekiyye tabiatı itibarıyla zulmetten kaçmakla nurla tenasüp eder.

İmam Yâfiî 70.000 hicâb olduğunu söylemekle birlikte bunları tek tek açıklamaktadır. Kalbi latifede gizlenmiş olan 10.000 hicap vardır. Bunun rengi bulanıktır. Mürîd zikirle ve onun ateşiyle uğraştığı zaman bazısı bazısının üzerine yerleşmiş zulmani hicapları müşahede eder. Varlığa uygun olduğu zaman saflaşır ve beyazlaşır. Buna örnek olarak beyaz yağmur bulutunu vermektedir. 10.000 daha vardır ki bu da kalbi latifelere konmuştur. Rengi saf ateş gibi kırmızıdır. Aksi takdirde duman vardır. Yüksekte onun için sürat yoktur.

Nefsi latifede 10.000 hicâb bulunmaktadır. Rengi mavidir. Saflaşır ve temizlenir. Ona hayır ağır basarsa, hayır çıkar. Şer ağır basarsa, şer çıkar. Ruhi latifede 10.000 hicâb bulunur. Bunun rengi saflığın son derecesinde sarıdır. Hafi latifede 10.000 hicâb bulunur. Rengi cilalanmış ayna gibidir. İnsanın gözbebeğindeki beyazlık gibidir. Bu makamda yeşil enânî latife yılan kırmızısına ulaşır. Hakki latifede bulunan 10.000 gizlenir. Bu hakki latife de tüm latifelerin kendisiyle ikame ettiği latifedir. Rengi yeşildir. Gözler hayatın kalbine yaklaşır. Kalpler ferahlık bulur. Akik rengi kalır. Bu üstadın arkasında bu yedi latifenin nurları ortaya çıkar. Kalbi latifede cinleri, cenneti müşahede eder. Nefsi latifede cehennemi müşahede eder. Sır latifesinde melekleri, ruhi latifede evliyayı, hafa latifesinde enbiyayı, hakiki latife de Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemi müşahede eder. Sonra nurların nuru açığa çıkar. Tüm nurlar onun nurunda yok olur. Süluk bu makamda son bulur³²⁷.

2.3.11. Latife ve Çeşitleri

Arapça bir kelime olan “latîfe” kelimesi sözlükte; ince, narin, ince manalı işaret, nefste hoş bir etki oluşturan nükte, ibarenin yani yazı ve lafızların aktarmaktan aciz kaldığı her çeşit ince anlam ve işaret gibi anlamlarda kullanılmaktadır³²⁸.

Tasavvuf istilahında ise; insanın hakikatini anlatan rûhânî cevherler, manası çok ince olmasından dolayı dille izahı mümkün olmadığı için anlama kuvvetinde parıldayıp belli olan, bunların ancak işaret yoluyla ehli olan kimselere anlatılabildiği tadılarak, hissedilerek ve yaşanarak elde edilen bilgiler anlamında kullanılmaktadır³²⁹.

İnsan hakikatini oluşturan ‘letâif’ tasavvuf ve diğer bazı ilimlerce önemle üzerinde durulan konulardandır.

³²⁷ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 11a.

³²⁸ Cürcânî, *et-ta'rifât*, s. 175.; Tehânevî, *Keşşâf*, c. II, s. 1407.

³²⁹ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-luma'*, Dâru'l-Kutûbi'l-Hadîsiyye, thk. Abdulhalîm Mahmûd, yy. 1960, s. 448; İbnü'l-Arabî, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 111-116.

İmam Yâfiî latîfeleri; beden, nefs, kalp, sır, ruh, ruhu'l-hafî (ahfâ) ve akıl olmak üzere yediye ayırır.

Beden latifesi; insanın kalıbını oluşturan yoğun bir cisimdir. Nefs latifesi; bu bedende bulunan latif bir cisimdir. Nefsin letâfeti ise bedende bulunan hava gibidir. Kalp latifesi; nefsin içinde bulunan fakat nefsten daha parlak ve nurlu bir latîfedir.

Sır latifesi; rûhânî bir nurdur. Bu latife nefse yol gösterdiği ve gerek ibadette yani amellerde yardım ettiği için nefsin yardımcısı olarak kabul edilir. Ruh latifesi; bu da sır latifesi gibi rûhânî bir nur olmakla beraber nefsin yardımcılarından biri olarak sayılmaktadır. Ayrıca bedene hayat veren bir latîfedir. Ruh'u'l-hafî latifesi; ahfâ diye de isimlendirilen bu latife diğerlerinden daha latif, daha nurlu ve hakikat âlemine daha yakındır. Bu latifenin nefsi koruma görevi bulunmaktadır. Çünkü nefs, kalp, sır, ruh ve akıl İlâhî huzûrda hayrete düşünce bunları uyandıracak bir kıvılcım göndermekle onları uyandırır. Belirtilen hayrete düşmeklik avam evliyâda meydana gelir. Peygamberlerin ve evliyâlardan havâs olanlar ise bunun dışındadırlar. Çünkü onlar İlâhî huzûrda her zaman uyanıktırlar. Bu latifenin ahfâ şeklinde isimlendirilmesi diğer latifelere yani kalp, sır ve ruha göre daha derin ve daha latif olmasından dolayıdır³³⁰.

Akıl latifesi; rûhânî bir latîfe olmakla beraber onun yeri sır'ın yanı kalbin içidir. Sır sadece Allah Teâlâ'ya yönelmişken, akıl hem dünyaya hem ahirete yönelmektedir³³¹.

İmam Yâfiî, bu yedi latîfenin yanında bütün bu latîfelerin Allah Teâlâ'ya yönelmesini sağlayan bir latifeden daha bahsetmektedir. O da hakikat latifesidir ki halk âlemine yönelmediğini belirtmekle insanların hepsinde bulunmadığını sadece peygamberlerde ve havâs evliyâda bulunduğunu söylemektedir³³².

İmam Yâfiî, bu belirtilen ve açıklanan letâifin eğitilmesi gerektiğini ve birbiriyle ilişkileri olduğunu söylemektedir. Mürîdin ulaşacağı son nokta Mahbûb'una yani sevgilisine kavuşması ve O'nunla mutlu olmasıdır. Kişi bu makama, bedenini mücâhedeyle, nefsin riyâzetle, kalbini murâkabeyle, sırrını seyr ile ruhunu da Mahbûb'u talep etmekle terbiye ederse ulaşılabilir. Bunu yapmakla sır latîfesi ahfâ latîfesine ulaşmış olur. Sır latifesinin ahfâ latîfesine ulaşmasıyla hakikat âlemine varmıştır. Bununla beraber kalp, nefs ve akıl da hakikat âlemine ulaşır. Böylece sır latîfesi nefsi karanlıklardan kurtarıp aydınlatan bir kandil haline gelir. Kalp ve akıl da bu latîfe vesilesiyle hakikati görmeye başlar³³³.

³³⁰ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 33a.

³³¹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 8, s. 50.

³³² Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 33b.

³³³ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 8, s. 52-53.

Bu hâl, mürîdin yolculuğunun başlarında böyledir. Mürîd hakikat âlemine ulaşmış olduktan sonra makamlarda yükselmesiyle nefis latîfesi kalp, ruh, sır ve ahfâ latîfelerinin önüne geçerek onların sultanı olur. Sultan olan nefis kalp, ruh, sır ve ahfâ latîfelerinden daha latif ve daha kuvvetli bir hale ulaşmış olur. Bu makama ulaşan nefsin nuru, beden latifesinin bâtınında bulunan diğer latîfelerle birlikte, Ceberût âleminde bulunan a'lâ'yı 'illiyyîn makamında olur. Bu makama mukarreb melekler bile ulaşamaz³³⁴.

İmam Yâfiî, bu latîfelerin her birinin farklı renklerde olduğunu söylemektedir. Nefsin terbiye edilmesiyle saflaşır ve ondan hayır meydana gelir. Şayet bu terbiye olmazsa ve saflaştırılmaması durumunda da ondan şer meydana gelir.

Nefs latifesinin rengi mavidir. Kalp latifesinin rengi saf ateş gibi kırmızıdır. Sır latifesinin rengi beyazdır. Ruh latifesinin rengi saf bir sarıdır. Ruh'u'l-hafî latifesinin rengi gözün karalığına benzer şeffaf bir aynanın rengi gibidir. Hakikat latifesinin rengi kalpleri sevindiren ve mutlu eden, gözleri kamaştıran, kalbe hayat veren bir yeşildir.

İmam Yâfiî bu letâifin her birinde ma'rifetullah'a yani Allah Teâlâ'nın tanınmasına ve bilinmesine engel olan bazı hicâbların bulunduğu bahseder. Ayrıca yukarıda belirtilen ve letâifin gerçek renklerinin, bu perdelerin geçilmesinden sonra yani perdeler kalktıktan sonra görülmesinin mümkün olduğunu açıklamaktadır³³⁵.

2.3.12. Cezbe

Cezbe sözlükte; celbetme, toplamak, çekip çıkarmak, yerini değiştirmek, bulmak, desteklemek, kendine çekmek gibi anlamlara gelmektedir³³⁶. İstilahî olarak ilahî inayetin gereği olarak Allah Teâlâ'nın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna vermesi ve çalışması olmaksızın onu kendisine çekmesi ve yaklaştırması, Allah Teâlâ'nın kulunu kendi huzuruna çekmesi, bu seçmiş olduğu kimseyi sırlarına muttali kılmasıyla o kişide beliren hal gibi manalarda kullanılmaktadır³³⁷.

İmam Yâfiî cezbeyi celî (açık) ve hafî (gizli) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Sâlikin vüsûlünün ancak celî cezbe ile mümkün olduğunu söylemektedir. Bunda gerekli olan Hz. Peygamber (s.a.v)'e tam bir şekilde teslimiyetle tabi olup bağlanmaktır. Bunun gerçekleşmemesi durumunda kişinin cezbeye ulaşamayacağını da söylemektedir³³⁸.

³³⁴ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 8, s. 52-53.

³³⁵ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 10b-11a.

³³⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 101.

³³⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s.89.; Tehânevî, *Keşşâf*, c. II, s. 1471.

³³⁸ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 11b.

İmam Yâfiî bu konu hususunda şu ayeti kerimeyi delil getirmektedir. “Ey îman edenler, içinizden kim dininden dönerse Allah - mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği - bir kavm getirir ki onlar Allah yolunda savaşırlar ve hiç bîr kınayanın kınamasından (dedi kodusundan) çekinmezler. Bu, Allahın lutf-ü inayetidir ki onu kime dilerse ona verir. Allah ihsanı bol olan, en çok bilendir³³⁹.”

İmam Yâfiî cezbeyi celî (açık) ve hafî'(gizli) şeklinde bu ayetin doğrultusunda açıklamaktadır. Açık cezbe; ayette geçen “يُحِبُّهُمْ” yani “Allah’ın kendisinin onları seveceği” kelimesinde derc olunmuştur. Kapalı cezbe ise yine aynı ayette geçen “وَيُحِبُّونَهُ” yani “onların da kendisini seveceği” kelimesinde derc olunmuştur.

Bir kimse Allah için sevdiğinde gizli cezbelerle ve nafilelerle O’na yaklaştığı zaman Allah Teâlâda o kimseyi sever ve açık cezbeyle kendine çeker. Bununla beraber Allah’ın kendisini sevdiğini belli eder. Bu da zevki bir sırdır. Sadık mürîd zikredilmiş şartlarla beraber devamlı bir şekilde 40 gün boyunca bu ameli işlediği zaman mukâşefe kapıları kendine açılır. Bu ruhani nurların ve yıldızların müşahedesinin ilkidir. Sonra meleklerin müşahedesidir. Sonra Allah Teâlâ’nın sıfatları vasıtasıyla hakikatlerin bazısını feyz ve bereketiyle ona akıtmasıyla sıfatların müşahedesidir. Bu, misal derecesinden bu derecelere ulaşınca kadar bir başlangıçtır. Bu mecazi aleme döndürüldüğünde ki bu mecazi alem gölge gibidir³⁴⁰.

2.3.13. Kerâmet

Kerâmet kelimesi kök itibarıyla ك- ر- م harflerinden türemiştir. Kerâmet ismi bu fiilden türeyen bir mastardır. Çoğulu ise kerâmât şeklinde gelmektedir. Kerâmet kelimesi sözlükte cömertlik, azizlik, şeref, yüce gönüllülük, itibar, onur, hürmet, küp ve desti gibi anlamlara gelmektedir³⁴¹.

Kerâmet kelimesinin günümüzdeki ıstılahi anlamını hicri ikinci asırda Halil b. Ahmed tarafından yazılmış olan “Kitabü’l-Ayn” da bahsedilmemesini göz önüne alarak hicri ikinci asırdan sonraki dönemlerde farklı anlamlar yüklendiği kanaatindeyiz.

Kerâmet kelimesinin ıstılah anlamı ise Hâriku’l-Âde diye tabir olunan yani adetleri yaran manasıyla alışılmamış, doğaüstü kabul edilen olayların, Allah Teâla tarafından veli kullarına verildiğine inanılan ve bu veli kullardan meydana gelen bir takım hadiselerdir³⁴².

³³⁹ Maide 5/54.

³⁴⁰ Yâfiî, *er-Risâletu l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 12a.

³⁴¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 281, Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 211.

³⁴² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 281.

Daha önceleri Kur'an-ı Kerim ve hadislerde olağanüstü, doğaüstü diye nitelenen olaylara âyet ismi verilirken sonraları İslam âlimleri tarafından “âyet” kavramı yerine Peygamberlerden sadır olanlarına mucize, Evliyalardan sadır olanlarına ise keramet isimlerini vererek bu iki kavramın birbirinden ayrı birer kavram olduğunu söylemişlerdir.

Keramet kavramının tarifinde belirtilen veli ya da çoğulu olan evliya kelimesi Allah Teâlâ'ya izafe olunarak Allah dostu, Allah dostları anlamlarına gelmektedir. Veli yani Allah dostu olmanın en önemli şartı; Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirerek ve yasaklarından da kaçınmakla Kur'an'a ve Peygamber (s.a.v) sünnetine sıkı sıkıya bağlı olmaktır³⁴³.

Ayrıca birinden ortaya çıkan doğaüstü olaya keramet denilebilmesi için o kişinin asla ve asla peygamberlik, mehdilik iddiasında olmamasıyla birlikte bu olayların da kendi iradesiyle değil de Allah Teâlâ tarafından kendisine verilmiş olduğunun da idrakinde olması gerekmektedir. Belirtilen bu şartları yerine getirmeyip Peygamberlik kapısı kapatılmış olmasına rağmen hâlâ daha bu hususta pervasızca peygamberlik iddiasında bulunanlardan bir takım garip şeyler sadır oluyorsa buna istidrâc adı verilir³⁴⁴.

Kur'an-ı Kerim'de kerâmet dediğimiz olağanüstü olayları anlatan bazı ayeti kerimeler³⁴⁵ de yer almaktadır³⁴⁶.

Hadis kaynaklarında kerâmete delil getirilebilecek birçok rivayet bulunmaktadır³⁴⁷. Bu bağlamda velilerden sadır olan kerametın nebilerinin mucizelerine bir delil olduğu unutulmamalıdır.

Mutasavvıflar kerameti hissî ve manevî olmak üzere iki kısma ayırırlar. Hissî keramet; su üzerinde yürümek, insanların gözleri önünde kaybolmak, olmuş ve olacak olaylardan haber vermek gibi avam tabakasına malum olduğu şekildedir. Manevî keramet; şeriatin emirlerinin yapılması ve yasaklarından sakınılması, güzel ahlaklı olunması, ibadetlerin zamanında yapılıyor olması, kalbin kötü düşünceler, istek arzu ve duygulardan arındırılması, nefsin temizlenmesi ve kemâle ermesi gibi hasletlerle gerçekleşeceği, bu kerameti sadece Allah Teâlâ'nın veli, salih kullarının bileceği açıklanmaktadır³⁴⁸.

İmam Yâfiî velinin kerametlerinden bahsederken kerametlerden biri de ahirete, haşr, neşr, va'd ve vaîd konularından kitap ve sünnetin bahsettiği şeylere gaybi olan imanın şuhudi imana dönüşmesi olduğunu açıklamıştır. Şöyle ki; nefse bundan daha temiz ve yüksek bir makam hâsıl olmaz ve şeytanda uhrevî işlerin hiçbirinde şüpheye düşüremez. Mürîdin

³⁴³ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, s. 11.

³⁴⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 211.

³⁴⁵ Âl-i İmran, 3/37, Meryem, 19/16, 25, Kehf, 18/9, 16, Naml, 27/38, 40.

³⁴⁶ Bk. Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 71-72.

³⁴⁷ Buhârî, “*Enbiya*”, 48; Müslim, “*Birr*”, 7,8.

³⁴⁸ el-Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, s. 100.

perdelerinin açılmasıyla yakîni artar ve bununla Allah Teâlâ'nın herşeye kadir olduğuna şüphesiz olarak inanır. Allah'ın kudretinin hikmetten başka birşeye bağlanmadığını bilir. Kulun bu makama kavuşmasından başka imanın hakikatine ulaşması mümkün değildir. İmam Yâfiî kerameti mucizenin devamı olarak görmekle birlikte kerametın, velînin sadık yani özü, sözü bir olduğunu gösteren alamet olduğunu ve bu sadakatın ise kişinin dininin hak olmasını gerektirdiğini söylemektedir. Bununla birlikte Hak din, o dinin peygamberinin tasdik ve kabul edilmesini gerektirir. Bundan dolayı keramet, o peygamberin gönderilmesinin amacı ve peygamberlik vazifesinin tasdik edilmesidir. Keramet harikulade yani adetleri yaran doğaüstü bir olay olması sebebiyle peygamberin mucizelerinden bir parça olarak kabul edilmektedir³⁴⁹.

Kerâmetleri, bilgi, güç, dua, maddi (Sûrî) ve manevi (hakiki) olarak beşe ayırmak mümkündür.

1-Bilgi türü Kerâmetler; Tasavvuf yolunda olan sufi kimsenin veya bu yolda olgunlaşmış velî kimsenin normal yolla yani akıl yoluyla bilinmesi mümkün olmayan meseleleri keşif, ilhâm ve firâset gibi bazı yollarla bilmesiyle meydana gelen olaylardır. Bu olayların şer'i daireye uygun olarak gerçekleşmiş olması şartı vardır.

2-Güçle alakalı olan Kerâmetler; Velî olan bir kimsenin normalde bir insanın kaldıramayacağı bir ağırlığı kolay bir şekilde kaldırmasıdır. Ya da hava da uçması, bir yerden bir yere vasıtasız olarak intikal etmesi, normalde batması gerekirken su üzerinde yürümesi gibi ya da vahşi ve yırtıcı hayvanlara söz geçirmekle emri altına almak, güçlü olan kimselerin güçlerini kullanamaz hale getirmek gibi meydana gelen kerametlerdir.

3-Duâ ile alakalı olan Kerâmetler; Bir velinin, bir meselenin gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi için Allah Teâlâ'ya niyazda bulunması ve bu dileğinin Allah Teâlâ tarafından kabul olunup gerçekleştirilmesidir. İşte bu şekilde meydana gelen kerametler bu kısmı oluşturmaktadır.

4-Maddi (Sûrî) Kerâmetler; Bu kerâmete hissi kerâmette söylenmektedir. Mesela suyun üzerinde yürümek, havada uçmak, ateşte yanmamak gibi kerametlerdir. Evliya, bunların kendisinden meydana gelmesini istemezler. Çünkü bunlardan dolayı yollarından geri kalmak ve hatta yoldan çıkmaktan endişe duyarlar. Zaten bu haller kendileri istemeden meydana geldiği zamanda da çevresindekilere bunun normal bir şeymiş gibi yorumlayarak bunu gizlemeye çalışırlar.

5-Manevi(Hakikî) Kerâmetler; Bu kerâmete ilmî, irfânî ve ahlâkî kerâmetlerde denmektedir. Şer'i hükümlere yani Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamber (s.a.v)'in ortaya koymuş

³⁴⁹ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsîn*, s. 48.

olduğu ve tabi olmamız gereken hükümlerle beraber ahlâk kurallarını da göz ardı etmeden hepsine uymak ve uygulamakla kulluk görevlerinin yerine getirilmesidir. Bunun yerine getirilmesinin yanında günahlardan sakınmak gerekmektedir. Bunların meydana gelmeside bu bölümdeki kerâmetleri oluşturmaktadır³⁵⁰.

Her meselenin kabul edeni ve etmeyenini olduğu gibi bu meselede yani kerameti de kabul edenler ve etmeyenler bulunmaktadır. İmam Yâfiî kerameti kabul edenleri ve etmeyenleri üç kısımda açıklamaktadır.

Birinci kısım; Tasavvufun Kur'ân'da ve Sünnette bulunmadığını söylemekle tasavvufu kabul etmezler. Genel olarak tasavvufu inkâr etmelerinden dolayı da bunun bir konusu olan kerametleri de inkâr ederler.

İkinci kısım; Tasavvufu ve kerameti kabul ederler. Kendilerinde bulunan tasavvuf anlayışının ve görmüş oldukları velî, sâlih zatların ilk dönem tasavvufu ve mutasavvıfları gibi olmadığını söylemekle Kendi zamanlarında yaşayan velîlerin kerametlerini yalanlar.

Üçüncü kısım; Tasavvufu ve kerametleri kabul etmekle tasdik ederler. Fakat bu tasdikleri sadece dillerinde kalmaktadır. Amel hususunda bir şeyhin önüne diz çöküp terbiyesi altına girmeye yanaşmazlar. İşte bunlar velîlerin feyz, bereketlerinden mahrum kalanlardır³⁵¹.

2.3.14. İlim

Mutasavvıflar, ilmi talep etmenin en faziletli amel olduğu görüşündedirler³⁵². Bazen cahil bir kimse yakın olmadığı halde kendinin yakın olduğunu itikad eder. Bidatçıların bidatlerinde yaptığı şeyler gibi. Mesela sakalı traş etmek, demir halkalarla halkalanmak gibi ve bunun dışında cahilliğin onu seçtiği şeyler gibi. Allah Teâlâ halis olan, doğru olan amelden başkasını kabul etmez. Doğru olan ise temiz olan şeriate uygun olan şeydir. Halis olmaklık ise Allah Teâlâ'nın vechini murad etmektir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Hâlbuki onlar Allaha, Onun dîninde ihlâslı olmalarından başkasıyla emr olunmamışlardır"³⁵³.

İlim, eşyayı hakikatinde olduğu surette idrak etmesi, kişinin gerek dünya gerek ahiret hükümlerini bilmesidir. İlmin yeri kalptir³⁵⁴.

İmam Herevî ilmi; delillerin ikame edilmesiyle cehaletin kalkması şeklinde tarif etmektedir³⁵⁵.

³⁵⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun dili*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016, s. 299-301.

³⁵¹ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsîn*, s. 41 vd.

³⁵² Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-süfiyye*, no: 668, vr. 5a-5b.

³⁵³ El-Beyyine 98/5.

³⁵⁴ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, İslâmî Kitaplar Nâşiri, Midyat ty., c. III, s. 12 vd.

³⁵⁵ Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, s. 76.

Allah Teâlâ'nın, Rasulullah (s.a.v)'e vahyetmiş olduğu kitabında kullarına farz kılmış olduğu farzları yerine getirmek gereklidir. Bunlarda ihtilaf etmek caiz değildir. İnsanlardan arif, veli, sıddık olanlar içinde tefritte olmaları caiz değildir. Kişi mertebelerin en uzağına ve mertebelerin en üstüne ulaşmış olsa da şeriatin edepi, emirleri ve yasakları kendisinden düşmez. Çünkü belli mertebelere ve makamlara ulaştıktan sonra şeriatin edepini kendisinden düşüren kimsenin makamı yoktur.

Allah Teâlâ'ya insanlardan, kullarından en yakın olanlar peygamberlerdir. Onların en âli makamlara ulaşmış olmalarından sonra bile kendilerinden şer'i teklif kalkmamıştır. Bu mükellefiyetlik Peygamberlerden bile kalkmamışken sair insanlardan kalkması imkânsızdır. Amelin doğruluğu ilmin doğru olmasına bağlanmıştır. Bundan dolayı Sehl Tüsteri rahimehullah, ğafil, zorba kimselerin, yağlı fakir kimselerin ve cahil mutasavvıfların oluşturduğu bu üç sınıf insanların sohbetinden ve arkadaşlığından sakın! demiştir.

Şer'i ilimler; usûl ve fûrû olarak ikiye ayrılmaktadır. Usûl ilmi; tevhid, marifet, iman ve itkanın vb. oluşturduğu Usûlü'd-dindir. Fûrû'da; ameller, taatler, hallerdir. Ayrıca ilimler dörde ayrılmıştır;

1-Güvenilir kimsenin güvenilir bir kimsenin nakletmesiyle olan ilim yani haber ve rivayet ilmidir.

2-Fakihlerin ve âlimlerin arasında geçerli olan hükümler yani fıkıh ilmidir.

3-Dine yardım etmek için dalalet, bidat ehline ve muhaliflere karşı delillerin ispatıyla cevap vermek için delil ve nazair ilmidir.

4- Her cihetten Allah Teâlâ'ya yönelmekte, ona kulluk vazifesini yerine getirmekte ve taatinde ihlaslı olmaktır. Bu kısım en şerefli ve en üstün kısımdır ki bu kısma hakikat ilmi, menziller, haller ve meani ilmi diye söylenmektedir. Hakikat ve hal ilminde hata yapan kimseye manasını tam bilmediği için hatasından sorulmaz³⁵⁶.

Bu ilimlerin hepsi mutasavvıf olan hakikat ehli olanlarda bulunmaktadır. Hakikat ilmi ancak sufi kimselerde bulunur. Çünkü hakikat ilmi bütün ilimlerin kaynağıdır. Bütün ilimlerin maksadı da hakikat ilmiyledir. Bu ilimde yani hakikat ilminde sona ulaşna kimse sahili olmayan denize düşmüştür. O kalp, marifet ve usûl ilmidir³⁵⁷.

Yukarıda saydığımız bu dört ilim bir kimsede bulunduğu zaman o kişi kâmil imam, kutub, hüccet yani delil ve hak yola çağırıcı olur.

³⁵⁶ Yâfiû, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 2a.

³⁵⁷ Yâfiû, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 6a-6b.

Ma'rifet; Allah Teâlâ'nın sıfat ve isimlerine bağlanmıştır. O'nun Zâtı'na ve künhüne bağlı olan ma'rifetle ilgili bir bilgi söz konusu olamaz³⁵⁸.

İmam Yâfiî, esas marifet Allah Teâlâ'nın hidayetidir. Bu da istidlali ya da şuhudidir. “Gerek afakta, gerek kendi nefislerinizde ayetlerimizi yakında onlara göstereceğiz. Nihayet onun hak olduğu şübhesiz kendileri için de apaçık meydana çıkacaktır. Rabbinin herşeye hakkıyla şahid olması sana kâfi değil mi?”³⁵⁹. Bu ayeti istidlali marifete delil getirmekle ilimde derinleşen âlimlerin derecesi olduğunu söylemektedir³⁶⁰.

2.3.15. İslam

İslam lafzı lügatte iman olsun olmasın teslim olmak, barış, eminlik, taat, iz'an, inkıyad yani açıkça azalarla boyun eğmek, itaat etmek³⁶¹, Peygamber Sallahu aleyhi ve sellem uymak³⁶² anlamlarına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerimde islam lafzı şirk ve küfürün mukabili anlamında kullanılmıştır.

İslam kelimesi istılahta ise birkaç anlamda kullanılmıştır. Başta Allah Teâlâ'nın varlığı ve birliği olmak üzerine Hz. Peygamber ne getirdiyse hepsine inanmaktır. Bu anlamda iman ve islam aynı manada kullanılmıştır. Uzuvarla teslim olmaktır. Bu anlamda Allah Teâlâ'ya boyun eğmek ve O'na secde etmek demektir. Mutasavvıflar ise islamı, kalbi yalnızca Allah Teâlâ'ya boşaltmaktır şeklinde tarif etmektedirler. Çünkü Rabb Teâlâ çok gayretli olduğundan kulunun kalbinde başkasını kabul etmez. Bu itibarla islam, ihsanı yani batınî teslimiyeti ifade eder³⁶³.

İslamın tarifi, Cibril hadisi diye meşhur olarak bilinen hadis-i şerifte geçmektedir. Hadiste Cebrail (a.s) beşer suretinde Peygamber efendimiz (s.a.v)'e gelerek orda bulunanların dini öğrenmesi için bir takım sorular sorması ve bunlara aldığı cevaplar anlatılmaktadır. Bu hadiste geçen Cibril (a.s)'ın islamla ilgili sorması ve Peygamber (s.a.v)'in islam'ı tarifine değineceğiz.

Cibril (a.s), Peygamber (s.a.v)'in yanında oturdu, dizlerini Onun dizlerine dayadı, ellerini Peygamber (s.a.v)'in baldır ve uyluklarına koydu; kemâl-i edeple “Ey Muhammed, sallallahu aleyhi ve sellem, bana islam'dan anlat.” dedi.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem: “İslam, Allah'tan başka bir ilah=tapınak, sığınak olmadığına ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in de, O'nun elçisi olduğuna şahadet etmendir.

³⁵⁸ Serrâc, *Luma*, s. 56.

³⁵⁹ Fussilet 41/53.

³⁶⁰ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 24b.

³⁶¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 190.

³⁶² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 246.

³⁶³ Çetin, *Ehli Sünnet*, s. 63, 80.

Beş vakit namazı dosdoğru kılmandır. Malının zekâtını müstehaklarına vermendir. Ramazan orucunu tutmandır. Haccetmendir; haccetmenin gücünü bulmak şarttır. Güç bulsan Ka'be-i Muazzama'yı ziyaret etmendir.” buyurdu³⁶⁴.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in islamın tarifini anlattığı başka bir hadis-i şerifte ise şöyle;

“Şüphesiz İslam Dini beş temel üzerine kurulmuştur:

1-Allah'tan başka azabından korkulan, zatıyla yahud nimetiyle sevilen ve Rabb olması sebebiyle tapınılan hiçbir ma'bûd olmadığına ve hakikaten Muhammed'in de Allah'ın rasûlü olduğuna şehadet etmek,

2-Beş vakit namazı yerli yerinde kılmak,

3-Zekâtı müstahaklarına vermek,

4-Güç varsa Beytullah'ı haccetmek,

5-Ramazan orucunu tutmaktır.” buyurmuştur³⁶⁵.

İmam Yâfiî de bu hadisi zikretmekle beraber islam'ın temellerine değinmekle beraber İslamın hakikatinin müminlerin göğsünde bulunan bir nur olduğunu söylemektedir.

“Öyle ya, Allahın, göğsünde müslümanlık için inşirah verdiği bir kimse ki o, Rabbinden bir nur üzerindedir³⁶⁶.”

İmam Yâfiî, bu ayeti kerimeyi delil olarak getirmekle islam hakikatinin nur olduğunu belirtmektedir. Ayrıca “Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu kimsedir.” hadisinin manasının “Allah en iyi bilendir.” lafzını zikrettikten sonra islamın meyvesi olduğunu söylemektedir³⁶⁷.

Birinci temeli, Kelime-i şehadettir. Yani, Allah'tan başka azabından korkulan, zatıyla yahud nimetiyle sevilen ve Rabb olması sebebiyle tapınılan hiçbir ma'bûd olmadığına ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in de O'nun kulu ve Rasûlü=elçisi olduğuna şehadet etmektir. Allah Teâlâ'ya inanmak ise, O'nun Varlığı'na, Birliği'ne ve kemal sıfatlarına inanmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v)'e inanmak ise, O'nun Allah Teâlâ tarafından seçilmiş ve gönderilmiş olduğuna ve kâinatın en şerefli olduğu inancına inanmaktır. İkisinden birisini inkâr edilmesi demek ikisinin beraber inkâr edilmesi anlamına gelmektedir. Bundan dolayı, Allah'a inanıyorum ama Peygamber'i kabul etmiyorum diyen bir kimsenin mü'min olmasına hüküm vermek mümkün değildir.

³⁶⁴ Buhari, *İmân*, 50. Müslim, *İmân*, 7=10.

³⁶⁵ Buhari, *İmân*, 8. Müslim, *İmân*, 21=45.

³⁶⁶ Zümer 39/22.

³⁶⁷ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 23b.

İslam'ın ikinci temeli, hadis-i şerifte buyrulduğu üzere mealen “Beş vakit namazı dosdoğru kılmandır.” Yani namazları da vaktinde, şart ve rükünleri ile tam bir şekilde kılmak gerekir.

İslam'ın üçüncü temeli ise zekâtı hak sahiplerine vermektir. Zekât; müslüman kimsenin malından bir cüz'ü, Kur'an'da belirtildiği şekilde hak sahiplerine vermektir. Tabi ki zekât vermek zengin olanlara mahsustur.

İslam'ın dördüncü temeli, Ramazan orucunu tutmaktır.

İslam'ın beşinci temeli ise maddi-manevi güç bulunduğu takdirde hac yapmaktır³⁶⁸.

Bunlarla beraber islam'ın beş kısmı olduğunu başka açıdan inceleyecek olursak, bunlardan birincisi itikaddır. İtikad da, doğruya uygun, şüphesiz bir şekilde bir şeyin doğruluğuna kesin olarak hüküm vermektir. İ'tikadi meseleler ise Allah Teâlâ'ya iman, meleklerle iman, kitaplara iman, elçilerine yani peygamberlerine iman ve ahiret gününe iman etmektir. Bunlarla ilgili geniş bilgiye bir sonraki başlık altında yer verilmiştir.

İslam dininin ikinci temeli, ibadettir. İbadet, Allah Teâlâ'yı sevme ve korkma esasına dayalı olarak kulun O'na boyun eğmesidir. Burada ibadetin iki şartı vardır;

1-Sadece Allah Teâlâ'nın korkusu ve sevgisi için yani ihlas üzere yapmaktır.

2-Yapılacak olan ibadetin, Kur'an-ı Kerîm'de ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetinde yani hadislerinde tarif olunduğu şekilde yapmaktır.

Dinin üçüncü temeli, muamelâttir. Muamelât, halkın kendileri arasında yapmış ve yapacak oldukları alış veriş ve bunlara bağlı olan işlerdir. Bu kısma nikâh, miras, ortaklık, şahıslar ya da toplumlar arasında meydana gelen davalar örnek olarak verilebilir.

İslamın dördüncü temeli ise ukubâttır. Yani cezalardır. Bunlar da esas olarak iftira, zina, mürtedlik, çalmak, gaspetmek gibi şer'i hukuka göre tayin edilen cezalardır.

Beşinci temel ise âdap yani ahlak ve tasavvufî meseleleri içermektedir. Bunda da kişinin Allah Teâlâ'ya olan edebi, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e olan edebi, büyük ve küçük arasındaki edebi ve hatta hayvanlara karşı olan edeplerdir³⁶⁹.

İslâm'ın zâhirî yönü olan şeriatın asıl olduğunu söyleyerek İmam Yâfiî, şeriatı denize benzetmektedir. Ayrıca hakikatin ondan ayrılmaz olduğunu bildirmekle de şeriatın bir meyvesi olduğunu ve denizden çıkarılan bir inci gibi olduğunu söylemektedir³⁷⁰.

İmam Yâfiî şeriat, tarikat ve hakikat arasındaki bağlantıyı; Şeriatin, çok dallı ve meyveli bir ağaca benzediğini, ağaçta bulunan dalların ümmetten olan her kişiyi temsil

³⁶⁸ Yâfiî, *er-Risâletu 'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti 's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 23b-24a.; İsmail Çetin, *İnsan ve Vazifesi*, Dilara Yayınları, Isparta 2011, s. 64-78.

³⁶⁹ Çetin, *Ehli Sünnet*, s. 789,791.

³⁷⁰ Yâfiî, *Neşru 'l-mehâsin*, s. 77.

ettiğini ve ağaçta bulunan meyvelerin salih ameller olduğunu, salih ameli bulunmayanın meyvesinin de olmayacağı şeklinde izah etmektedir³⁷¹.

Ayrıca Şeriatın; azimetlerine bağlı olarak arif ve salih kulların kalplerinde bulunan hakikat ilmini sulayan ve çalışmaya bağlı olarak âlimlerin kalplerini sulayan iki nehir olduğunu söylemekle şeriat ve hakikate başka bir misal vermektedir³⁷².

Bununla beraber tarikatın şeriatın ayrı bir şey olmadığını belirterek şeriatın kapısı olduğunu söylemektedir. Tarikatın başının en güzel edeplerle muamele etmek, şer'î amelleri işlemekte ise kolaylık ve ruhsatlardan uzak durmakla beraber ihtiyatı elden bırakmamak olduğunu açıklamaktadır³⁷³.

2.3.16. İman

İman kelimesi, Arapça olarak “إ-م-ن” kökünden istikak etmiştir. İf'âl babının mastarı olarak kullanılmıştır. Lügat olarak emin olmak ve i'tikat etmek manasındadır. Şeri'î istılahta ise kalp ile tasdik, dil ile ikrarı ifade eder.

İmam Âzam Ebu Hanife'ye göre dil ile ikrar etmek imanın rüknü yani temel parçası sayılmıştır. İmanın asılları ise Allah'a iman, peygamberlere iman, meleklerle iman, Allah tarafından gönderilmiş kitaplara iman, ahiret gününe iman, kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmak olmak üzere altı aslı ifade eder. İman; şekk, şüphe ve zann olmaksızın kesin bir şekilde inanmaktır. İmanın asıllarından olan şeylerin inkâr edilmesi veya bir tanesinin bile hafife alınması kişiyi iman dairesinden çıkarır³⁷⁴.

İmam Yâfiî, imanın; Rasul sallallahu aleyhi ve sellem'in risaletini ve onunla gelmiş olan şeylerin hepsini tasdik etmek olduğunu söylemektedir. Bununla beraber imanın hakikatının müminlerin kalplerine konmuş bir nur olduğunu da ifade etmektedir. Bu ayeti kerimeyi delil olarak getirmektedir. “Onlar, o kimselerdir ki (Allah) imanı kalblerine yazmış³⁷⁵.” İmanın semeresinin Allah Teâlâ'nın bağış ve sahih i'tikad olmak üzere iki kısım olduğunu söylemiştir³⁷⁶.

Kâmil imanın tarifinde ise; tevhid ve ta'zimin arasını toplayan iman olduğunu söylemektedir. Bu hususta da şu ayeti kerimeyi delil olarak getirmektedir. “Onun (benzeri

³⁷¹ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, s. 48.

³⁷² Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, s. 49.

³⁷³ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 3b.

³⁷⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, s.14. Ebul-Muin en-Nesefî, *Bahrü'l- Kelam Fi Akaid-i Ehli'l- İslam*, Matbaatü'l- Meşriki'l-İrfan, yy.1329, s. 4; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 79-80; Çetin, *Ehli sünnet*, s.79.

³⁷⁵ Mücadele 58/22.

³⁷⁶ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 24a.

olmak şöyle dursun) benzeri gibisi (dahi) yoktur. O, hakkıyla işiten, kemaliyle görendir³⁷⁷.” Ayette geçen “Onun (benzeri olmak şöyle dursun) benzeri gibisi (dahi) yoktur.” cümlesinin tevhidî , “O, hakkıyla işiten, kemaliyle görendir.” cümlesinin de ta’zimi ifade ettiğini söylemektedir. İşte îmanı kâmil bu ikisinin arasını toplayandır.

“Bir gün Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem evinden çıkmıştı; Ensar'ın gençlerinden olan Hârise bin Nu'mân ile karşılaştı. Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem ona: ‘Ey Hârise bin Nu'mân, nasıl sabahladın?’ diye sordu. Hârise: ‘Hak bir Mü'min olarak sabahlandım.’ dedi. Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem ona: ‘Dediğine bak, dikkat et. Çünkü itikad olsun, amel olsun, ahlak olsun, muhakkak hak olan her bir şeyin bir hakikati vardır. O halde senin imanının hakikati nedir?’ diye sordu. Hârise radiyallâhu teâlâ anhu: ‘İslam diniyle mutmain olduğum halde nefsimi dünyevî bütün alâkalardan kesmiş olduğum, gecemi uykusuzlukla, gündüzümü de susuzlukla geçirdiğim ve benim gerçekte Rabb'im Arş'ına açık olarak baktığım ve cennetlilerin birbirlerini ziyaret etmelerine bakıp gördüğüm, ateşte olanlara da, orada birbirinin tepesinde dönüp dolaştığına bakıp görmüş gibi olduğum halde sabahlandım.’ cevabını vermiştir. Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem: ‘Yekîn derecesine varıp baktın. Binaenaleyh bu vazife üzerinde devam et. Yekîn derecesine varıp baktın. Binaenaleyh bu vazife üzerinde devam et. O öyle bir kuldur ki, Allah kendisinin imanını kalbinde nurlandırmıştır.’” buyurdu³⁷⁸. Bu hadisi şerif yâkine ve iman hakikati meselesine delil olarak kabul edilmektedir.

İmam Yâfiî, yakîni, ma’rifet kemale ulaştıktan sonra meydana geldiğini ve sonrasında da ma’rifetten ayrıldığını söylemektedir. Bununla beraber yakînin; ilme’l-yakîn, ayne’l-yakîn ve hakke’l-yakîn olmak üzere üç mertebesinin olduğunu ifade etmektedir. İlme’l-yakînin, delil ve nazar yoluyla, Ayne’l-yakînin keşf ve nasip yoluyla gerçekleşeceğini ve Hakke’l-yakînin gaybın normalde görünen nesneler gibi apaçık bir şekilde müşâhede edileceğini söylemektedir³⁷⁹.

Tasavvufta iman şu şekilde ele alınmıştır.

1. İlmi istidlal ile yani meseleye mukabil ilmi delilleri bilerek meydana gelen imana denir.

2. İmân-ı yakîn yani inanan kişide yakîn bulunmasıdır. İnancı güçlü olanlarda bulunan imana denir.

3. İmân-ı şühûdî yani kalp zevkiyle şühûd makamına ulaşırsa meydana gelen imandır.

³⁷⁷ Şura 42/11.

³⁷⁸ Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el- Husrevcirdî el-Hurasânî Ebu Bekr el-Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, thk. Ahmed en-Nedvî, Mektebetü'r- Rüşd, Riyad 2003, *ez-zühûd ve kasru'l emel*, 10106.

³⁷⁹ Yâfiî, *Neşru'l-mehâsin*, s. 62.

4.İmân- huzûrî yani hak vasıtasıyla Hakk'a ulaşma makamında meydana gelen imandır³⁸⁰.

İmanın ve yakînin, nurlarının aynı nur olup olmadığı hususunda İmanın nuru, beşeriyet perdelerinin ardındaki nur olduğunu ve bu perdelerin açılması halinde mümin kulun kalbine düşmesiyle yakînin meydana geldiğini açıklamaktadır. Bu hususta fecir vakti ve güneşin doğması misalini vermekle; fecir vaktini imanın nuruna, gecenin son karanlıklarının kaybolmasına neden olan güneşin doğmasını yakînin nuruna benzetmektedir. Bununla beraber hakikatte imanın ve yakînin nurunun aynı olduğunu ve imanın yakînin aslı olduğunu söylemektedir³⁸¹.

Ömer b. Abdulaziz İmanın farzları, şer'î hükümleri, hududu ve sünnetlerinin olduğunu ve bunları tamamlayan kimsenin imanını kemâle erdirdiğini, bunlardan kusur eden kimsenin de imanını eksiltmesine neden olacağını söylemektedir.

İmanın farzları; namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerdir. Şer'i hükümleri; itikâdî meseleler ve şeriatın emrine uygun bir şekilde ibadeti yerine getirmektir. İmanın hududu ise Allah Teâlâ'nın yasaklarıdır. Sünnetleri; farzları ve şer'î hükümleri tamamlayan nafilelerdir³⁸².

Şahsın icmali olarak kalp ile tasdik ve dil ile ikrarın sonucunda imanı gerçekleştirmiş olur. Ancak detaylı bilgi ve nassta yer alan deliller öğrenilmediği sürece bu iman taklidi imanı ifade eder. Eğer ki tafsili olarak deliller incelenip öğrenilirse iman, tahkike döner.

Tasavvuf kitaplarından anlaşıldığı kadarıyla iman, tasavvufî öğretiler sayesinde ve ruhun bedene hâkim olmasıyla şuhudi makama geçer. Seyr-i süluku tamamlamış olan salikin kalbine Allah Teâlâ'nın yasaklarını işleme duygusu dahi gelmez. Allah ve Râsulunun emirlerini yerine getirirken herhangi bir zorluk çekmez. İbadetler gönül rahatlığı ve huşu ile zevk içinde yapılır.

Bu makamda artık kişinin delile ihtiyacı kalmamıştır. Zira âlemi emirden olan ruh ve latifeler aslına kavuşmuş ve gereğince amelini sürdürmektedir.

³⁸⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 240.

³⁸¹ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 40a.

³⁸² Bedreddin el-Aynî, *Umdetul kâri fî şerhi sahihi'l-Buhari*, Matbbatü'l-âmire, İstanbul 1308, c. 1, s. 133 vd.; İsmail Çetin, *Özleşme Yolu*, Dilara Yayınları, Isparta 2006, s. 87.

2.3.17. Tevhid

Tevhid kelimesi “و-ح-د” kökünden türemiş olup tef’îl babında mastar olan bir kelimedir. Lügat olarak birlik³⁸³, birleştirmek³⁸⁴, şeyin tek olması anlamlarını ifade eder. Bu bağlamda “Vâhid” kelimesi de aynı kökten türemiş olup ismi fail kalıbındadır.

Tevhîd kelimesi tasavvufi ıstılahta ise; Allah Teâlâ’nın zatını, akılca tasavvur edilen ve zihinle hayal edilen herşeyden tecrid etmek anlamında kullanılmaktadır³⁸⁵.

Allah Teâlâ’nın varlığını, dilin ikrarı ve kalbî tasdikle kabul ettiğimiz gibi, birliğini de kabul etmemiz gereklidir. Tevhid konusu çok önemli olmasından dolayı tevhidi bilmeyen kimsenin imanı sahih sayılmamıştır³⁸⁶.

İmâm-ı A’zam tevhidi tarif ederken; Allah Teâlâ, bir tektir. O’nun tekliği, aded cihetiyle değil, şeriki yani ortağı, benzeri olmamasıyladır. Çünkü bir şeyin münferid, yani bir tek olması, o şeyin kemâliyetinden yani tastam olmasıyladır. Şüphesiz Allah Teâlâ, Zâtı’nda, Sıfatında ve Fiili’nde, bir tektir. Çünkü Vâcib-ul- Vücûd, kemâlâtın en âlî mertebesindeydi diye açıklamıştır. Allah Teâlâ’nın şübhi yani sıfatında benzeri yoktur. Mesela, ilmi, iradesi, kudreti hududsuzdur. Mahlûkunun ki ise, hududludur ve cüz’îdir. Allah Teâlâ’nın niddi yani kendisine karşı gelip hükmünü geriye çeviren yoktur. Allah Teâlâ’nın misli yani kudretini, gücünü, O’nun kudretine; iradesini O’nun iradesine kıyas eden yoktur³⁸⁷.

Bize tevhidi anlatan en husus en öz, İhlas sûresidir. Bu sûrenin nüzulundan önce Kureyş müşriklerinden olanlardan bazıları Hz.Peygamber (s.a.v) ’e gelerek: “Senin bizi O’na davet ettiğin Rabb’ini, bize vasıfla. Altından mı, gümüşten mi, demirden mi, tahtadan mı?” bazıları da: “Nedir O? Yer mi, içer mi? diye sordular. İşte bunlardan sonra Allah Teâlâ’ İhlas sûresini indirdi. “ Ey Habibim, (Ben’i Senden sorarlarsa) de ki: O Allah’tır. Zâtı’nda ve Sıfat’ında bir tektir. Hiçbir şeye muhtaç değildir; her şey O’na muhtaçtır. O, doğurmamış ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey O’na, eş veya denk değildir³⁸⁸. ”

Tevhidin bilinmesi için üç merteye vardır;

- 1-Allah Teâlâ’yı Rabb olarak, yaratıcı olarak inanmaktır.
- 2- Allah Teâlâ’nın Birtek olduğuna inanmakla birlikte ikrar etmektir.
- 3- Allah Teâlâ’yı bir şeye benzetmemektir³⁸⁹.

³⁸³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 358.

³⁸⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 495.

³⁸⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 358.

³⁸⁶ Gazzalî, *İhyâ-u ulûmi’ d-Dîn*, c.4 s.243.

³⁸⁷ Çetin, *Ehli Sünnet*, s. 150.

³⁸⁸ İhlas 112/1-4.

³⁸⁹ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 68.

Tevhidin bilinmesiyle beraber Allah Teâlâ'nın Birliğine inanmanın da üç mertebesi vardır:

1-Tevhîd-i Ef'âl'dir. Yani kainatta olan ne varsa herşeyin Allah Teâlâ'nın kudretiyle olduğuna inanmakla beraber olan işleri mesela; yağmurun yağması, güneşin doğması, batması gibi meselelerde tesiri Allah Teâlâ'dan başkasına dayandırmamaktır.

2-Tevhîd-i Sıfat'tır. Allah Teâlâ'nın ilmine yani gizli ve aşikarede olan herşeyi bildiğine, kudretine yani herşeye gücü yeten olduğuna, iradesine yani bir şeyin olmasını murad etmesi anında o şeyin hemen gerçekleşmesine ve Allah Teâlâ'nın her şeyi kuşatmış olduğuna inanmaktır.

3-Tevhîd-i Zât'tır. Allah Teâlâ'nın Zat'ını bir bilmekle birlikte kulun kendi zatını O'nun Zat'ından yok etmesidir. Bunun olabilmesi için kul, nefsinin bütün istek ve arzularını bırakmakla birlikte Allah Teâlâ'nın emrettiklerini yapmakta kendisini var sayması, yasak kıldıklarında da kendisini yok saymasıdır. Tevhide bu üç şekilde inanan kimse sadece inanmasıyla ilme'l-yakîn derecesini, inanmakla beraber bunları yaşayan aynel-yakîn derecesini, bizâtihi müşahede eden hakke'l-yakîn derecesini kazanmış olur³⁹⁰.

İmam Yâfi bu konu hakkında şu ayeti kerimeleri delil olarak getirmektedir.

“Allah, şu hakikatı: Kendinden başka hiç bir Tanrı olmadığını, adaleti ayakda tutarak (delilleriyle, ayetleriyle) açıkladı. Melekler (bunu ikrar etti, hakiki) ilim saahibleri (nebiler, âlimler) de (böylece inandı). Ondan başka hiç bir Tanrı yoktur. (O), mutlak galibdir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir³⁹¹.”

“Hepinizin Tanrısı (zatında ve sıfatlarında asla benzeri bulunmayan) bir tek Tanrıdır. Ondan başka hiç bir Tanrı yoktur. O, hem Rahmandır, hem rahimdir³⁹².”

“Şübhe yok ki Allah, benim, ben. Benden başka hiçbir Tanrı yoktur. Öyleyse bana ibadet et, beni hatırlamak ve anmak için dosdoğru namaz kıl³⁹³.”

“Allah: "İki Tanrı edinmeyin. O, ancak bir Tanrıdır. Onun için benden, yalnız benden korkun" dedi³⁹⁴.”

“De ki: O Allahdır, bir tektir³⁹⁵.” “ Allahdan gayri bir yaratan var mı?³⁹⁶”

³⁹⁰ Ahmed Şâh Velîyyullah b. Aburrahim ed-dehlevî, *Huccetullâh-il-Bâliğa Dâru'l Ma'rife*, Beyrut ty, c. I, s. 59, İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî, *Şerh-u Cevheret-ut Tevhîd*, Mektebetu'l Ğazâlî, Beyrut, 1972, s. 99, İsmail Rusûhi Ankaravî, *Rusuhi'l Ankaravî*, Matbaatu'l âmire, İstanbul 1281, c. I, s. 150. Çetin, *İnsan ve Vazîfesi*, s. 85,86.

³⁹¹ Âl-i İmran 3/18.

³⁹² El-Bakara 2/163.

³⁹³ Taha 20/14.

³⁹⁴ Nahl 16/51.

³⁹⁵ İhlas 112/1.

³⁹⁶ Fâtır 35/3.

“Allah hem herşey'i yaratandır, hem her şey'in üstünde nighban O³⁹⁷.”

“Binaenaleyh (fırsat elde iken) şu: "Allahdan başka hiçbir Tanrı yoktur" hakikatını bil, hem kendinin, hem erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin günahının yarlığanmasını iste Allah dolaştığınız yeri de bilir, barındığınız yeri de³⁹⁸.”

“Allah, sizi yaratan, sonra rızkınızı veren, sonra sizi öldürecek, daha sonra da sizi diriltecek olandır. Sizin ortaklarınız içinde bunlardan herhangi bir şey'i yapacak kim? O, çok münezzehdir, eş katmakda olduklarından (müberra ve) yücedir³⁹⁹.”

İmam Yâfiî tevhidin bir şeyi teklemek olduğunu belirterek ulemanın dilinde de Allah Azze ve Celle'nin vahdaniyetine inanmak olduğunu söylemektedir. Sûfilerin dilinde ise Allah Azze ve Celle'nin vahdaniyetini tanımaktır. Bununla beraber bazı kimselerin tevhidi; kıdemle hâdisin arasını ayırmaktır, hâdisten yüz çevirip kadîme yönelmektir. Kendini görmekten aciz olan kişi gayrini de görmekten acizdir şeklinde açıkladığını belirtmektedir⁴⁰⁰.

Şer'i ıstılah olarak tevhid, Allah Teâlâ'nın tek ve bir oluşunu kesin bir inançla kalbin tasdik etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ ihlas suresi birinci ayetinde mealen “De ki; O Allah Ehaddir.” buyurmuştur. Yani birlerin içerisine girmeyen birdir. Başka ifadeyle ikincisi olmayan birdir.

Tasavvufta tevhidin kalbe yerleşmesi ve kalpten ayrılmaz bir parça olması için çalışmak en yüce gaye sayılmıştır. Zira bu sayede şuhudî iman makamının elde edileceğini daha önceden belirtmiştik.

Gerek cehri gerek gizli tarikatlarda, kalbin küfrü mutlakten, şirki mutlakten ve mutlak nifaktan temizlenmesi için birçok usul beyan edilmiştir. Yâfiîyye tarikatında da bu hasletlerden Huve, Allah ve Ehad kelimeyi şerifleriyle kalbin temizlenilmesi üzerinde durulmuştur⁴⁰¹.

Mutasavvıfların nezdinde tevhid; sadece Allah Teâlâ'yı zikretmek, sadece onu bilmek ve ondan başkasını düşünmemektir. Allah Teâlâ'yı sevmek ki bu da zatını zatından dolayı sevmektir. Zatını zatından dolayı istmektir. Zatını zatından dolayı zikretmektir. Zatına zatından dolayı şükretmektir. Zatını zatından dolayı ummaktır. İşte bu tevhidin ta kendisidir⁴⁰².

Tevhidin kalbe yerleşmesi için iki hasletten bahsedilir. Bunlardan ilki ihlas, ikincisi de samimiyettir. İhlas genel anlamda işlenecek bütün işlerde Allah'ın rızasını gözetmek

³⁹⁷ Zümer 39/62.

³⁹⁸ Muhammed 47/19.

³⁹⁹ Er- Rûm 30/40.

⁴⁰⁰ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 25a.

⁴⁰¹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 25b.

⁴⁰² Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 3b.

demektir. Samimiyet de, bir işin içtenlik ve hüsnü kabulle yapılması demektir. Bu iki haslet kalbe yerleştiğinde Rabbani ilham gelmeye başlar. Bu ilham saliki, günahları terk etmesine ve hayırları işlemesine sevk eder. İşte bu durum tasavvufi olarak tevhidin semeresidir. Bu sayede kalbe gelen nur, ehli tasavvuf tarafından hâtufi hakk diye isimlendirir. Bu sayede feraset ve basiret açılmaya başlar. Kalbe gelen batıl fikirler, vesveseler ve evhamlar yok olur. Mümin kul, hakiki imana ulaşmış olur⁴⁰³.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا “...Allah herşeye hakkıyla murakıp ve nigahbandır⁴⁰⁴.”

Tasavvuf bilginleri bu ayeti kerimeyi tevhidi kalbine yerleştirmiş kişiyle bağdaştırmışlardır. Ancak ihlas ve samimiyeti kalbine yerleştirmiş olanlar kendilerini hakkıyla Allah Teâlâ’nın murakabesi altında bulunduranlardır⁴⁰⁵.

2.3.18. İbadet

İbadet kelimesi “a-b-d- عِبْد ” kelimesinin mastarı olmakla beraber sözlükte “teslim olmak, boyun eğerek itaat etmek, tazim etmek, sonsuz nimet veren olan Allah Teâlâ’yı nihayetsiz bir şekilde yüceltmek” gibi anlamlara gelmektedir⁴⁰⁶.

İstılâhî olarak, şeriatın hükümlerini kapsayan fıkıh ilminin konusunu oluşturan ameller için kullanılmaktadır⁴⁰⁷.

Tasavvufi olarak, genellikle ‘ibadet, ubûdiyyet ve ubûdet’ olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Ubûdiyyet, “davayı terk, belayı tahammül ve Mevlâ’yı sevmek, takdiri görüp tedbiri terketmek, rubûbiyeti temaşa etmek şeklinde açıklanmakla beraber aslı boyun eğmek ve tezellüldür⁴⁰⁸. Yani kulun kulluğunun farkında olması ve bu doğrultuda yaşamasıdır. Ubûdet ise kulluğun kâmil olmas ve nefsinin Rabbi vasıtasıyla gören kimsenin halidir.

İmam Kuşeyrî, bu meseleyle alakalı olarak Ebu Ali Dekkâk’ın (v. 405/1015) “Kul önce ibadetle başlar, peşinden ubûdiyyet gelir, onu ubûdet takip eder. İbadet müminlerin avam olanları içindir. Ubûdiyyet havâsın, ubûdet ise havâssu’l-havâs denen en seçkin velîler içindir. İbadet ilme’l-yakîn, ubûdiyyet ayne’lyakîn, ubûdet ise hakka’l-yakîn sahipleri içindir.” dediğini nakletmektedir⁴⁰⁹.

İmam Yâfiî de ibadeti, sûfîlerin genelinin yapmış olduğu “ibadet, ubûdiyyet, ubûdet” şeklinde üç kısma ayırmaktadır.

⁴⁰³ Yâfiî, *er-Risâletu’l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 668, vr. 9b.

⁴⁰⁴ El-Ahzâb 33/52.

⁴⁰⁵ İbâdunnefri er-Rendî, *Gayusu’l-Mevâhibi’l-Âliyye Şerhu’l-Hikemil Ataiyye*, Matbaatu Saâde, yy., 1970, c.I, s. 108.

⁴⁰⁶ Tehânevî, *Keşşâf*, c. II, s. 1161.

⁴⁰⁷ Tehânevî, *Keşşâf*, c. II, s. 1161.

⁴⁰⁸ Tehânevî, *Keşşâf*, c. II, s. 1161. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 363.

⁴⁰⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 232-233.

İbadet; sevaba ulaşmak veya azaptan, cezadan korunmak için yapılıp emirleri yerine getirmekle yasaklardan sakınmaktır. Cennete girmek veya Cehennemden korunmak için yapılan bu ibadet çeşidi en yaygın ibadet mertebesidir.

Ubûdiyyet, Cenâb-ı Allah'a bağlılığından dolayı yapılan ibadettir. Bu ibadet çeşidinde hükme rızâ ile Allah'ın söylediği her şeyi eksiksiz kabul edip uygulamak ve yaptığı ameller vasıtasıyla enbiyanın şerefini kazanmak için yapılan kısımdır.

Ubûdet ise; Allah Teâlâ'ya tazimen muhabbeten, saygıyla ve ondan duyulan hayâ ile ve tüm hallerde yapılan ibadet çeşididir. Bu en yüce mertebedir.

Ubûdetin ubûdiyetten, ubûdiyyet ise ibadetten daha yücedir. İbadetin mahalli kâlib (beden), ubudiyyetin ruh, ubûdetin ise sır latîfesidir⁴¹⁰.

Bununla beraber İmam Yâfiî ibadetin asıl ve diğer ikisinin fûrû' yani dal olduğunu söylemektedir. İbadet ve ubudiyyet mücahededir. Ubûd ise hidayettir.

Asıl yani ibadet olmaksızın ubûdiyyet ve ubûdet de gerçekleşmez. İbadet ve ubûdiyyet mücâhede iken ubûdet hidâyettir.

İmam Yâfiî, dört büyük sahabinin ibadetlerinin; Hz. Ebûbekr (r.a) iclâl ve ta'zimden, Hz. Ömer (r.a) heybetten, Hz. Osman (r.a) hayâdan, Hz. Ali (r.a) muhabbetten dolayı olduğunu söylemektedir. Bununla beraber ubûdet makamında olan kimsenin ibadeti terketmesi ve bundan dolayı da muhalefet etmiş olacağı Zât'ın yüceliği, azaptan daha şiddetli geleceğini belirtmektedir⁴¹¹.

2.3.19. Küfür ve Nifak

Küfür kelimesi, sözlükte imanın zıddı olarak bir şeyi örtmek, gizlemek, inkâr etmek gibi anlamlara gelmekle beraber gece, gündüzü bir örtü gibi örttüğü için, tohumun ekilmesinde çiftçinin yere gizlemesi hususunda kullanılmaktadır. Ayrıca ölüyü örtmez ve gizlemekte defni, silahın gizlenmesinde silahçıyı kuşatmaktadır⁴¹².

Ebu Hanife küfür kelimesinin araplarda inkâr manasında kullanıldığını söylemekle beraber borcun ödenmesi vakti geldiğinde borcunu vermemek ve kaçmak için inkârda

⁴¹⁰ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-süfiyye*, no: 668, vr. 40b.

⁴¹¹ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-süfiyye*, no: 668, vr. 40b-41a.

⁴¹² Muhammed bin Yakup el-Firûzâbâdi, *Kamûsü'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2005, s. 470.; Ebu Hayyân Endülüsî, *Bahrü'l-Muhît*, Darü'l Kütübü'l İlmiyye, 1.baskı, Beyrut ty, s. 170.; Muhammed bin Ca'fer et- Taberî, *Tefsir-i Taberî*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Mektebetü Hicre, Kahire 2001, s. 262.

bulunan kimse hakkında da kullanıldığını belirtmektedir. İmanı gizleyen ve inkâr edene kâfir kelimesi kullanılmaktadır⁴¹³.

Bu bağlamda geliş şekli, sebebi ve yeri itibariyle küfrü genellikle dörde ayırmışlardır.

1- “Şu muhakkak ki küfr edenleri inzar etsen de onlarca bir, kendilerini inzar etmesen de inanmazlar.⁴¹⁴” ayetinden anlaşıldığı üzere bu şekilde inkârda olan kimseler tevhidden hiçbir şeyi bilmezler. Allah Teâlâ’nın zatı veya sıfatları, peygamber sallallahu aleyhi ve sellemi ve getirdiği islam dinini inkâr ve bunlardan hiçbir şeye inanmazlar. Bu küfre inkârî küfür denilir.

2- Kalben Allah Teâlâ’nın hakiki mabud olduğunu ve Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem onun rasulu olduğunu bildiği halde islam dinini inkâr etmektir. Bu kısım küfürdekiler hiçbir ikrarı yapmazlar. Şeytanın küfrü de bu inkâr cihetindendir. Bu küfre cuhudi küfür denilir.

3- Kalp ile bilip dil ile ikrar etmeyle beraber tevhide kabul etmemektir. Ebu Tâlib’in küfrü bu kabildendir. Bu küfre inadi küfür denilir.

4- Dil ile ikrar etmekle birlikte kalben inkâr etmektir. Bu şekil küfür, münafıkların küfrüdür. Bu durumdaki kişinin nifâkı, itikadında olduğu için küfre götüren nifaktır.

Yukarıda sayılan dört küfür de şirk gibi affedilmeyen küfürlerdir. Bundan aşağı olarak amelde günahın işlenmesiyle kişi fıska girmiş olur. Fıska giren kişiye fâsık denir. Fâsık kimsenin sıfatına bakılarak hakiki anlamda fık mecazi anlamda da küfür terimi kullanılmıştır. Bu durum bazı kitaplarda küfrân-ı nimet şeklinde ifade edildiği görülür⁴¹⁵.

İmam Yâfî, küfür ve nifak; her birisi Rasulu (s.a.v)’i, risaletini ve getirdiği hükmü zahiri ya da bâtını olarak yalanlamaktır şeklinde açıklamaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “(Fakat) Allah o münafıkların hiç şübhesiz yalancılar olduğunu da biliyor⁴¹⁶.”

İmam Yâfî’ye göre küfür ve nifaktan kurtuluş, Allah’a, meleklerine, kitaplarına, elçilerine, kıyamet gününe, hayrıyla, şerriyle, tatlısıyla, acısıyla kadere, haşr ve neşre, cennet ve cehenneme, islamın rükunları olan namaz, zekât, oruç ve hacc’a inanmaktır. Bununla beraber bunlardan gerekenleri yapması gerektiğine, Kur’ân’daki tüm sure ve ayetlerin Kelâmullah olduğuna, Kâbe’nin kibleullah olduğuna Hakk Teâlâ’nın dininin ve şeriatının kıyamete kadar bâki olduğuna inanmaktır.

⁴¹³ Mustafa Öz, *İmam-ı Azamın Beş Eseri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8.baskı, İstanbul 2012, s.19.; Ebi İshak İbrahim es-Serî Zeccac, *Meani'l-Kur'an ve İ'rabuhu*, thk. Abdulcelil es-Sülebî, Alemü'l-Kütüb, 1. baskı, Beyrut 1988, c. I, s. 203.

⁴¹⁴ El-Bakara, 2/6.

⁴¹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* c. IV, s.159; Aynî, *Umdetul Kâri*, c. 1, s. 232-234.; Çetin, *Müminin İstikameti*, s. 148

⁴¹⁶ Münafikun 63/1.

Yahudi ve Hristiyan bir kimse müslüman olmak isterse bu yukarıda bahsi geçenlerin hepsini kalp ile tasdik dil ile ikrar etmesi ve Yahudilik- Hristiyanlıktan beri oldum demesi gerekir⁴¹⁷.

Nifakın çukurları;

1-Küfrün bir parçası olan kısımdır ki küfrü zahiri diye isimlendirilir. Bu kişi ne islamın hükümlerinden korkar ne de islamı kalben tasdik eder. Bunun mukabili imanın en az derecesidir. Fakat kalben tasdik gerekir. Bilmek yeterli değildir. Münafık ise bildiği halde kasıtlı olarak tevhidi tasdik etmez.

2- Kalben bilmek fakat dil ile bildirmemek durumudur. Bu durumda kişi korktuğundan dolayı ikrar etmiyorsa mümindir. İhtiyari olarak inkâr ediyorsa münafıktır. Kişide ki bu durum küfrü inadi şeklinde de ifade edilebilir.

3-Kişi kalben tevhidi bildiği halde diliyle ne ikrar ne de inkâr etmesi durumudur. Yine bu durumdaki kişi kalben tasdikini bir korku sebebiyle inkâr etmiyorsa mümindir. Fakat kendi ihtiyarıyla ikrar etmiyor ve inkârda etmiyorsa bu durumdaki kişinin hali ihtilaflıdır.

4-Taklidi iman pozisyonunda olmak halidir. Bu kişi kalben bildiği tevhide inanmıyorsa küfre girmiştir.

5-Kişi kalben bilip inandığı halde sükût ediyorsa bu kişi hem mümin hem münafıktır. Yani bazen imanın baskın olmasıyla mümin, nifakın ağır basmasıyla münafık olur.

6-Kalp ve dille inkâr ettiği halde inkarını gizleyen kimsenin halidir.

7-Kalbi boş olup, inkâr ve tasdik arasında olan kişinin durumudur. Bu kişi diliyle tevhidi ikrar etse de münafıktır. Çünkü kalben tasdiki tam gerçekleşmemiştir. Eğer ki dille ikrar etmiyorsa küfürdür.

8-Kalben inkâr etmeyip dille ikrar etmeyen kişidir. İkrar etmemesi bir korkudansa Allah Teâlâ nezdinde mümin sayılır.

9-Ne kalple tasdik ne dille ikrarı yapmayan kişinin halidir. Bu kişinin hali meçhuldür. Eğer ki delil arıyorsa mümin, aramıyorsa ve inkârı da ispatı da yoksa küfrüne hükmedilir⁴¹⁸.

Yukarıdaki sayılanlardan münafıklığın birçok hali olduğu anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmeler inançtaki nifak alametleri temel alınarak yapılmıştır. Çeşitli ihtimaller değerlendirildiğinde 1,2,3 ve 5 numarada durumları belirtilen kişilerin kalbinde imanla birlikte nifak olabilir. Diğerlerinde ise nifak, küfürle birleşir ve imana hüküm vermek zorlaşır.

Nifakın ameldeki alametleri ise yalan söylemek, sözünde durmamak ve emanete hıyanet etmekle açıklanmıştır. Bu alametler, daha önce sayılan ihtimallerle kalpte birleşirse

⁴¹⁷ Yâfiû, *er-Risâletu 'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti 's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 24b.

⁴¹⁸ Râzî, *Mefâtihu 'l ğayb* c.I, s.195 vd.; Aynî, *Umdetul kâri* c. I, s. 253 vd.

nifak meydana gelmiş olur. İşte tasavvuf erbabının üzerinde durduğu temel nokta sahih itikatla birlikte tevhidi kalbe yerleştirerek, kalbi de bu üç hasletten temizlemeye çalışmaktır. Salik bunun sonucunda Allah Teâlâ'nın emirlerini zorlanmaksızın yerine getirir, ihlas ve ihsan makamlarına kavuşur⁴¹⁹.

2.3.20. Hakk ve Hakikat

Hakk kelimesi sözlükte gerçek, inkârı imkânsız şey gibi anlamlarda kullanılmasıyla beraber Allah Teâlâ'nın ismi şeriflerinden birisidir ve yaratan manasıyla kullanılmaktadır. Hakikat kelimesi sözlükte; gerçek, var olduğu kesin ve net olarak bilinen şey, bir şeyi o şey yapan husus, mahiyet gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî ıstılahta ise; Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması gibi anlamlara gelmektedir⁴²⁰.

İmam Yâfiî ilk olarak hakk kelimesinin lügat manasını vermiş daha sonraki ıstilahtaki anlamlarını açıklamıştır. Lügat olarak Hakk kelimesi, sabit olan ve var olan anlamlarındadır. İstilahtaki olarak ise varlığı daimi olan, rahmetiyle her şeyi kuşatan, zarar ve fayda vermek sadece onun tarafından olan Allah Teâlâ hakkında kullanılmaktadır. Hakk kelimesi, hakiki anlamda yalnızca Allah Teâlâ için kullanılır. Allah Teâlâ'dan başkası içinse kullanımı mecazidir. Çünkü Allah Teâlâ dışındakilerin varlığı, yine Allah Teâlâ'nın icadıyla gerçekleşir⁴²¹.

İmam Yâfiî “İşte bunları yapan sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Artık hakk'dan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır...⁴²²” ayeti kerimesini ve Peygamber (s.a.v)'in “En doğru söz, Şâir Lebîd'in söylediği sözdür.⁴²³” diyerek her şeyin yok olup gideceğini yalnızca Allah Teâlâ'nın bâki kalacağını belirttiği şiirini delil getirmiştir. O, nasslar ışığında hakiki olarak hakk kelimesinin yalnızca Allah Teâlâ için kullanılacağını belirtmiştir. Ona göre meşâyihî sûfiyye ıstilahtaki hak kelimesi Allah Teâlâ'nın zatını, hakikat kelimesi de Allah Teâlâ'nın sıfatlarını ifade eder. Daha sonra bu iki terim, sûfiler tarafından farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Örneğin; nefis ve hevadan kaynaklanan istekleri ve dünyevi arzuları terk eden kişi, ihsan makamına girmiştir. Bazı sûfiler bu makamı hakikat âlemi diye isimlendirmişlerdir. Ve bu kişiye hakk makamına ulaştı demişlerdir⁴²⁴.

⁴¹⁹ Çetin, *Mü'minin İstikameti*, s. 150.

⁴²⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 152, 153.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 188.; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 85, 86.

⁴²¹ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 26b.

⁴²² Yunus 10/32.

⁴²³ Buhari, *Bâbu eyyâmul câhiliyye*, 3841.

⁴²⁴ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 26b.

İmam Yâfiî, hakikat kelimesini açıklarken de lügat âlimlerinin hakikat tariflerini vermiş daha sonra hakikati şer'i istilahta açıklamıştır. Ona göre lügatte hakikat, bir lafzın kendisi için tayin edildiği şeydir. Bu bağlamda hakikat kelimesi lügat ilim adamları tarafından kullanılırsa hakiki lügavi manası kullanılmış olur. Şer'i ilimlerde kullanılırsa şer'i manada kullanılmış olur. Şer'i istilahta hakiki anlamda kullanılan kelimeler şeriat cihetinden değil, asıl tayin edildiği anlamdan çıkmış olan kelimelerdir. Adam ve kadın kelimeleri lügavi hakikate, zekât ve iman kelimeleri şer'i hakikate, dâbbe kelimesi de örfi hakikate örnektir⁴²⁵.

İmam Yâfiî, tasavvuf ıstılahındaki bu kullanımın Allah Teâlâ'nın zatıyla birleşmek anlamında olmadığı üzerinde ısrarla durmuştur.

Mutasavvıf meşayihın ıstılahında Hakk, O zattır. Hakikat sıfatlarıdır. El-Hakk, O zatın ismidir. Hakikat sıfatların ismidir. Bunları Allah Teâlâ'nın zatına ve sıfatlarına has kıldılar.

Mürîd dünyayı terk edip heva ve nefsin isteklerini bastırdığı zaman ihsan âlemine girer. Bazıları da hakikat âlemine girdiklerini söylemişlerdir⁴²⁶.

2.3.21. Vasiyyet

Vasiyyet kelimesi sözlükte; tavsiye, nasihat, öğüt, pend gibi anlamlara gelmekle beraber tasavvufi istilahta ise sûfilerin çevrelerindeki kişilere, sohbetlerinde bulunanlara ya da şeyhin müridlerine vermiş oldukları öğüt ve tavsiyeler için kullanılmaktadır⁴²⁷.

İmam Yâfiî, nasslarda vurgu yapılması ve öneminin belirtilmesinden dolayı vasiyyet/öğüt konusuna ayrı bir bölüm açmıştır. O, ilk etapta konula ilgili nassları şu şekilde sıralamıştır.

“İyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın⁴²⁸.”, “Bir de birbirine hakkı tavsiye, sabrı tavsiye edenler⁴²⁹.”, “Birbirlerine sabr (-u sebat) ı tavsiye, (halka) merhameti tavsiye edenler...⁴³⁰”, “Din nasihatı⁴³¹.”

İmam Yâfiî bu delilleri zikrettikten sonra nasslarda anlatılmak istenenlere vurgu yaparak Allah Teâlâ'ya takarruba işaret etmiştir. O, nassların ışığında vuslata yaklaştıran şeylerin ilm-i râcih ve ameli salih olduğunu söyler. Bu da ancak Allah Teâlâ'nın kitabından öğrenilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm itikat, iman, ameller, ahval, îkan, tevhid ve marifette

⁴²⁵ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 26b.

⁴²⁶ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 26b.

⁴²⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 374, 375.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 519.

⁴²⁸ El-Maide 5/2.

⁴²⁹ El-Asr 103/2.

⁴³⁰ El-Beled 90/17.

⁴³¹ Müslim, *Beyânu enne'd-dine en-nasihatu*, 55.

önderdir. Ameller ancak sahih bilgilerle sahih olur. Ahval ise amellerin semeresidir. Ve Allah Teâlâ halis ve doğru amellerden başkasını kabul etmez. Doğru amelde ancak şeriatı mutahharaya uygun olarak işlenen şeylerdir. Amellerde ihlası yakalamak ise rızayı İlahiyi amaçlamakla gerçekleşir⁴³².

Nitekim Allah Teâlâ “Hâlbuki onlar Allah’a, O’nun dininde ihlas (ve samimiyyet) erbabı ve muvahhidler olarak, ibadet etmelerinden...⁴³³” buyurmuştur⁴³⁴.

İmam Yâfiî bu açıklamalarından sonra amellerin Allah Teâlâ tarafından kabul edilmesini takva ile bağdaştırmıştır. Bu hususa delil olarak da birçok ayeti kerime⁴³⁵ zikretmiştir. Nitekim bu ayeti kerimelerde ancak takva ile işlenen amellerin kabul olunacağı ve takva sahibi olanların kurtulacağı belirtilmektedir.

2.3.22. Hulûl

Hulûl, zat veya sıfat olarak bir şeyin bir şeye girmesi demektir⁴³⁶. İslam âlimleri ittifakla Vâcibu’l-vücûd olan Allah Teâlâ’nın zat veya sıfat olarak bir şey içine giremeyeceğini ve hiçbir şeyinde Allah’ın zat ve sıfatı içerisine giremeyeceğini söylemişlerdir. Allah Teâlâ Vâcibu’l vücûd’dur. Mahlûkat ise hâdis ve mümkünü’l-vücûddur. Vâcib olan Zat için zaman ve mekân söz konusu değildir. Mümkün ise zamana ve mekâna muhtaçtır. Vacip için hulûl söz konusu olsa mümkün O’na mekân olmuş olur. Hâlbuki Vâcibu’l-Vücud olan Allah Teâlâ bundan münezzehtir⁴³⁷.

Allah Teâla’ya hulul etmek veya O’nun bir şeye hulul etmesi mümkün değildir. Çünkü hulul sıfatı, kemal sıfatı değil, naks sıfatıdır. Cenâb-ı Hakk’ı ondan tenzih etmek gerekir. Burada hulul kemal sıfatı olarak kabul edilse Allah Teâlâ’nın sıfat olarak veya başka bir şeyle kemal bulması gerekir. Başka bir şeyle kemal bulmak ise Vâcib-ul-vücûd olan Allah Teâlâ hakkında muhaldir. Çünkü Allah Teâlâ kendisi kâmilidir. Bir başkası tarafından tamamlanmasına ihtiyacı yoktur. Allah Teâlâ’nın sıfatları araz ya da cevher değildir. Bu sebepten dolayı da nakl olmak gibi vasıfları kabul etmezler. Vâcibu-l-vücud olan Allah Teâlâ yaratıcıdır, öldüren, diriltendir. Bu halde Allah Teâlâ’nın öldüreceği, yok edeceği bir cisme girmesi veya ona ulaşip birleşmesi hiçbir şekilde akıl ve mantıkla örtüşmemektedir⁴³⁸.

⁴³² Yâfiî, *er-Risâletu’l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 27a.

⁴³³ El-Beyyine 98/5.

⁴³⁴ Yâfiî, *er-Risâletu’l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 27a.

⁴³⁵ El-Maide 5/27,93, el-Meryem 19/72.

⁴³⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 222.

⁴³⁷ Yâfiî, *er-Risâletu’l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 31a.

⁴³⁸ Yâfiî, *er-Risâletu’l-Mekkiyye fî tariki sâdâti’s-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 31b.

“O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler; hayvanlara da (onlar için) eşler yarattı. Zira yeryüzünde sizi (ve onları, âdetimize mebnî) bu sûretle üretir. Onun benzeri hiçbir şey yoktur. Hakikaten O, işitici ve görücüdür⁴³⁹.”

Ayet-i Kerimeden de anlaşılacağı üzere bu sıfatlarla olan bir Zât'ın, başkasına hulûlu veya birleşmesinde bir lüzum olmamasıyla beraber aya ve güneşe yaratmış olduğu enerjiyi insanın kalbinde de yaratmaya tabi ki de gücü yetendir⁴⁴⁰.

İmam Yâfiî tasavvuftaki hulûl söyleminin cahil sûfiler tarafından kaynaklandığını ve şeytanın kalplerine ilka ettiği bir durum olduğunu söyler. Ona göre bu durumdaki kişi, batini bazı şeyleri müşahede etmesiyle nefsini Rabb'i zanneder. Hulûl iddiasında bulunan kişilerin durumları farklılık gösterebilir⁴⁴¹.

Söz konusu bazı durumlarda şahıstan sadır olan hâriku-l-âde olaylar sebebiyle kişi yaptıklarını kendinden zannedebilir. Bunun yanında maneviyattaki müşahedesine kapılarak Allah Teâlâyla birleştiğini zanneder. Hulûl iddiasında bulunmasının bir başka sebebi de görülen rüyalar. Bazı kimseler rüyalarında Rabb Teâlâ'yı gördüklerini ve ondan ayrılmadıklarını savunmuşlardır. İmam Yâfiî bu duruma işaret ederek böyle rüya gören kişilerin rüyalarının doğru bir şekilde tabir edilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca bu kimselere nefslerinin ve hevalarının arzularından uzak durmaları gerektiğini öğütler. Nefs mücahadesine girişen kişinin, Allah Teâlâ'nın buyruklarını sıkı sıkıya yerine getirmeye çalışması gerekir. Hulûl iddiası gibi batıl fikirleri savunmamak için de nefsin ve hevanın iyice tanınması gerekir⁴⁴².

İşte bu noktada İmam Yâfiî, İbnu-l-Arabî gibi meşayihın usulüne işaret ederek âlemi hakikate ve âlemi fenâ makamlarından bahseder. Salık bir yandan taat ve zikir ile ruhunu yükseltirken nefsin desiselerini öğrenip iradesini kullanarak da nefsin terbiye etmeye çalışır. Ona göre bu öğretilerle fenâ makamına giren kişi bir ölü gibi olur. Ne kendisini ne de etrafının varlığından haberdar değildir. Adeta hissetmez olmuş ve dünyadan bağlantısı kesilmiştir. Bazı kişilerin Ene'l Hakk, Lâ mevcûde illallah gibi söylemleri müşahade ettiği nurlar içerisindeki istiğrâki sebebiyledir. Kişi bu istiğrâk halini Allah Teâlâ'nın her şeyi kuşattığını ve yerde gökte ne varsa hepsi O'nun bilgisi dâhilinde olduğunu bilmesiyle ancak aşabilir. Bunları söyleyerek İmam Yâfiî istiğrak makamının hulûl zannedilerek büyük bir hataya düşüldüğünü ifade etmektedir⁴⁴³.

⁴³⁹ Eş-Şûra 42/11.

⁴⁴⁰ Çetin, *Ehli sünnet*, s. 172-175.

⁴⁴¹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 31b.

⁴⁴² Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 45b.

⁴⁴³ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 31b.

İmam Yâfiî bu hale düşmüş kimsenin kurtulması için düşüncelerinden ve yaşadığı bir halin tesirinden kaynaklandığının farkında olması gerektiğini söylemekle bu durumda şeytanın vesveselerine karşı çok dikkatli olması ve sesine kulak vermemesini belirtmektedir. Bununla beraber nefesine ve hevâsına uymayı terketmeli ve nefsinin riyâzet, mücâhede ve halvet yollarıyla eğiterek dizginini eline almalı ve nefsinin öldürünceye kadar bunları bırakmaması gerektiğini vurgulamaktadır⁴⁴⁴.

İmam Yâfiî fenâ hâlini yaşayan kimsenin hulûl tehlikesi bulunduğunu belirterek o kimsenin ilk olarak kâinatta bulunan bütün mevcudatın yaratıldığı şekliyle ve gerektiği gibi varlığını kabul etmesi gerektiğini söylemektedir.

Tecrübe ettiği bu yaşamış olduğu olayın bir rû'yet ve müşâhede hâli olduğunu bilmesiyle beraber hakikatte Allah Teâlâ'nın sıfatlarını alamayacağını sadece o sıfatlarla boyanabileceğinden başka bir şeyi aklına getirmemelidir.

“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allahındır. Allah (ın ilm-ü kudreti çepçevre) her şey'i kuşatıcıdır⁴⁴⁵.” ayetinin hükmünce sûfî, Allah'ın azamet ve kibriyasının her şeyi kuşattığının bilincinde olmalıdır⁴⁴⁶.

“Küfredenler: «O saat bize gelmeyecek» dedi. Sen de ki (Habîbim): Hayır, ğaybı bilen Rabbim hakkı için o, size mutlaka gelecektir. Ne göklerde, ne yerde bir zerre miktârı Ondan (Onun ilminden) kaçmaz. Bundan daha küçük ve daha büyük (hiçbir şey) müstesna olmamak üzere (hepsi) muhakkak apaçık bir kitapta (yazılıdır)⁴⁴⁷.” Bu ayeti kerimeye inanarak yerde ve gökte ne varsa Allah Teâlâ'nın hepsinden haberdar olduğunu bilmesi gerekir.

Bunlarla beraber Allah'ın mahlûkata, mahlûkatın Allah'a zıt (varlıklar) olduğu unutulmamalıdır. Allah Teâlâ hiçbir şeyde hulûl etmez ve hiçbir şey de O'nda hulûl etmez. O, hiçbir şeyle birleşmez⁴⁴⁸.

2.3.23. Kutupluk Makamı

İmam Yâfiî, eserinde kutbiyyetin ne olduğunu açıklamaktan çok bu mertebedeki veliliğin nebîlik ile bağlantısını açıklamayı uygun bulmuştur. Kutupluk makamına delil olarak, Rasulullah (s.a.v)'in “Nice kapılardan döndürülen saç baş dağınık insanlar vardır ki, Allah'a yemin etseler Allah Teâla sözlerini doğru çıkarır⁴⁴⁹.” hadisi şerîfini söylemiştir.

⁴⁴⁴ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 45b.

⁴⁴⁵ Nisâ, 4/126.

⁴⁴⁶ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 46a.

⁴⁴⁷ Sebe', 34/3.

⁴⁴⁸ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 46a.

⁴⁴⁹ Müslim, *Fadli'd-duafâi ve'l-hâmilîn*, 2622.

O, bu bağlamda kutupluk makamında olan velilerin, nebîlerden üstün olduğunu iddia edenlerin büyük bir hataya düştüğünü, cahillik ve ahmaklığından dolayı böyle iddia ettiklerini söylemektedir. Bunu söyleyenler, ulaştıkları velilik makamının nebîlerinin şeriatı sayesinde olduğunu unutmuşlardır. Hâlbuki Nebîler, kutbiyyet makamında kutup olmalarıyla birlikte Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu nebîlik makamıyla şereflenmişlerdir. Ve bu makam, bir kul için en üstün makamdır. Aynı zamanda nebîler şeriat sahibidirler. Kutuplar ise o şeriate tabidirler ve nebîlikleri yoktur. Ancak nebîlerin, kutuplardan daha üstün olduğu, kutupların diğer müminlerden üstün olduğu ve müminlerinde kâfirlerden daha üstün olduğu söylenebilir⁴⁵⁰.

İmam Yâfiî, nebîlerin kutuplardan üstün olduğunu ve kutupların Allah katında nebîlerden üstün olmadığını açıkladıktan sonra nebîlerin faziletlerini şöyle özetlemiştir. Nebînin, bu isimle isimlendirilmesi, makamı ne olursa olsun diğer insanlardan daha üstün olduğunu gösterir. Nitekim Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de İdris Aleyhisselam hakkında “Kitapta İdris'i de an. Çünkü o çok sâdık bir peygamberdi. Biz onu pek yüce bir yere yükselttik.”⁴⁵¹ buyurmuştur. İmam Yâfiî bu ayeti kerimede İdris aleyhisselam'ın yüce bir makama çekilmesini, a'lây-ı illiyyîn'e yükseltilmesi olarak yorumlamıştır. Ve peygamberlerden başka hiçbir kula böyle bir müjdenin olmamasını, peygamberlerin diğer insanlardan üstünlüğünün ispatı olduğunu söylemiştir. “Dünya hayatında onların maişetlerini bile aralarında (onlar değil) biz taksim ettik. Kimini derece derece diğer kiminin üstüne çıkardık⁴⁵².” Yâfiî bu ayeti kerimede geçen “Kimini derece derece diğer kiminin üstüne çıkardık” cümlesini, derece olarak nebîlerin velilerden üstün, velilerin diğer müminlerden üstün, müminlerin de kâfirlerden üstün olması şeklinde açıklamıştır⁴⁵³.

İmam Yâfiî “Şüphesiz ki takva sahipleri cennetlerde, ırmaklar (kenarların) da Hak meclisinde (ve) kudret sahibi, mülkü çok yüce olan (Allah) ın yanındadırlar⁴⁵⁴.” ayeti kerimesinde yer alan takva sahipleri ifadesine dikkat çekmiştir. Takvanın en yücesinin nebilerde olduğunu belirterek nebilerin üstünlüğüne vurgu yapmıştır⁴⁵⁵.

Daha sonra Yâfiî, Peygamber efendimiz (s.a.v)'in faziletiyle ilgili bazı ayetleri ele alır. Örneğin o, “(Allahın) kuluna vahy ettiği neyse onu vahyetdi⁴⁵⁶.” Ayeti kerimesini, Allah Teâlâ'nın vasıtasız olarak Nebi (s.a.v)'e bazı sırları verdiğini söyler. Bu sırrı yalnızca

⁴⁵⁰ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 05 Ba 1100/2, vr. 32b.

⁴⁵¹ Meryem 19/56.

⁴⁵² Zümer 43/32.

⁴⁵³ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 32b.

⁴⁵⁴ El-Kamer 54/54,55.

⁴⁵⁵ Yâfiî, *er-Risâletü'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 32b.

⁴⁵⁶ En-Necm 53/10.

Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem ve Allah Teâlâ'nın bildiğini ifade eder. Bu durum Nebi (s.a.v)'in faziletini belirten bir örnek teşkil eder.

“Andolsun ki onu diğer bir defa da Sidretü-l munte-hânın yanında gördü o. Şimdi siz onun bu görüşüne karşı da kendisiyle mücadele mi edeceksiniz?⁴⁵⁷” Ayeti kerimesini, İmam Yâfiî, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in başındaki gözleriyle Allah Azze ve Celleyi görmüş olması şeklinde açıklar. Yine bu ayeti kerimelerde yer alan Nebi (s.a.v)'in Sidre-tül muntehanın yanında O'nu görmesi ifadelerinde Nebi (s.a.v)'in miracı olarak yorumlar⁴⁵⁸.

Yâfiî açıkladığı bu ayeti kerimelerin yalnızca bu manayı ifade ettiğini ispatlama çabasında değildir. O'nun dikkat çekmeye çalıştığı şey, Nebi (s.a.v)'in faziletlerine vurgu yapmaktır. Bunları ifade etmesiyle, Nebilerin sıradan Müslümanların ulaşamayacağı makamlarda olduğunu belirtmeye çalışır. Dolayısıyla hiçbir veli hangi makamda olursa olsun herhangi bir Nebiyle aynı seviyede olamaz.

2.3.24. Keşf

Keşf kelimesi sözlükte açığa çıkarma, örtülü olanı açma, sezme, tahmin etme, gizlenmiş olanı ortaya çıkarma, perdenin kaldırılması gibi anlamlara gelmektedir. Istılahta ise; perdenin arkasındaki gaybî olan ve hakiki olan şeylere, bunları yaşayarak ve temâşâ ederek vâkıf olma gibi anlamlarda kullanılmaktadır⁴⁵⁹.

İmam Yâfiî keşfin ruh, kalp ve kalbin sıfatlarıyla olabileceğini söylemektedir. Ruhun hakikati keşfolunduğunda bunu güneş suretinde görür. Kalbin hakikati keşfolunduğunda bunu ay suretinde görür. Bu kimsede kalbi sıfatlar tecelli ettiğinde bunları yıldız suretinde görür. Bu kısımda kizb yani yalan bulunabilir. Yani kişi keşfinde yanılabılır⁴⁶⁰.

Kişinin ruhani müdrekelerinin hakikatine nefsânî havatırların şaibelerinden kurtarması gerekir. Mücerred hayallere gelince bunlar havâssu nefsanîyedir. Mütahayyile kuvveti hayal suretlerinden her birini kırar. Nefse onları gösterir. Bütün havatırı asli suretleriyle müşahede eder. Kişinin insanlar tarafından kabul görme isteği bu kimseyi riyasete teşvik eder. Mahlûkatın kendisine secde ettiğini görür. Bunun sebebi kişinin hevasına tabi olması ve onu ilahlaştırma isteğinden ibarettir. Kişi bunları müşahede ettiğinde bunların yalan ve bâtil hayaller olduğunu bilmesi gerekir. Şayet rüyada bunları görüyorsa bunlara “Edğâsu'l-Ehlâm” denir. Bunlarda yalan ve bâtil dandır. Bunlarla hakiki doğruya ulaşılamaz⁴⁶¹.

⁴⁵⁷ En-Necm 53/12,13,14.

⁴⁵⁸ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 33a.

⁴⁵⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 213.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 282.; Cürçânî, *et-ta'rifât*, s. 169.

⁴⁶⁰ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 42a; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 90-91.

⁴⁶¹ Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 42a; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 90-91.

İmam Yâfiî ğayb âleminde ki keşf iki cihetten değerlendirmektedir. Birincisi; şehadet âleminde zuhuru mümkün olmayan, ikincisi ise şahadet âleminde zuhuru mümkün olandır.

Birincisi yani zuhuru mümkün olmayanlar; cennet, cehennem, arş, kürsî, kalem, levh-i mahfuz vb.gibi olan şeylerdir.

İkincisi zuhuru mümkün olanlar; ârızı durumda müşahede edilebilen varlıklardır. Melekler, mücerred ruhlardır. Mesela Cebrail aleyhisselamın Dihyeti'l Kelbi radıyallahu anhunun suretinde müşahede edilmesidir. Başkalarının bunu makamına göre başka suretlerde görmeleri mümkündür. Ama bunların asli suretlerinde görülmeleri ğayb âlemine mahsustur⁴⁶².

İmam Yâfiî, bu konuyla alakalı olarak bazı yaşanmış olayları anlatmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v) Mi'raçtan dönerken Mekkeli müşriklere Mescid-i Aksâ'yı tavsif etmiş ve orada bulunan sütunları saymıştır. Mekkeli müşriklerin bu olayda Şam taraflarına giden bir kafiye sormaları üzere, O'nun da kafilenin yerini ve dönüş zamanını onlara bildirmiştir.

Hz. Ömer (r.a) Medine'de minberdeyken İranlılarla savaşmakta olan komutanı Sâriye (r.a) çok uzaklardan “Ya Sâriye, el-cebel, elcebel” (“ey Sâriye, dağa çekil”) diye seslenmiş, Sâriye de bu sesi duymuş ve dağa çekilip hezimete uğrayıp yenilmekten kurtulmuştur⁴⁶³.

⁴⁶² Yâfiî, *er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâti's-sûfiyye*, no: 668, vr. 42b.

⁴⁶³ Muhammed b. Mükerrrem ibn Manzûr, *Muhtasar-u Tarih-i Dımeşk li ibni Asâkir*, Dâru'l Fıkr, Dımeşk 1984, c. XVIII, s. 348.

SONUÇ

İmam Yâfiî, tasavvufî konuların izahında gerek çalışmamazın ana konusu olan er-rişaletü'l-mekkiyye fî tarîki's-sâdâti's-sûfiye isimli eseri olsun ve diğer eserlerinde yazmış olduğu konulara naklî deliller vermekle beraber aklî delil ve yöntemleri de kullanmıştır. Eserlerinde yer verdiği bu delillendirmelerin dışında ayrıca kendi görüş ve düşüncelerini de yer vermektedir. Genellikle eserlerinin birçoğunda bir meseleyi anlatırken konuyla alakalı bir şiir veya kaside yazdıktan sonra bunların açıklamasını yaparak konuları izah etmiştir. Eserde Eş'ariyye'nin, Gazâlî'nin, Cüneyd-i Bağdâdî'nin görüşlerine yer verildiği görülmektedir.

İmam Yâfiî'nin düşüncesinde tasavvufun ana gayesi nefsin terbiye edilmesidir. Çünkü nefis kişiyle amacı arasında engelleyicidir. Bunun için yani nefsin terbiye edilmesi seyr-i sülûk ile mümkündür. Nefsin yaratıldığı maddeler; toprak, su, hava ve ateş insanın bazı olumsuz kötü davranış ve amellerde bulunmasına sebebiyet vermektedir. Seyr-i sülûke başlanmasıyla bu kötü ameller meydana gelebilir. Seyr-i sülûk yapılırken bunlarda dikkate alınarak bu davranışların terbiye edilmesi gerekmektedir.

İnsanda birtakım rûhânî cevherler bulunmaktadır. Bunların yani rûhânî cevherlerin terbiyesiyle birlikte latîfe yönüde bulunan nefis artık asıl kimliğine kavuşmuş olur. Nefs latifesi asıl kimliğini kazanmasıyla beraber artık nurlanmaya başlamıştır. Artık en yüce makam olarak kabul edilen Ceberût âlemine yükselir.

Allah Teâlâ'nın sıfatlarının tecellisine ve bazı âlemlerin keşfine vesile olan esaslardan biri de cezbedir. Allah Teâlâ sevdiği kimseleri ilâhî bir emirle huzuruna çektiği ve yönelttiği bir hâl olan cezbe, nefsi, kötü hâl ve fikirlerden arındırmakla birlikte bunların zıttı olan iyilik, güzellik gibi sıfatlarla kuşatmaktır. Nefsi terbiye etmenin temel aracı olarak kabul edilmektedir.

Mutasavvıfların gaybî bilgilere vakıf olduklarına dair söylemleri onların küfürle itham edilmelerine sebep değildir. Bu meseleye titizlikle ve daha dikkatli bir şekilde yaklaşılmalı ve araştırılmalıdır. Gaybî bilgilerin bilinmesi yani keşf olunması mümkündür. Allah Teâlâ'nın kendi katından bazı özel kullarına bazı gizli ilimleri yani hakikat ilmini verebilir. Bu özel ve seçkin kullar ise sadece ve sadece Allah Teâlâ'nın bildirmesiyle bazı gaybî bilgilere muttali olurlar. Mücerred olarak Allah Teâlâ'nın dışında gaybî hiç kimse bilemez. Yani gaybî sadece Allah bilir. Çünkü Allah Teâlâ'nın 'el- Alîm' sıfatı ortaklığı kabul etmez.

İmam Yâfiî, keramet ve mucize konuları hakkında velâyet nurunun kaynağının Hz. Peygamber (s.a.v) olduğunu söylemektedir. Bütün velîler ise nurlarını O'ndan almaktadır. Keramet mucizenin aynısı sayılmamakla birlikte tamamlayıcısı kabul edilmektedir. Mucizede

yapılması gereken izhar yani göstermek olsa da kerametın gizlenmesi evlâ sayılmaktadır. Çünkü keramet bazı özel ve zaruri durumlarda meydana gelir. Bununla beraber velîlerin üstünlüğü kerametlerinin olup olmamasına bağılı değildir. Ma’rifet ve yakîn makamına ulaşmış olan velîler diğerk keramet sahibi velîlerden daha faziletli ve üstün de olabilirler.

Şeriat, tarikat ve hakikat birbirinden farklı değildir. Şeriat, hakikatin özü tarikat ise şeriatın tatbik edildiğı alan olmasıyla bunlar birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Şeriat ve tarikat Kur’ân-ı Kerîm’in ve Sünnetin emirlerine yani hükümlerine muhataptır.

Mürîd, mürşide intisab etmeden önce mürşidin bu işte gerçekten yetkin, sağlam olup olmadığını araştırmalıdır yani onun şeyhliğinden emin olmalıdır. Bunu yaparkende en önemli özellik Peygamber (s.a.v)’in sünnetlerinin uygulanmasıdır. Bununla beraber ilk olarak şeriatı yani fıkıh ilmini öğrenmesi ve itikadi konularda kesin olarak inanılması, kabul edilmesi gereken huşuların değişmeyeceğine inanması gerekir. Bağlanacak olduğı mürşidin dinin esaslarını hiçbir şekilde değiştiremeyeceğini bilmesi gerekir. Sadık ve ihlaslı olan mürîd bazı aşamaları geçmekle ma’rifet kapılarını açarak tevhide ulaşır. Mürîd, nefsinı daima kontrol altında tutmalı ve yaptığı her işi sadece Allah Teâlâ’nın rızası için yapmalıdır.

Bir kimse Kur’ân’a ve Sünnet-i Seniyye’ye bağılı kaldığı sürece hak yoldan çıkmaz. Ancak tasavvuf yolunda hakikatin sırlarına ve ma’rifetullahı ulaşmak için hakiki bir mürşide tabi olmakla onun terbiye metotlarıyla yetişmek gerekir.

Mürşidin, mürîdinin ihtiyaçlarını karşılayacak derecede fıkıh ilmine sahip olması gerekir. Tabi ki bunun yanında olmazsa olmaz akaid ilmini de bilmesi gereklidir. Ayrıca nefsi ve ruhi hastalıkları bilmesi için de kalbi ilimlere vakıf olmalıdır. Kendi mürîdlerine hususi olarak rahmet ve şefkate bulunurken tüm Müslümanlara da umumi olarak rahmet ve şefkate bulunmalıdır. Mürîdlerinin birbirlerinden gizledikleri ayıplarını ortaya çıkarmamalıdır. Şayet bunda irşad amacı varsa o zaman tenhada bunu yapmalıdır.

İmam Yâfiî tasavvuftaki hulûl söyleminin cahil sûfiler tarafından kaynaklandığını ve şeytanın kalplerine ilka ettiğı bir durum olduğunu söyler. Ona göre bu durumdaki kişi, batini bazı şeyleri müşahede etmesiyle nefsinı Rabb’i zanneder. Hulûl iddiasında bulunan kişilerin durumları farklılık gösterebilir.

Çalışmış olduğumuz İmam Yâfiî’nin “*er-Risâletü’l-Mekkiyye fî Tarîki’s-Sâdâti’s-Sûfiyye*” isimli eserinin Türkçeye tercüme edilerek ilim dünyasının hizmetine sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Abdulgâkî, M., *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-hadis, Kahire 1991.
- Aclûnî, İ., *Keşfu'l-hafâ ve müzîlu'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdîs alâ elsineti'n-nâs*, Mektebetü İlmi'l-Hadîs, yy. ty.
- Akdoğan, M., *Afîfuddîn Abdullah B. Es'ad El-Yâfî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020.
- Algar, H., “Bahâeddîn Nakşibend”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV, s.458-460.
- Ankaravî, İ., *Rusuhi'l Ankaravî*, Matbaatu'l Âmire, İstanbul 1281.
- Aykaç, M., “Belevî, Halid b. ‘İsâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. V, s. 406.
- Baş, D., “Yâfiî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXXIII, s. 176.
- Bağdâdî, İ., *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, Medresetu't-Turâsî'l-Arabiyye, yy., ty.
- Beyhakî, H., *Şuabu'l-İmân*, Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut ty.
-*Şuabu'l-İmân*, thk. Ahmed en-Nedvî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.
- Bedruddîn A., *Tuhfetu'z-zemen fî târihi sâdâtî'l-Yemen*, thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî, Mektebetu Merkezi'd-Dirâsâtî ve'l-Buhûsî'l-Yemenî, yy. 2004.
- Buhârî, M., *Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, dâru Tavkî'n-Necât, I-IX, yy., 1422.
-*el-edebû'l-müfred*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Dârü's-Siddîk, yy. 1997.
- Cebecioğlu, E., *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014.
-“Prof. Nicholson'un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, (1987), ss.389-406.
- Çetin, İ., *Tasavvuf*, Dilara yayınları, Isparta 2007.
-*Ehli Sünnetin Nazarı İtikadın Ölçüsüdür*, Dilara yayınları, Isparta 2013.
-*Mü'minin İstikâmeti, Velînin Kerametidir*, Dilara yayınları, Isparta 1994.
-*Terbiye-i Nefs*, Dilara yayınları, Isparta 2013.
-*Aşk*, Dilara yayınları, Isparta 2006.
-*İnsan ve Vazifesi*, Dilara Yayınları, Isparta 2011.
-*Tasavvuf ve Tevhid'de Parlak İnciler*, Dilara yayınları, Isparta 2005.
-*Özleşme Yolu*, Dilara Yayınları, Isparta 2006.
- Derâkutnî, A., *Sünenü Dârâkutnî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004.

- Ebû Dâvud, S., *Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Dâru'l-Asriyye, I-IV, Beyrut, ty.
- Ebu Ya'lâ, Ali., *Müsned-i Ebî Ya'lâ*, Dâru'l-Me'munu'l-lit'türâsi, Dımeşk 1989.
- Endülüsî, *Bahrü'l Muhît*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1.baskı, Beyrut ty.
- el-Askalâni, H., *ed-dureru'l-kemine fî a'yâni'l-mieti's-semâniye*, Meclisu Dâiratu'l-Meârifil Usmaniyye, Saydar Abâd 1972.
- el-Askalânî, H., *İnbâu'l-ğumr bi-inbâi'l-'umr*, thk. Hüseyin Habeşî, Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmiyye, Kahire 1998.
- el-Atâbekî, *el-Menhelu's-safî ve'l-müstevfî ba'de'l-vafî*, thk. Muhammed Emin, Merkezu Tahkîki't-Turâs, yy. 1993.
- el-Aynî, B., *Umdetul kâri fî şerhi sahihi'l-Buhari*, Matbbatü'l-âmire, İstanbul 1308.
- el-Belvâ, İ., *el-Yâfî Şâiran*, (yayınlanmamış yüksek lisan tezi), Mu'te Üniversitesi, Ürdün 2010.
- el-Belevî, H., *Tâcu'l-mefriğ fî tahliyeti 'ulemâ'i maşrık*, thk: Hasab b. Muhammed es-Sâih, Sunduku İhyâi't-Turâsi'l-İslâmiyyi, yy. ty.
- el-Bâcûrî, A., *Şerh-u Cevheret-ut Tevhîd*, Mektebetu'l Ğazâlî, Beyrut 1972.
- el-Câmî, A., *Nefehâtu'l-üns min hadarâti'l-kuds*, thk. Muhammed Edîb Câdır, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- el-Cürcânî, M., *Kitabu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2013.
- ed-Dehlevî, A., *Huccetullâh-il-Bâliğâ*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty.
- el-Fâsî, T., *el-'İkdu's-semîn fî târihi beledi'l-emîn*, thk. Fuad Seyyid, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1985.
- el-Gazzâlî, M., *İhyâ-u ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1983.
- *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, İslâmi Kitaplar Nâşiri, Midyat ty.
- el-Hânî, M., *el-Behcetü's-seniyye fî âdâbi't-tarîkati'l-aliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşibendiyye*, İhlas yayınları, İstanbul 2002.
- el-Hânî, A., *es-Saâdetü'l-ebediyyetü fî mâ câe bihi'n-Nakşibendiyye*, Hakikat yayınları, İstanbul 2012.
- el-Hanbelî, A., *Şezâretü'z-zeheb fî ehbâri men zeheb*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1986.
- el-Harîrî, M., *Tibyânu'l-vesâilu'l-hakâyık fî beyâni's-selâsili't-terâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, no:430.
- el-Haznevî, M., *et-Tarîkatü'n-Nakşibendiyye: neş'etuhâ ve usuluha ve tetavvüruha*, Mektebetu Seyda, Diyarbakır 2015.

- el-Herevî, A., *Menâzilü's-sâirîn*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1988.
- el-Hile, M., *et-Târih ve'l-muerrihûn bi Mekke*, yy.1994.
- el-Hücvîrî, O., *Keşfu'l-mahcûb*, Terc. İs'ad 'Abdulhâdî Kandîl, el-Meclisu'l-A'lâ li's-Sikâfe (el-Heyetu'l-'Amme li'd-Dâri'l-Kutubi ve'l-Vesâik), Kahire 2007.
- el-Isbehânî, M., *Ravdâtu'l-cennât fî ahvâli'l-'ulemâ ve's-sadât*, thk. Esedullâh İsmâiliyyân, Mektebet-u İsmâiliyyân, Tahran 1396.
- El-Isfahânî, R., *Hilyet-ul- Evliyâ' ve Tabâkatu'l-Asfiyâ*, Dârü'l-Kutubu'l-Arabi, Beyrut 1967.
-*Hilyet-ul- Evliyâ' ve Tabâkatu'l-Asfiyâ*, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- el-İsnevî, *Tabakâtu's-Şâfiîye*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- el-Kelâbâzî, E., *et-Ta'arruf*, nşr. Ahmed Şemseddin, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1993.
-, *et-Ta'arruf*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ty.
- el-Kuşâşî, S., *Simdu'l-mecîd fî telkîni'z-zikr li ehli't-tevhîd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no: 1197
- el-Kuşeyrî, A., *er-Risâle*, Matbaatu Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve Evlâdihi, Mısır 1959.
-*er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, Dârü'l- Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 2001.
-*Letâifü'l-işârât, tefsirü sūfî kâmil li'l-Kur'âni'l-kerîm*, thk. İbrahim Besyûnî, el-Heyetü'l Mısriyyetü'l-Amme, 3. Baskı, Kâhire 2000.
- el-Mevsilî, M., *Menâkıbü'l-ebrâr ve mehâsinü'l-ahyâr*, thk. Said Abdulfettah, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- et-Taberî, M., *Tefsir-i Taberî*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Mektebetü Hicre, Kahire 2001.
- el-Yâfiî, A., *el-irşâd ve't-tatrîz fî fadli zikrillâhi ve tilâveti kitâbihi'l-azîz ve fadli'l-evliyâi ve'n-nêsikîn ve'l-fukarâi ve'l-mesêkîn*, thk. Muhammed Edîb Câdır, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- *ed-durru-n nazım fî havassı-l Kur'ân-il Azîm*, Dârü-l Kütübü-l İlmiye, Beyrut 2000.
-*Mirâtü'l-cinân ve Ibratü'l-yakzân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1997.
-*Risâletun müştemiletun alâ nebze min akvâli'l-meşâyih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no: 1998.
-*Ravdu'r-reyyâhîn fî hikâyâti's-sâlihîn*, thk. Muhammed Edîb Câdır, Adnan Abdurabbihi, Dârü'l-Beşâir, Dimaşk 2006.
-*Ravdu'r-reyyâhîn fî hikâyâti's-sâlihîn*, çev. Ali Rıza Kaşeli, Bekir Sırmabıykoğlu, İlk Harf Yayınları, İstanbul 2011.

-*Neşru'l-mehâsinu'l-ğaliyye fî fadl-i meşâyihü's-sûfiyye*, thk. İbrahim Atve 'İvaz, Şirketu ve Matba'at-u Mustafa Elbânî el-Halebî, Mısır 1961.
-*Neşru'l-mehâsinu'l-ğaliyye fî fadl-i meşâyihü's-sûfiyye*, thk. Halîl 'İmrân Mansûr, Dâru'l-Kutûbi'l-'İlmiyye, Beyrut 2000.
-*Neşru'l-mehâsinu'l-ğaliyye fî fadl-i meşâyihü's-sûfiyye*, thk. 'Abdunnâsır Sa'dî Ahmed Abdullah, Mektebet-u Sikâfetu'd-Dîniyye, Beyrut 2004.
-*Hulâsâtu'l-mefâhir fî menâkibi's-Şeyh Abdulkâdir*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Âsâru'l-İslâmiyye, Srilanka 2006.
-*et-Terğîb ve't-terhîb*, thk. Ebû 'Abdurrahman el-Mısırî el-Eserî, Dâru's-Sahabeti li't-Turâs, Tanta, 1. Baskı, 1994.
-*ed-Dureru'l-mustehsene fî tekrâri'l-'umre fî's-sene*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya/no: 79.
-*Risâle fî erkânî'n-nikâh*, Melik Suud Üniversite Kütüphanesi, el-A'lâm, no: 198/3.
-*Zikru mezâhibi'l-fıraki'l-isneteyni ve seb'ine el-muhâlefet-i li's-sünneti*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutûbi'l-'İlmiyye, Beyrut 2004.
-*Merhemu'l-'ileli'l-mu'dile fî def'i's-şubehi ve'r-redd-i ala'l-Mu'tezile*, thk. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nassâr, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1992.
-*Tuhfetu'l-'ibâd*, Beyâzıt Kütüphanesi, no.7939.
-*Du'â-i tâ'ûn*, Üsküdar-Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş, no: 300.
-*Ed'iyetu sabâh ve'l-mesâ'*, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesi, İstanbul, no: 1611.
-*Cevâhiru'n-nifâs fî beyân-i sıfâtî'sseyyidi mine'n-nâs.*, thk. Hüseyin Muhammed Ali Şukrî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 2010.
-*Manzûmetun fî ebrâci's-şemsi ve'l-şuhûr*, Melik Suud Üniversite Kütüphanesi, el-A'lâm, no: 198/4.
-*er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâtî's-sûfiyye*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Amasya, no:05 Ba 1100/2.
-*er-Risâletu'l-Mekkiyye fî tariki sâdâtî's-sûfiyye*, İBB Atatürk Kitaplığı, İstanbul, no: 668.
- en-Nîsaburî, H., *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l Arabi, Beyrut ty.
- en-Nablusî, A., *Miftâhu'l-maiyye fî düstûri't-tarikâtî'n-Nakşibendiyye*, thk. Cüde Muhammed Ebu'l-Yezid el-Mehdî-Muhammed Abdulkadir Nassar, Dâru'l-Cudiyye, Kahire 2008.
- en-Nâhebî, A., *Rihletun ila Yafi' ev Yafi' fî edvâri't-Târih*, Mektebetu Muhammed Ebûbekr, yy. 1990.
- *el-Kevkebû'l-lâmi' fî mâ ehmele min târihi Yafi'*, Dâru'l- Endülüs, Cidde 1999.

- en-Nesefî, *Bahrü'l- Kelam Fi Akaid-i Ehlil- İslam*, Matbaatü'l- Meşriki'l-İrfan, yy.1329.
- er-Rendî, İ., *Gaysu'l-Mevâhibi'l-Aliyye Şerhu'l Hikemil Ataiyye*, Matbaatu Saâde, yy., 1970.
- es-Sehâvî, Ş., *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli karni't-tâsi'*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1992.
- es-Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabi, Beyrut ty.
- Es-Sürûrî, M.M, *Ravzu'r-Reyyâhîn fî-Hikayâti's-Sâlihîn Tercemesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, no: 850.
- es-Sülemî, M., *Tabakâtu's-sûfiyye*, Matbaatu Medenî, Kâhire 1986.
- *Tabakâtu's-sûfiyye*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- eş-Şâfiî, M., *Akîdetu Ehl-i's-Sünnet'i ve'l-cemâ'ati (Hizbu'l-Yâfiî)*, Milli Kütüphane, Ankara, Yz-A479, vv. 6-11.
- et-Tûsî, S., *el-luma'*, Dâru'l-Kutûbi'l- Hadîsiyye, thk. Abdulhalîm Mahmûd, yy. 1960.
-*el-Lüma' İslam Tasavvufu*, terc. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.
- ez-Zebîdî, Ş., *Tabakâtü'l-havâs ehlu'ssıdk-i ve'l-ihlâs*, ed-Dâru'l-Yemeniyye, Beyrut 1986.
- ez-zebîdî, M., *İthâf'us-Sâddet'il-Müttakîn bi şerhi esrâri İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, Matba'at-u Meymeniyye, Mısır 1311
- ez-Zûbî, M., *Mu'cemu's-Sûfî*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 2004.
- Gürer, D., *Abdulkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Fârukî, *Tercüme-i Hidâyetü't-Tâlibîn*, çev. Mehmed Hıfzı, Matbaai Esad İzzet, İstanbul 1882.
- Firûzâbâdi, M., *Kamûsü'l Muhît*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2005.
- İbnü'l-Arabî, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, terc. Ekrem Demirli, Litera yayınları, İstanbul 2015.
- İbn Mâce, M., *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru İhyâi'l kutubu'l-Arabiyye, ty., yy.
- İbn Manzûr, C., *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1993.
-*Muhtasar-u Tarih-i Dimeşk li ibni Asâkir*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1984.
- İbn Mulakkin, S., *Tabakâtu'l-Evliyâ*, thk. Nureddin Şureybe, Mektebetü'l Hânecî, Kahire 1994.
- İbn Hibbân, M., *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbni Hibbân*, Müessetu'r- Risâle, Beyrut 1983.
- İbnü'l-Ğazî, *Dîvânu'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

- Kabak, R., *Gelibolulu Muslihuddîn Mustafa b. Şaban Sürûrî'nin Ravzu'r-Reyyâhîn fî-hikâyâtî's-sâlihîn tercümesi adlı eseri (inceleme-metin)*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2017.
- Kara, "Mürsî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXII, s.55-56.
-"İbn Atâullah el-İskenderî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XIX, s.337-338.
- Kazvînî, Y., *Sünen-i İbni Mâce*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1996.
- Kılıç, M., "Ni'metullah-ı Velî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 133.
- Kurtuluş, R., "İbn Zahîre", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XX, s. 455-457.
- Muslu, R., Halvetiyye'de "Atvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği Ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 18, (2007), s. 43-63.
- Münziri, A., *et-Terğîb ve't-Terhîb min'el hadis-i şerîf*, Dâru'l-Fikir, Beyrut ty.
- Necmüddîn Kübrâ, A., *Usûl-i aşere, Risâle ile'l-hâim, Fevâihu'l-cemal (Tasavvufî Hayat)*, çev. Mustafa Kara, Dergah Yayınları, İstanbul 1980.
- Okudan, R., *Hasan Ünsî ve Tasavvufî görüşleri*, Fakülte Kitabevi, 2007 Isparta.
- Ögke, A., *Kur'ân'da Nefs Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.
- Öz, M., *İmam-ı Azamın Beş Eseri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8.baskı, İstanbul 2012.
- Pamuk, A., *Kur'ân-ı Kerîm'in Havâs ve Esrarı (Havâssu'l-Kur'ân)*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Râzî, F., *Mefâtîhu'l Ğayb et-tefsiru'l kebir*, Matbaatu'l âmiratu's-şerafiyye yy. h.1308.
- Said, M., *Hediyetu'l-ihvan fî âdâb-ı zikri'l-Mennân = Risâleti'l-âdâbi fî tarîkati'n-Nakşibendiyye*, yy., İstanbul 1917.
- Suyûtî, C., *ed-durru'l mensûr fî tefsirîl me'sûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Lübnan 2015.
- Şarânî, A., *el-Envâru'l-kudsiyye fî ma'rifeti kavâidi's-sûfiyye*, Dâru Cevâmi'il-Kelim, Kâhire 1987.
-*el-Envâru'l-kudsiyye*, thk, Abdulbâkî Surûr, el-Mektebetu'l-İlmiyye, yy, ty,
- Şahin, M. (2020). Etvâr-ı Seb'a geleneği ve Vâhib Ümmî'de Etvâr-ı Seb'a, *Turkish Studies - Religion*, 15(1), (2020) ss.77-96.
- Tehânevî, M., *Keşşâfü istilâhâtî'l-fünûn*, Dâru Kahraman, İstanbul 1984.
-*Keşşâfü istilâhâtî'l-fünûn*, Dâru sadr, Beyrut ty.
- Uludağ, S., *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012.
-*Tasavvufun dili*, Ensar Yayınları, İstanbul 2016.
-"Sülûk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXVIII, s. 127-128.

- Ünal, Ç., *Yemen Tarihi Hakkında Yazılmış Türkçe Eserler*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2018.
- Ziriklî, H., *el-A 'lâm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.

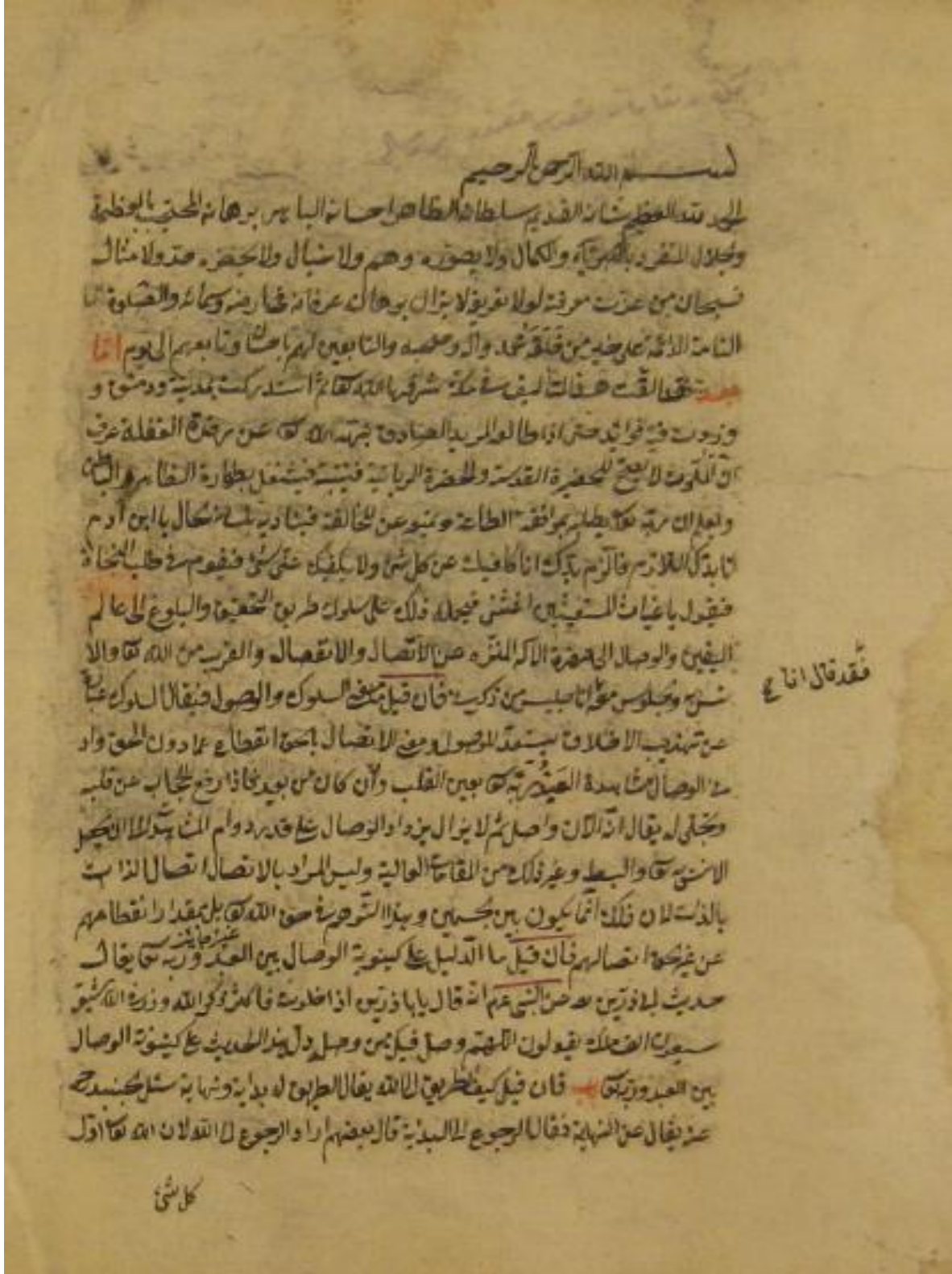

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Muhammed Şerif KAHVECİOĞLU
Doğum Yeri - Tarihi	Antalya – 01.10.1993
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 2016
Yabancı Dil	Arapça
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim (Öğretmen)
E-Posta	muhammedserifkahvecioglu@gmail.com

EKLER

EK 1- “ER-RİSÂLETÜ’L-MEKKİYYE FÎ TARÎKÎ’S-SÂDÂTİ’S-SÛFİYE”

Fotoğraf 1: Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesinde 05 Ba 1100/2 Arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan nüshanın ilk sayfası

لب الحبيب العلم النافع ما اوردت صاحبه نواضا بعد التبرك وغرر بعد الخطا وزيد
 بعد الرجة فانما اذا اتم لصاحب تكبير بعد التوفيق وتوكل بعد المحنة وشهرة بعد العلم
 العزلة فذلك العلم الذي استعاز منه رسول الله صلى الله عليه وسلم بقوله واعوذ
 بك من علم لا ينفع وقال حمد للوفد طريفة بدايتها بخوم زهرة واسطها افكار
 باهية ونهايتها محوس ظاهيرة ويختتم بهذه الابنة الكريمة قال تعالى افرأيت ان
 منعناهم سبلهم ثم جاءهم ما كانوا يوعدون ما اغنى
 عنهم ما كانوا يمتنعون ينهنا الله واياكم عن نون العالمين
 والمحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا والاولين
 والافريق تحت الرسالة الملكية بعون الله وصن
 نرفيف على يد العبد الضعيف المذنب الحقير
 لارحمه الله تعالى المحيى غفر الله له وا
 ولوالديه واصن اليهما واليه

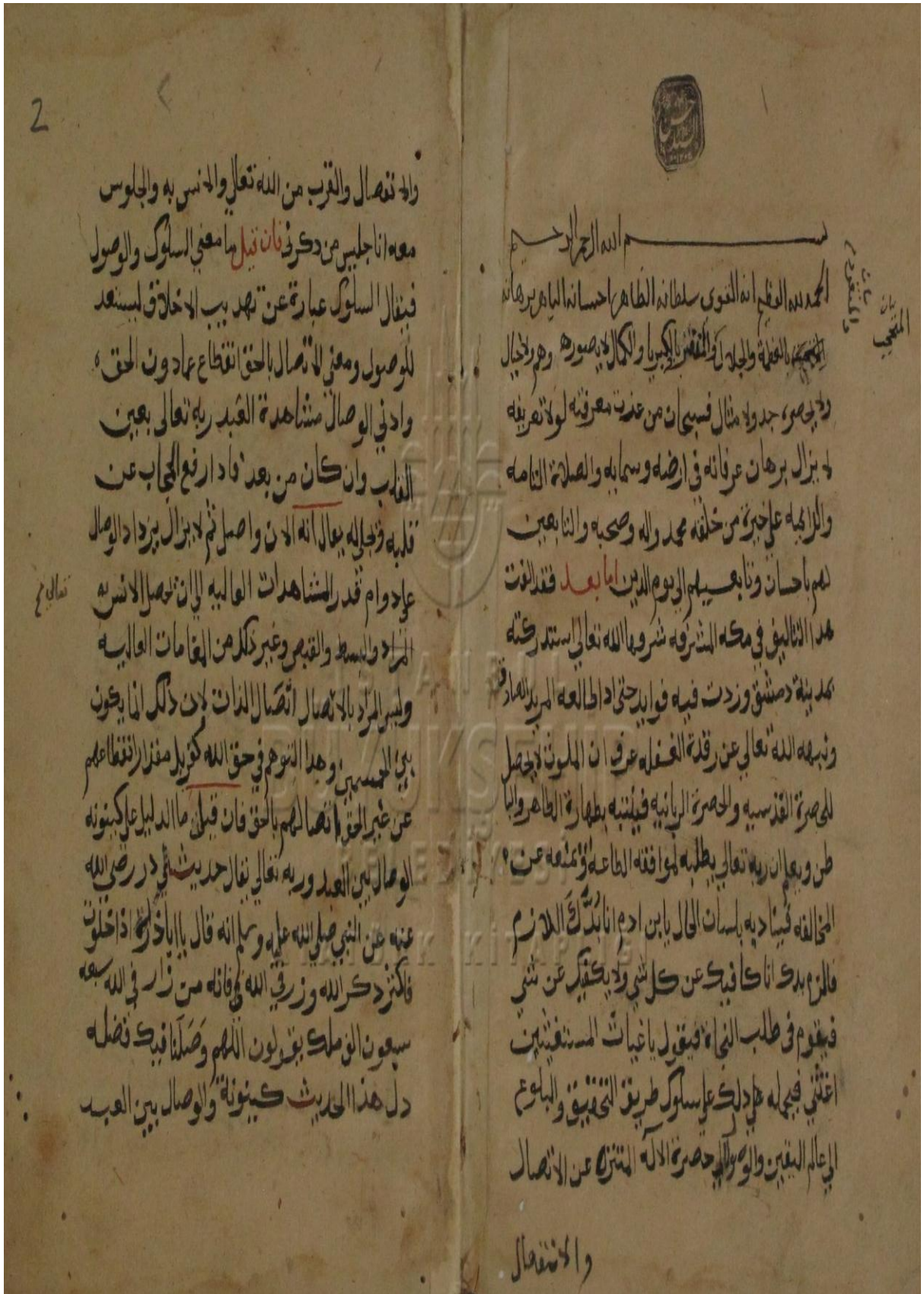
Fotoğraf 2: Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesinde 05 Ba 1100/2 Arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan nüshanın son sayfası

Fotoğraf 3: Japonya Tokyo Üniversitesi Doğu Kültürü Araştırma Enstitüsü'nde bulunan nüshanın ilk sayfaları

Fotoğraf 4: Japonya Tokyo Üniversitesi Doğu Kültürü Araştırma Enstitüsü'nde bulunan nüshanın son sayfaları

Fotoğraf 5: İstanbul Büyükşehir Atatürk Kütüphanesi'nde, O.E. 668 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüshanın ilk sayfaları

كان منهم ما هو التمتع في ذلك التراب وموسى عليه السلام كان
 يتمتع في كل يوم مرة ولما ارتفع في الحاج كان يتمتع كل يوم الفاصلة فلما
 كان ذات الانسان وصغارة اعلي اعظم واصفا كان هو عبد واحد
 وحسن ادبا وخلص عبودية قال الشيخ ابن اسعيد بن ابي الخير رحمه
 الله العالم النافع ما اورد صاحبنا في اضعافها بعد التمتع وعنفلة
 بعد الخلطة وزهدا بعد الرعية فاما اذا انزل صاحبنا تكبرا بعد التواضع
 وذكر بعد الخمول وشهرة بعد العزلة فقد اجمع العالم الذي استعاذ
 منه رسول الله صلى الله عليه وسلم بقوله اعوذ بك من علم لا ينفع
 وقال رحمه الله المعرفة طوبى له بدائنها بخوم زهوه واوسطها اقار
 باهوه ونهايتها شمس ظاهره وختم بهذه الآية الكريمة قال
 الله تعالى افرايت ان متغاهم سنين ثم جاءهم ما كان يوعدون ما خاف
 عنهم ما كانوا يمتنعون نبينا الله واياكم عن نومة القافلين والحمد لله
 رب العالمين والصلاة والسلام على اله وصحبه اجمعين
 وحسبنا الله ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله
 العلي العظيم تحت الرسالة بحمد الله وعونه بتأنيخ
 يوم اربع جمع الخميس ثاني عشرين
 شهر ربيع الثاني
 ٩٩٣

Fotoğraf 6: İstanbul Büyükşehir Atatürk Kütüphanesi'nde, O.E. 668 demirbaş
 numarasıyla kayıtlı bulunan nüshanın son sayfaları

Fotoğraf 7: İstanbul-Beyazıt kütüphanesinde 7893 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüshanın ilk sayfaları

Fotoğraf 8: İstanbul-Beyazıt kütüphanesinde 7893 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüshanın son sayfaları